

T.C
İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ

KİMLİK OLUŞUMU; CİZRE’DE BAJARİLER (1960-1990)

YÜKSEK LİSANS

ABDULCELİL ZEREN

165450112

Doç. Dr. Hatice Yaprak CİVELEK

İstanbul, 2019

ÖNSÖZ

Bu çalışma Şırnak ilinin Cizre ilçesindeki Bajari topluluğunun geçmiş mahalle kavgalarının altında yatan nedenleri araştırıp, mahalle kimliğinden şehirli (bajari) kimliğine geçiş dönemi merceğe altına almaktır. Bu dönemde şehre göç eden Koçer ve Gundi aşiretlerinin bu kimlik inşa sürecinde ne gibi etkilerinin olduğu tespit edilmek istenmiştir. Cizre'deki aşiret-aile birliktelikleri ya da klan örgütlenmeleriyle var olan gelen bu topluluklar arasında ne gibi farklılıklar olduğunu, aralarındaki sınırların tespit edilip açıklanması amacıyla sunulmuştur. Çalışmamın konusu Cizre örneğinde Bajarilerin, etnisite oluşum sürecini değerlendirmektir. Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışma, Arel Üniversitesi Sosyoloji Bölümü bünyesinde gerçekleştirilmiştir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Cizre'nin tarihi, coğrafi konumu, nüfus ve iklimi hakkında bilgi verilmektedir. İkinci bölümde, şehrin sosyo-politik durumu, mahalleleri ve yönetimi ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, şehirdeki Bajarilerin tanımı, şehirdeki diğer gruplar, sosyo-politik çatışmalar, gruplar arası farklılıklar gözlemlenerek bulgular elde edilmiştir.

Öncelikle tez yazım süreci boyunca sabır ve anlayışını esirgemeyen, bilgi ve tecrübesiyle beni aydınlatan tez danışmanım Doç. Dr. Hatice Yaprak CİVELEK, sosyal bilimler bölüm başkanımız Prof. Dr. Hayati TÜFEKÇİOĞLU, değerli akademisyen Dr. Ahmet Özcan'a minnettarım, her zaman beni daha ilerisi için cesaretlendirdiler. Konaklama, referans noktasında ilgilerini esirgemeyen Zeren ailesi, Mehmed Beg, Sinem Yıldırım gibi arkadaşlarım ve şehrin çok sevilen insanı Sait Diri çok değerli katkılarda bulundular. Fotoğraflarıyla gazeteci-esnaf Ramazan İmrağ çalışmalarına katkı sunmak için çabaladı. Çalışmaya sundukları katkıdan dolayı teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	2
ÖZET.....	5
ABSTRACT.....	6
GİRİŞ.....	7
I.BÖLÜM	18
Cizre, Tarihi ve Kültürü	18
1.1.Cizre Coğrafi Konum, İklim ve Nüfus.....	18
1.2.Cizre Tarihi	20
1.3.Sosyo-Ekonomi	22
II. BÖLÜM.....	24
Cizre'nin Sosyo-Politik Durumu (1960-1990)	24
2.1.Mahaller, Göçler ve Yönetim Sınıfı.....	24
III. BÖLÜM.....	32
Mahalle Kimliğinden Cizreli Kimliğine “Bajariler”.....	32
3.1. Bajarilerin Tarihsel Arka Planı	32
3.1.1.Mahalelerde Sosyal Ve Ticari Yaşam.....	35
3.2.Politik Anlaşmazlıklar.....	40
3.2.1.Politik Anlaşmazlıkların Spora Yansıması	46
3.3.Bajariler Ve Diğer Grupların Tanımlanışı	49
3.4.Bajariler ile Diğer Grupların(Koçer-Gundi) Arasındaki Farklılıklar	52
3.4.1.Bajari, Gundi Ve Koçer Kadınların Arasındaki Farklılıklar.....	61
3.5.Sahadan Diğer Yansımalar.....	67
SONUÇ	70
EKLER	73
Ek 1:	73
Ek:2	79
Ek:3	84
Ek:4	93

Ek:5	100
Ek:6	102
Ek:7	104
Ek:8	104
Ek:9	105
Ek:10	106
Ek:11	106
Ek:12	107
Ek:13	107
Ek:14	108
Ek:15	108
KAYNAKÇA.....	109

ÖZET

Çalışmamda Şırnak/Cizre şehrinde Bajari topluluğunun geçmişte mahalleler (Tor, Keleh, Mir Eli) üzerinden ne şekilde ayrışma yaşadıklarını, nasıl bir çatışma süreci geçirildiği ele alındı. Özellikle 1980-1990 yılları arasında kırsaldan gelen yoğun göç ile şehre yerleşen Koçer (göçer) - Gundi (köylü) toplulukları ile ne gibi farklılık ve benzerlik taşıdıkları incelendi ve gözlemlendi. Bu farklılıklara karşı nasıl bir ortak tutum, kaygı geliştirdikleri belirlendi. Bajarilerin diğer kesimlerden nasıl farklı bir kültürel kimliğe sahip oldukları, yaşam sürdürdükleri tespit edildi.

Çalışma niteliksel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılmıştır. Kapsamlı literatür taraması, mülakat, gözlem tekniklerinden yararlanılmıştır. Bu doğrultuda İstanbul Cizreliler derneğinde 2017 tarihinde mülakat gerçekleştirilmiştir. 1-15Temuz 2019tarihlerinde Cizre'nin mahallelerinde 22 mülakat ve rastlantısal gözlem gerçekleştirilmiştir. Tüm bu veriler ele alınarak araştırma raporlandırılarak sonlandırılmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER:

Cizre, Göç, Etnisite, Kimlik, Bajariler

ABSTRACT

This thesis concentrates on the *Bajari* community in Şırnak/Cizre by analyzing how they had separated themselves in neighborhoods (*Tor, Keleh, Mir Eli*) and how they had conflicted with other communities. Their similarities and differences with the *Koçer* (nomadic) and *Gundi* (peasant) communities, who immigrated to cities especially between the 1980s and the 1990s, were observed and described. The distinct cultural identity and life style of the *Bajaris* are explained along with their similarities with other social groups. The field study was realized through qualitative research methods. In addition to a comprehensive literature review, a series of in-depth interviews was conducted in Istanbul and Cizre. In 2017, a comprehensive in-depth interview was conducted in the ‘Cizre Society’ in Istanbul. Between July 1 and 15, 2019, twenty-two in-depth interviews were conducted in the city of Cizre, along with random observations.

Keywords: Cizre, Immigration, Ethnicity, Identity, Bajaris

GİRİŞ

Bajari kimliğinin mahalle kimliklerinin bir üst kimliği olarak oluşup bir de gelişen göçle beraber Koçerler, Gundilere karşı Bajarilerin nasıl kaygılar taşıdığı, yeniden yeni bir üst kimlik için diğerleriyle gelecekte bir inşa sürecinde nasıl rol alacaklarını merak ettim. Bu merakım, aslında ailemin ben doğmadan çok önceleri Cizre'den İstanbul'a göç etmiş bir aile olması, babamdan ve dedemden oradaki topluluklar hakkında sıkça dinlediğim anlatılar sebep oldu. Şehrin yazılmamış mahalle kavgaları, bu kavga eden mahallelilerin aynı düşünlerde bir arada bulunabilmesi ve 'em Bajariyên hev in' (biz Bajariler bir bütünü) diyerek birbirlerine hürmet gösterip birbirlerini sahiplenme duygusuyla sevgi gösterebilmeleri çocukluğumdan beri bana şaşırtıcı gelmişti. Özellikle 2015'ten itibaren düzenli aralıklarla Cizre'ye ziyaretler düzenledim. Bu ziyaretlerde Bajarilerin, Gundilerin ve Koçerlerin misafirleri olarak onların benzer veya farklı yönleri konusunda gözlemlerde bulundum. Benim şivemin bu şehirdeki topluluklara yabancı gelmesi ve yanımda ötekileri hakkında rahat konuşabilmeleri bu çalışmada herkesi olduğu gibi yansıtabileceğim kanısına vardım. Cizre'de, Bajarilerin yoğunlukta yaşadığı eski mahallelerinde geçmişte hangi nedenlerden çatışma yaşandığını incelemek istedim. Şimdilerde Bajariler olarak anılan bu mahalle topluluklarının kültürel miraslarını ne ölçüde taşıdıklarını, ötekileştirme kavramının tekrar nasıl revize ettiklerini merak edip gözlemledim. Geçmişte rekabet ve düşmanlık geliştirdikleri diğer mahalleliler ile ortak bir kimliğin bileşenleri olmaları gerçekten araştırma konusu olarak gördüm. Tez'in yazım aşamasından önce, 6 Mayıs 2017'de, İstanbul Cizreliler derneğinde açık uçlu yapılandırılmış odak grup görüşmesi için geneli Bajarililerin ileri gelen ailelerine mensup 60 yaş üstü A.H, Vesek, H.Z, Vesek 2, KKB, S.H ile 6 kişilik 1 saat süren görüşme yaptım. Görüşmelerimi kayıt altına almak için izin aldıktan sonra sorularımı sordum. Bu görüşmede edindiğim bilgiler çalışmamın ne doğrultuda yapılması gerektiği, hangi sınırlar çerçevesinde olmasının yararlı olacağı konusunda aydınlatıcı oldu.

Amacıma gelince; kimlik kavramının mahalleler üzerinden sınırları, oluşum süreçleri, gelecek tahayyülleri, Cizre'de Bajariler/Koçerler/Gundiler üzerinden, hatta mahalle kavgalarını da göz ardı etmeyerek incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Etnisite üzerinden incelemeler gerçekleştirilmiş olup mahalle kimliğinin şehirli kimliğine entegrasyonu çerçevesinde araştırma şekillenmiştir. Bu çalışma da şehre

göç eden Koçerler (göçer) ve Gundiler (köylüler)in, şehirdeki Bajariler (şehirliler) ile ilişkilerini ele alacağım. Şehrin ileri gelenlerinin mahalle rekabet süreçleri ve şehir de söz sahibi olabilmek adına geliştirdikleri göç süreçlerini değerlendireceğim. Bu aşiret gruplarının şehre bütünleşme süreciyle gelişen çatışmaların nedenlerini irdeleyip, Bajari kimliğinin oluşumuna etkilerini ele alacağım. Gelişen şehrin yapısını da bu kimlik grubunun göç sonrası karşılıklı ötekileşme ve konumlanış sürecine açıklık getirmeye çalışacağım.

Kuramsal Çerçeve

Etnisite

Toplumların gelişim süreci içerisinde ve kültürel değişiminde, modernleşme, çatışmaların yoğunlaşmasıyla etnisite üzerinden ayrışarak kendini yeniden inşa etmektedir. Dolayısıyla bu inşa sürecinde etnisitenin farklılığı, diğer tüm “ötekileriyle benzer” kültürel özelliklere rağmen geri plana itilmektedir. Etnik farklılıkların gözler önüne serilmesinde kentler ayrıştırıcı özellikleri görmemiz için önemli bir merkezdir.

Kent hem tarımsal hem de tarım dışı üretimin, dağıtım ve denetim fonksiyonlarının topladığı, teknolojik gelişme derecelerine göre belirli bir büyüklükle, heterojenlik ve bütünleşme düzeyine varmış yerleşme biçimidir (Kızılçelik-Erjem, 1992: 248). Sosyo-ekonomik açıdan çekim alanı olan kentlerin farklı kültürleri barındırdığı düşünülmektedir. Aynı zamanda farklı etnisitelerin buluştuğu ve bireyin daha rahat dönüşebildiği, farklılaşabildiği yerleşkelerdir. Bu özellikleri nedeniyle göç olgusunun odak noktalarını oluştururlar.

Şehirlere göç edenler merkezi idareyle işi olanlar akrabaların sağlayabileceklerinin daha ötesinde bağlantılar sağlama potansiyeli yüzünden bir etnisite yakınlığı edinmek birey için birçok pratik fayda sağlar. Şehirlerdeki yabancılaştırmanın önüne geçmek “biz aileyiz” derken toplumsal kategorilerini biçimlendirmek ve ilişkiler ağını örgütlemektedirler (Horowitz, 1985). Kimi köy, şehirlerden göç edenlerin kentlerde kimlik kazanmaları ya da farklılıklarının önem kazanması gruplaşmalarına dernekleşme faaliyetlerinde bulunmalarını da bu ilişki ağlarına örnek gösterebiliriz. Göçlerle gelen her diğer nüfusu kentlerin varoşlarında birlik ve beraberliklerini korumak ya da geleneklerini yaşatabilmek için, ortak çıkarlarını korumaya çalıştıklarını görüyoruz. *‘Göç hareketleri, nüfusun tekrardan yapılanması her ne kadar etnik yapıda değişikliklere neden olsa da toplulukların oluşturdukları sınırlar zaten evrimsel ve değişkendir* (Barth, 1969).’

Bu araştırmanın ilk bölümünde sırasıyla Etnik Bütünleşme, Çatışma Ekseninde Kentleşme Ve Kimlik İnşası konuları ele alınmıştır. Etnisite kavramı altında etnisitenin unsurları, etnisite politikalarına yer verilmiştir. Tarihte kültürel çatışmalar ve ayrıştırmaların etnisiteye dayalı millet kavramının sınırları Cizre örneğinde görüldüğü gibi nasıl değişkenlik gösterebileceği inceleme konusudur. Ulus-Devlet politikalarında etnik kimliğe toplumsal bölünmeye neden olabilecek tetikleyici güç bakış açısı ile yaklaşım gerekli siyasalar tarafından sık sık dillendirilmektedir. Egemen etnisitelerin ulusal nitelik kazanması ile öteki olarak gördüğü etnisiteleri asimilasyon politikasına tabi tutmaktadır. Kendi ulusal bütünlüğüne tehdit olarak tanımladığı entegrasyon politikaları ile izlemektedirler (aktaran Ateş, 2008: 128).

Topluluklar farklı konfedere yapıda yeniden yapılanabildikleri gibi, diğer gruplarla etkileşim sağlayarak yeni bir senteze de dönüşebilirler. Bazen aynı etnik kökene sahip gruplar olmalarına rağmen yaşamsal ve coğrafi farklılıkları onların başka yönetim çatıları altında yapılanmalarına, kültürel etnisitelerine hapsolmaları soncuna da götürebilmektedir.

Cizre'deki etnik grupların kendilerini nasıl değerlendirdikleri, bunu hangi kimliksel tutumlarla ortaya koydukları çalışmanın temel amacıdır. Belli bir kimliksel statüye sahip olan Cizre halkının hangi sınıfsal özellikleri harmanladığı bu bilgiler ışığında ortaya konulabilecektir. Kentleşmenin temel işlevlerine değinerek şehrin sosyo-kültürel özelliklerini çözümlemek büyük önem taşımaktadır. Cizre'de yaşayan farklı etnisitelere mensup bireylerin ilgi, tutum ve hangi iktidar odaklarıyla ilişki geliştirdikleri öncelikle tespit edilmesi düşünülmektedir. Bu ilişkilerin hangi tarihsel olaylarla temellendirildiğine açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Bu grupların birbiriyle olan ekonomik ve politik durumlarının zaman içerisinde uğradığı değişim tanımlanacaktır. Toplumsal inşa sürecinde Bajariler (şehirliler) şehrin iktidarını ellerinde tutma amacıyla ortak kültürlerine ve geçmişle ilgili mitlerine vurgu yaparak etnisitelerinin sınırlarını belirlemeye çalışmaktadırlar. Bunu gerçekleştirirken örf-adet ritüellerinin farkına, sembollerinin önemine ayrıca vurgu yapmaktadırlar. Böylelikle etnik özelliklerinin bütüncül bir bozumunun önüne geçmeyi arzulamaktadırlar.

Etnik oluşumlar farklı özellikleriyle ayırt edilmeleri ve tanımlanabilmeleri onlara süreklilik kazandırabildiği gibi bu grupların sınırlarını koruyabilmeleri bu teminatın ömrünün uzamasına katkı sunmaktadır. Bu grubun içeriden geçirdiği

dönüşüm ve farklılaşmalar, grup dışında kalan diğer gruplarla çatıştığı ölçüde sınırlarının devamlılığına ve bütünsel yapının korunmasını sağlamaktadır (Barth, 1969: 17-18) Bunu Bajarili topluluğun gettolaştığı eski mahallelerinde görmek mümkündür. Çevrelerindeki mahallelerde yaşayan diğer topluluklarla çatıştığı ölçüde içe kapanık ve geleneklere önem verir tutum takınmaktadırlar.

Bu yürekleri öfkeli ve beyinleri deli insanlar, yitip gitmekte olduklarının, dolayısıyla halkları içinde yitirilmiş olacaklarının bilincinde olduklarından, hiç durmadan halklarının en eski ve sömürgecilik öncesi yaşam kaynaklarıyla sürekli bağlantılar kurmaya çalışırlar (Fanon,2001:194). Kimi Bajarilerin kendi geçmiş yaşam ve adetleriyle kurdukları ilişki ve attettikleri kutsiyet böylesi bir kaygı taşımaktadır. Diğer topluluklarla bütünleşmeyi kaçınılmaz bir son olarak gören kesim ise daha uzlaşılı bir dil kullanmaktadır.

Bir etnik kimliğin sürekliliği ve yahut başka bir kimliğe eklenilerek entegrasyonu, yeni kimliğin o bireye sunacağı imkânlar ve yürüteceği politikalar doğrultusunda geçerlilik kazanır. Bir etnik grubun inşa süreci çevresel etkenleri de kapsamaktadır. Farklılıklarının toplumda kodlanma biçimi de belirleyici olabilmektedir (Barth, 1969: 93). Bu anlamda Cizre’de yoğun nüfus sahibi olan Koçer aşiretleri; şehrin imkânlarını kendi ekonomik çıkarları için elverişli bulmaları, ekonomik yönetimde rol sahibi olmaları, onların şehirdeki önemini daha etkin kılmaktadır. Geçmiş yaşamlarındaki çetin koşullar, hor görülmüş davranışları onlara kendi mahallelerindeki etkin birlikteliklerinden ötürü kendi lehlerine güç devşirebilmektedirler. *‘Şehirler, rekabet, istila ve yerini alma gibi -biyolojik ekoloji de karşılıkları bulunan- süreçler yoluyla bir düzen kazanarak “doğal alan” haline gelmektedir. Eğer doğadaki bir gölün ekolojisini inceleyecek olursak, farklı balık türleri, böcekler ve diğer canlılar arasında istikrarlı bir denge durumuna ulaşmayı hedefleyen bir rekabetin yaşandığını görürüz. Bu denge yeni bir türün yaşam alanını “istila” etmesi -gölü kendi yuvası haline getirmeye çalışması- ile bozulur. Gölün ortasındaki alanlarda üreyebilen kimi canlılar, gölün kıyı kesimlerine doğru çekilmek zorunda kalır ve burada soyları tehlikeye girebilir. İstilacı tür ise eskiden burada yaşamakta olan canlıların bu bölgedeki halefi haline gelir (Giddens, 2013: 946).’* İleriki bölümler de ele alacağımız; Bajarilerin, kırsaldan şehre yerleşen kesim için iyi para kazandıklarını, şehirden kırsala dönmelerinin güç olduğunu vurgulamalarının altında yatan asıl kaygı kıyıya çekilmek zorunda kalmalarıdır.

Kıyıya yakın durmak, suyun çalkantılardan oluşan dalgalara karşı en büyük direnci göstermek anlamına da gelmektedir. Bajarilerin uzun süre şehrin üzerinde mutlak güçlerini koruyabilmek adına aileler arası ittifakları mahalleler arası birliğe gidebilmiştir. Bu birlikteliğe istinaden şehrin kimliği etrafında dayanışma, tarihi anıların sohbetlerde sıkça paylaşımı nesillere aktarımı kolaylaştırırken aralarındaki kültürel ortak hafızayı güçlü tutabilmektedir. Ortak mit ve anlatılar paylaşılırken örf ve adetlerin önemine sıkça vurgu yapılması ortak kanaat ve tutum takınmalarına yardımcı olabilmektedir.

Smith, etnik bir topluluğu şu şekilde nitelemiştir:

- 1)Kolektif bir özel ad,
- 2)Ortak bir soy miti,
- 3)Paylaşılan tarihi anılar,
- 4)Ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur,
- 5)Özel bir yurtla bağ,
- 6)Nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusu. (Smith, 2004: 42)

Bajariler, Cizre’de zaman zaman duyduğum ‘em Bajariyên hev in’ (biz birbirimizin Bajarisiyiz) kelimesini kullanırlar. Sıkça birbirlerine kız alıp verdiklerini ve bütün Bajarililerin birbiriyle akrabalık bağının bulunduğunu aralarındaki sohbetlerde dillendirirler. Şehrin geçmiş mahalleler arası rekabet ve kavgalarını ifade ederken ortak bir geçmişten beslendiklerini ve bulundukları yerin asıl sahipleri olduklarına işaret ederler. Kendilerine has adetlerinin, yemeklerinin, giyim ve takılarının olduğunu ifade ederler. Yemek ve davranış gibi farklılıklarının, zamanla diğer gruplar (Koçer - Gundi) tarafından da benimsenmesi, şehirde diğerleri tarafından benimsenmesi gereken özellikleri olduklarını sıkça ifade etmişlerdir. Bajarilerin bu biçim ve kendi özlerini tanımlamaları Smith’in nitelendirmesini doğrulamaktadır. Aynı zaman da örf ve adetlerin sürekliliğini sağlama kaygıları ve bu adetlerin birçok kaynaktan, geçmiş topluluklardan miras barındırması onun birikerek geçmişten gelen özelliğini de düşünmemizi sağlamaktadır.

Etnisite nesilden nesile geçen, devletle sınırlı olmayan kültürel bir kategoridir. Ulus kimliğine göre kültürel alışkanlıklara daha esnek ve aktarımsal zemin sunmaktadır. Birey ya da toplulukların örgütlenmelerinde araçsal bir görevi yerine getirebilmektedirler (May, 2000: 373). Bu yönüyle ele aldığımızda etkileşime ve değişime açık, şehirde sürekli saha açan Koçer kimliğidir. Geçmiş köy yaşantısına takılı kalan Gundiler şehirdeki ekonomik yarışta daha yavaş koşmaktadır. Geçmiş

yaşamlarına özlem duyan Bajariler kültürel etkileşimde eriyecek taraf olmaktan korkarlar. Kimlik oluşumları karşılıklı etkileşim ve değişim içerisinde kaçınılmaz olarak.

Etnik grupların ilişkilerindeki süreklilik-değişim, kültürleşme ve yeni kültürel adaptasyona yol açmaktadır. Kendi içsel dinamikleriyle sınıf ve ırk aidiyetine dayalı sosyal alanları kimlik çeşitliliğiyle yeniden yaratmaktadır. Birçok halkın özellikle Amerika siyahi ve İtalyan kültürel kimliklerin aynı kentte olmalarına rağmen yeni bir alt kimlik oluşturmayı başarmışlardır. Ortak kültürün dayattığı tipik ırk ilişkileri izolasyondan asimilasyona dönüşmektedir (Eriksen, 2002: 37). Gundilerin yer yer Bajarilerin aile geleneklerine, giyim veya davranışlarına bakarak bu davranışlara özenmeleri, kendi davranışlarını geri takındıklarında ise daha rahatlamış olarak öbürünü alaya alabilmektedir. Kimi zaman onlar ile aralarındaki sınırı fark etmek asimilasyona açık olan kimliği cezbedebilmekte, saygı duymaya itebilmektedir. Kimi insanlar her ne kadar maddi imkân, statüleri geçmişe göre artış gösterse de geçmişten gelen kültürel alışkanlıkları veya bağları o kadar kolay çözülmemektedir. Toplum tarafından geçmişten taşıdıkları özellikleri vurgulanarak habitusları sürekli hatırlatılmak istenmektedir.

Kimlik

Kimlik, insanın toplumsal varoluş sürecinin temel dinamiklerinden biridir. Bir kimsenin belli bir insan/kişi olarak tanımlayıcı karakteristiğidir, kişinin insanlığına özel içeriğini verir, onu herhangi bir insan değil, belli bir kişi yapar. Bir kişinin özel anlamı, tanımı veya farklılığıdır. Öznel olarak, bir kişinin, kendi varlığının en anlamlı ve önemli yönü olarak gördüğü şeydir. Kişinin inançlarında, değerlerinde, seçimlerinde, bakış açısında, fikirlerinde, arzularında, hırslarında, tepkilerinde hatta duygularında; kısaca yaşamını sürdürme tarzında ifadesini bulur ve yansıtılır (Bourse, 2009: 113).

Antropolojik halk bilimi de geleneksel toplumlarda insanın kimliğini oturmuş, değişmez, durağan nitelikli olarak kabul etmektedir. Kimlik, düşünce ve davranış alanını katı bir biçimde sınırlarken, insanın dünyadaki konumuna yön veren ve dinsel yaptırımlar getiren önceden tanımlanmış toplumsal roller ve geleneksel mitler sisteminin bir işlevidir. Buna göre, geleneksel toplumlarda insan, bir klanın, sabit bir

akrabalık sisteminin ve yaşam çizgisi önceden belirlenmiş bir kabilenin veya grubun üyesi olarak doğar ve ölürdü. İnsan, bir avcı ve kabilenin bir üyesiydi ve hepsi bundan ibaretti (Kellner, 2001: 19). Modernliğin kendine has dinamiklerinden olan coğrafi keşifler ve bunun sonucunda oluşan sömürgecilik, ulus olmayan etnik yapıları ulusallaşma sürecine sokmuştur (Smith, 2003: 34). Bu değişimle birlikte etnik yapıların yabancı bir güç-öteki tarafından şekillendirilmesine sebebiyet vermiştir.

Kimliğin kararlılık ya da akışkanlık özelliklerinden hangisini taşıdığı, beslenmekte olduğu sosyo-kültürel bağlamla yakından ilişkilidir. Gruba bağlı birey genellikle ömür boyu süren bütünleşme ve sosyalleşme içerisinde kimliklerine bağlı kalmaktadırlar. Modern toplumların aksine geleneksel toplumlarda kimlik cemaat kültürü üzerinden dışsal olarak belirlenmiş, önceden verili gelenek, inanç ve ritüeller toplamıdır (Dunn, 1998: 52-53). Etnik kimlikte tıpkı ulusal kimlik gibi doğuştan edinilen bir kimlik değildir, sembol ve anlamlarla bezenerek kazandırılır (Johnson, 2000: 413). Kimliğin, üzerine kurulu olduğu toplumsal normlar ırk, din, dil, cinsiyet, meslek/iş, aile, kolektivite gibi evrensel yapılardan oluşmaktadır. Bu bağlamda Bajarilerin ‘dil’ şive farklılıklarını öne sürmeleri, tören ve ritüel farklılıklarına vurgu yapmaları onların geleneksel bir kimlik taşıdıklarına işaret etmektedir.

Entegrasyon

Entegrasyon; farklı etnik, sosyal kesimlerin toplumun olanaklarını ortaklaşarak bir anlayış içerisinde erişmesi ve ortak bir yaşamın paydası olmaları olarak tanımlanmaktadır (Toksöz, 2006: 36). Bu doğrultuda Bajariler ile Koçer (göçebe) ve Gundi (köylü)lerin Cizre şehrinde hangi paydada buluşabildiklerini inceleyeceğiz.

‘Hartmut Esser, sosyal entegrasyon sürecinin birbiriyle etkileşim içinde olan dört boyuta sahip olduğunu belirtir. Esser’e göre, göçmenlerin sosyal entegrasyonu bu dört boyutla belirlenmiştir (Esser’den aktaran Şahin, 2010):

1. Kültürleşme (acculturation): Kültürleşme kavramıyla topluma yeni katılan bireylerin yeni yerleşilen yerin kültürel becerilerini, mesela dil, gelenek veya davranışlarını topluma ve çevreye oryantasyon sağlamak için edinmesidir. Bu kültürel becerilerin edinilmesi, bir süreç olarak kognitif sosyalleşme olarak da adlandırılmaktadır (Esser’den aktaran Sauer ve Halm, 2009).

2. Sosyo-ekonomik-politik konum (placement): Topluma yeni katılan bireylerin toplumsal konumuna – örneğin sosyal, ekonomik, politik konumuna – ve haklarına ilişkindir (Esser’den aktaran Şahin, 2010). Bu boyut, göçmenlerin

toplumdaki statülerini de kapsamaktadır (Esser'den aktaran Sauer ve Halm, 2009).

3. Etkileşim (interaction): Etkileşim, göçmenlerin yerleşilen toplumun üyeleri ve toplumsal sistemle etkileşimini ifade etmektedir (Esser'den aktaran Sauer ve Halm, 2009).

4. Kimlik (identity): Kimlik kavramı, bireylerin bir kolektif içinde düşünmesini, 'biz duygusunu veya grup kimliğini, değerler ile normların içselleştirilmesini' ifade eder ve kendilerini nereye ait hissettikleri sorusuna ilişkindir (Esser'den aktaran Şahin, 2010; Sauer ve Halm, 2009).

Esser'e göre, sosyal entegrasyon, birey veya grupların (azınlık) kültürünün kuşaktan kuşağa çoğunluğun kültürüyle aynılaşması söz konusu olmasa bile çoğunluğun kültürüyle benzer hale gelmesi anlamına gelmektedir (Esser'den aktaran Petendra, 2004)

Bu boyutlar birbirine bağımlı ve etkileşim içindedir. Örneğin bireylerin kendilerini yerli kültürün kimliğiyle özdeşleştirmeleri için, yerli halkla olumlu bir etkileşim içinde bulunmaları gerekir. Fakat olumlu bir etkileşim için de bireylerin belli becerilere sahip olmaları şarttır. Belli becerilere sahip olmak için de bireylerin belli bir konuma sahip olmaları gerekir (Petendra, 2004).'

Koçer-Gundi aşiret grupları, şehre yoğun göç ve yerleşme süreciyle başlayan kültürleşme sürecinin sekteye uğraması, Cizre de daha önce yerleşik yaşam sürdüren Bajarilerle aralarındaki sınırı oluşturacak olan farklı mahalleler kurmalarıyla başlamıştır. Kırsaldan gelerek farklı mahallelerde kimlik sorunlarından kaynaklı çatışmaların odağında varlık göstermeye çalışıp, eski yaşam alışkanlıklarını burada da sürdürmeye çalışmaları bu toplulukların yerliler ile daha sınırlı ilişki geliştirmelerine sebebiyet vermiştir. Yaşadıkları mahallelerin, Bajariler tarafından tehlikeli ve yahut varoş bölgesi olarak nitelendirilip kaçınılması karşılıklı kutuplaşmayı arttırmıştır. Sosyo-ekonomik-politik konumları, yoğun nüfus artışları ve kollektif hareket edebilme kabiliyetleri şehirde yer edinmelerini hızlandırmıştır. Etkileşim ilgi ve özenti duyma boyutunda kaldığı için süreklilik kazanamamıştır. Şehir de daha örgütlü, anlamlı kimlik kazanan Koçerler ve Gundiler henüz kendi 'biz' kavramlarının dışına çıkıp yerli Bajari kültürüyle benzeşme göstermemişler.

Yöntem

Etnisite ve kimlik kavramsallaştırmaları üzerinden şekillenen araştırmada niteliksel araştırma tekniklerinden yararlanılmıştır. Literatür çalışması; Cizreli yazarların anı kitapları- araştırma kitapları ve Cizre'yi tanıtan kitapları, Cizre'ye dair bilgiler içeren destanlar, şarkı kayıtlarını incelenmiştir. Şehrin fotoğrafçılarıyla görüşüp eski ve yeni sosyal yaşamı anlatan, kadınların giyimlerine dair veri içeren fotoğraflar ve Cizre Kaymakamlığından şehrin eski ve yeni mahallelerini gösteren kroki temin edilmiştir. TUIK verilerinden faydalanılmıştır. Geniş çaplı literatür taramasının ardından bölgeye gidilerek gözlem yapılmış, ihtiyaçlar belirlenmiş ve tüm bu çalışmaların sonucunda araştırmanın soruları dahilinde mülakat formu hazırlanmıştır. Farklı zamanlarda önceden randevulaşarak ve yahut gelişi güzel tarihlerde referanslar aracılığıyla görüşmecilere ulaşılmıştır. Örneklem grubu şu şekilde belirlenmiştir: toplam 23 birebir görüşme ve 1 adet odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Bu 23 birebir görüşmede yer alan kişilerin 5'i kadın, 18'i erkektir. Kadınların 1'i genç, 4'ü orta yaş üzerinde, erkeklerin 1' genç, 22'si orta yaş ve üzerindedir. Mülakat sırasında soru formu sırasına göre soruları yönlendirmek zor olmuştur. Konulardan sapmalar yaşandıkça esas soruya yönlendirme yapılmıştır. Kadın görüşmeciler ve özellikle Koçer gruplarla yapılan görüşmelerde sorulara net cevaplar gelmemiştir.

Daha sonra tez yazım aşamasında 1 Temmuz - 15 Temmuz tarihleri arasında üç kategori de hazırlanmış sorularımı sormak için Cizre'de bulundum. Bu çalışmanın mülakat sorularını hazırladığımda bazı sorulara bazı kesimlerin cevap vermede çok hevesli olmayacağını tahmin ediyordum. Kadınlar için hazırlanmış sorulara kadınların cevap vermekten kaçınmaları; kadınların dışardan geldiğini düşündükleri insanlara fotoğraf ve mülakat konusunda mesafeli tutumu birazda geçmişte güven duygularının sarsılmış olmasından kaynaklanmaktaydı. Bazı gazetecilerin buradaki insanların fotoğrafını çekip yanlış değerlendirmelerde bulunmaları da, kadının namus kavramının temsili görülmesi ve sosyal alanın dışına çekilmesi de gözlemlediğim nedenlerden bazılarıydı. Kadınlarla ilgili daha kapsamlı bir çalışma için daha az kaygılı bir döneme ihtiyaç duyulmaktadır. Mahalle kimliği ve bu kimliğin ne ölçüde

hafızada yer edindiği, ne gibi olaylardan ötürü kavgalar yaşandığı konusunda tahmin ettiğimden daha verimli bilgiler elde ettim. 15 günlük mülakat görüşme ve gözlemlerimde birçok insan bana evinin kapılarını açtı, misafir edip referans oldu. Şehirdeki insanlar genel olarak soruların kendilerini ilgilendirdiğini düşündükleri sorulara ilgiyle cevap verdiler. Cizre'nin tarihi ve kültürü ile ilgili sorulara şehrin sözlü ve yazılı tarihine katkı sunmuş belirli isimlere yönlendirildim. Çalışma boyunca bütün toplulukları daha yakından gözlemleyebilmek için Nur, Şah, Dağkapı gibi farklı mahallelerde kaldım. Dengbejler (Halk Ozanları) Evinde ağırlandım ve bölgenin geleneksel şarkılarını onlardan dinleyip bilgiler aldım. Onlarla Cizre'nin Bajari düğünlerine katıldım gözlem amaçlı. Esnaflarla sıkça vakit geçirip onların aracılığıyla mülakat için aradığım insanlara ulaştım. Yaz olması nedeniyle yüksek sıcak olan öğlen vakitlerinde daha çok kapalı mekânlarda buluşmalar gerçekleştirdim. Karşımdakilere görüşmelerimizi kayda alacağımı belirtip izin aldım. Ses kaydını kabul etmeyip yazılı mülakat almamı kabul edenlerle bu şekilde görüşme gerçekleştirdim. Bazen görüşme esnasında kimi sorularıma cevap veren Bajariler ses kaydımı durdurmamı isteyip de daha açık ve içten cevaplar verdiler. Bunu görüştüğüm gruplarda yalnızca Bajarilerin yaptığını gözlemledim. Bunu daha çok söyleyeceklerinden ötürü herhangi bir zarar görmek istemeyen kimseler yaptı. Şehrin çarşı ve pazarında kadınların yöresel kıyafetlerini yoğun bir şekilde giydiklerini gördüm. Onlarla mülakat için girişimlerim kibar bir biçimde ret edildi birçok kez. Bunun üzerine referans bulma çabalarıyla bazı kadınlarla görüşebildim. Kıyafetlerle ilgili edindiğim bilgileri eksik bulduğum için şehrin Bajari, Koçer ve Gundilerine terzilik yapan kimselerle de görüşmeler gerçekleştirdim. Bu üç kesimden kimselere ulaşarak sorularımı sorarken Bajarilerin geçmiş mahalleleri hakkında bilgi verecek kimseleri özellikle araştırıp buldum. Bajariler ile görüşürken benimde onların tanıdıkları aileden bir birey olmam onların daha rahat konuşup cevap vermelerini sağladı. Diğer Koçer ve Gundiler ile bu kimliğimi paylaşmamın onların düşüncelerini rahat ifade etmede engel olacağını düşündüğüm kendimi dışardan gelmiş biri gibi tanıttım. Zaten benim Kürtçe aksanım nedeniyle onların da öyle bakmaları kimi zaman kolaylık sağladı. Sorularım Türkçe de sorulsa Kürtçe cevap verildiği için ben de genelde sorularımı Kürtçe sordum. Yazıya dökerken de Türkçeye çevirmek ekstra zamanımı aldı.

Cizre’de aşiret, ağalık ve bir zamanlar dini temsili gl Şeyh-Seyid kesimi hakkında biraz da n bilgi ile gidiyor olmamdan kaynaklı açıklayıcı bilgilere ulaşıabildim. Kimi zaman antropolojik bir çalışma yrttğm daha farklı kavramlarla açıkladım grşmelerimin öncesinde ‘bizi birbirimize dşrecekisin inşallah!’ diyerek glmseymeler ilk etapta kaygılı olsalar da, onlarla ortak kaygılarının olduğunu ve şehre çok sık geldiğimi öğrendiklerinde kısa bir sohbet sonrası daha verimli cevaplar aldığımı fark ettim. İnsanlar burada şehirlerine karşı gizli bir kültürel ambargo uygulandığını, batıdan gelen gazetecilerin de buna katkı sunmak adına, dikkat çekmek adına onlar hakkında yanlış ve insanların onuruna zarar veren haberler servis ettiklerini söylemekteydiler. Gazeteci olmadığımı, yüksek lisans tezim için niversiteye bu çalışmayı hazırladığımı ifade ettim çok kez. Aralarında bir sorun olmadığını belirten kimselerin genelde içerdeki dokuya dışardan birilerinin zarar vermek isteyeceği kaygısı taşıdıklarını fark ettim. Bölgenin insanını tanımam ve hassasiyetlerini bilmem soruları karşımdakinin yanlış anlamasına mahal vermeden sorabilmemi sağlamıştır.

I.BÖLÜM

Cizre, Tarihi ve Kültürü

1.1.Cizre Coğrafi Konum, İklim ve Nüfus

Cizre ilçe merkezi kuzeyinde bulunan Şırnak il merkezine 44 km uzaktadır. Doğusunda Silopi 31 km, batısında İdil 31 km, Nusaybin 94 km, Irak'ın Zaho şehri 58 km mesafede olduğu gibi hemen güney yanında ise Suriye Devleti sınırı yer almaktadır. Şehir Dicle nehrinin batı kısmında yaklaşık 15.000 dönümlük, tepelik bir arazi üzerine kurulmuştur. Deniz seviyesinden yüksekliği 400m, yüzölçümü 460km²'dir. Etrafı tepeliklerle çevrili olan Cizre, kuzeydoğusunda Cudi Dağı, kuzeyinde Karadağ, kuzeybatısında Gabar Dağı, Deredağ ve batısında Akdağ gibi dağlar yer almaktadır. Güney kısmı ovalık ve düzlüktür. İlçe boyunca Dicle nehri çevresindeki araziler, alüvyonlu ovalar ve bu ovaların çevresindeki yaylalar oluşmaktadır. Eski zamanlarda bir yarım ada durumunda olan şehri çevreleyen gür nehir suyunu, savunma amaçlı şehri çevrelemek suretiyle kanallar açılarak bir ada görünümü kazandırılmıştır.

'Cezire, Arapçada ada anlamına gelmektedir. Arap coğrafyacıları Cizre'yi Dicle nehrinin, suni bir kanal vasıtası ile kesilmiş bir bükümünde içinde alarak tarif etmişlerdir. Şimdi şehrin doğusundan geçen nehir yatağı, zannedildiği gibi, suni bir kanal olmayıp, bir nehir bükümünün (Menderes) akarsu tarafından kaidelerden aşındırılıp kesilmesi neticesinde meydana geldiğinden şüphe yoktur (İslam Ansiklopedisi, 1997, Cilt 3: 152).'

Cizre de yazları sıcak-kurak, kış aylarında ılık-yağmurlu Akdeniz iklimi ile karasal iklimin bir arada olduğu bir iklim vardır. Yaz aylarında sıcaklık +50 dereceye kadar yükselebilmektedir. Meteorolojiye göre Cizre Türkiye'nin en sıcak noktalarından biridir. Bu sıcak iklimi dolayısıyla şehirde her ev ve dükkânda klima bulundurulmaktadır. Öğlen saatlerinde insanlar daha çok kapalı mekânlarda vakit geçirir. Bu sebeple öğleden sonra sıcaklığın düştüğü saatlerde sokaklar canlanır, akşamın ilerleyen saatlerine dek sahil kenarlarında ve çarşısında insanları görebilmek mümkündür. Cizre Belediyesi idaresine bağlı 32 köy, 10 mahalle mevcuttur.

Cizre'nin 1927 yılından başlayarak en son 2018 yılı son nüfus sayım tablosu:¹

Yıllar	Merkez	Köyler	Toplam
1927	22.249	24.915	47.164
1935	5.485	23.478	28.863
1940	5.575	15.188	21.163
1945	5.427	15.588	21.163
1950	5.518	14.078	19.503
1955	6.473	20.068	25.586
1960	8.662	10.636	18.998
1965	11.173	11.695	22.868
1970	15.531	12.741	28.272
1975	16.500		
1980	20.200	12.320	32.520
1990	52.000		
2000	72.300		
2005	120.367		
2018	121.073	22.051	143.124

Tabloda görüldüğü üzere 1980 yılında 20.200 olan şehrin merkez nüfusu, 1990 yılında 52.000 olarak görülmektedir. Köy boşaltmaları ile Gundilerin ve meraların yasaklanması sonucunda Koçerlerin şehre nasıl büyük bir göçle gelip yerleştiklerini buradan da anlayabiliyoruz.

İlçedeki yıllık nüfus artış hızı binde 25.41'dir. Ülkemizdeki 1990-2000 yılları arasında binde 18 olduğu göz önünde bulundurulursa bu oranın çok yüksek olduğu anlaşılabilecektir.

¹ Cizre Nüfus Müdürlüğü 2019

1.2.Cizre Tarihi

Kur'an, İncil ve Tevrat'ta adı tufan olayı ile geçen Nuh, tufan sonunda gemisi Cudi Dağı'na inmiş (Kur'an Hud Suresi, ayet 44). Burada 'Heştıyan'(Seksenler) adında köy kurmuş. Peygamberler arasında en uzun yaşayan Nuh'un Cizre şehrini kurduğu ve burada vefat ettiği rivayet edilir. Sümer ve Asur tabletlerinde Qar-da toprağı olarak bahsedilirken Cizre'nin Kardû-Bazebdi-Karda-Bazebda terimleri ile bütünleşen isim silsilesi vardır (Tüzün, 2014:142).

Cizre, yukarı Mezopotamya'nın Anadolu'ya açılan en önemli geçiş merkezlerinden biri olarak kadim tarihi geçmişi Asur, Pers, Roma, Sasani, Mervani, Zengi, Eyyubi ve Osmanlı dönemlerine dek uzanan bölgenin merkezi kentlerinden biridir. Tarihin birçok döneminde önemini koruyabilmiştir. Bir dönem Asur Krallarının kuzey ve kuzey-batı topraklara düzenleyeceği seferlere ana karargâh üstü olmuştur. Büyük İskender'i tuzağa çekmiş savaşçı Kardukh halkının toprakları olarak da anılır bu kent ve çevresi. Romalı Lejyonlarının sınır kalesi iken, Sasaniler ile barış veya savaş kıvılcımları ilk buradan alev almıştır. İslam tarihinde Ceziret İbn Ömer adını almıştır. Moğol istilalarında harap olmuş ama tekrar tekrar eskinin üzerinden var olmayı başarmıştır. Büyük kıyımlara rağmen kendini ticari konumundan ötürü çok defa hızla toparlamayı da başarmış ender şehirlerden biridir. Botan Azizan Beyliği'nin başkenti olan kent o dönem Cizîra Botan olarak

² Cudi dağında her yıl Semavi din mensupları Temmuzun ilk haftasında Nuh'un gemisinin konduğu nokta olarak kabul ettikleri yerde tufandan kurtuluşu kutlamaları. Fotoğraf, 1909 M. Gertrude L. Bell tarafından çekilmiş, Ömer Zeren'den temin edilmiştir.

adlandırılmıştır. Birçok kadim kimliğe ev sahipliği yapan bu şehir, geçmişin izlerini bugünlere taşımayı bir miras olarak bilmiştir.

Özellikle şehrin altın çağı diye adlandırabileceğimiz Zengiler ve Eyyubiler ve Azizan Beyleri dönemi Cizre’de birçok medrese açılmıştır. Bu Medreselere bölgenin diğer yerleşim yerlerinden de eğitim almak amacıyla gelenlerde olurdu. Çok az istirahat, çoğu zaman okuyup ezberleme ve bunlar üzerine tartışma, uygulama dersleri verilirdi. Bir öğrencinin eğitimini tamamlaması çoğu zaman 15 ila 25 yıl arasında değişmekteydi. Eğitim hücreler, bahçe kısmındaki dersliklerde yapılmaktaydı.

Bu Medreseler’den Melayê Cizîrî, Ehmedê Xanî, Feqiyê Teyran gibi birçok meşhur divan şairi, Ali İbnü’l-Esir gibi tarihçi, Ebul-İz İsmail Bin Rezzaz Bin El – Cezeri gibi mekanik biliminin öncüsü, Bediüzzaman Said Nursi gibi önemli bu medreselerde eğitim almışlardır (Yaşın.A, Tarih Kültür Ve Cizre, Ankara, 239-240). Hala Cizre’de İslam Tarihinin ilim merkezleri olan medreselerin yapıları günümüze ulaşmışlardır. Bunlar; Seyfiye Medresesi, Mecdiyye Medresesi, Abdaliye Medresesi, Kırmızı Medrese-Medresa Sor, Süleymaniye Medresesi, Mızgefta Mireka Medresesi (Meydanbaşı Medresesi), Nasırıye Medresesi olmak üzere yedi adettir (Menek. 2013: 14-15-16).

Bu medreseleri ele alırken özellikle Medresa Mir Abdeli (Abdaliye Medresesi) ve Medresa Sor (Kırmızı Medrese)’yi biraz ele almak istiyorum. Mir Abdal Camii olarak da anılan medrese 1437 yılında Cizre Azizan Beyi Emir Abdullah (Abdal) ibni Abdillan Seyfettin Boti tarafından yaptırıldığı için ona ithafen

³ <http://cizre.gov.tr/kirmizi-medrese>

bu ismi verilmiştir. Şair ve yazar Ehmedê Xanî (Ahmed-i Hani) tarafından Memê Alan destanından etkilenecek manzum bir eser olarak ele alınmıştır. Bu trajik hikâyenin kahramanları Mem û Zîn ile bu aşkı engelleyen kötülük ve fitnenin sembolü Beko'nun mezarları medresenin güney bölümünün bodrum katındadır.

Kırmızı Medrese ise Cizre Azizan Emiri 2.Şeref tarafından 1508 yılında yaptırılmıştır. Mescit, idare, öğrenci, öğretmen bölümleri olan bir külliye'dir. Botan bölgesindeki eski evlerin de mimarisi olan açık avlulu medrese olarak inşa edilmiştir. Medresenin alt katında türbesi bulunan Molla Ahmed-i Cezîrî ünlü bir şairdir. Kasidelerinde tasavvufî aşkı konu alan şairin 2000 beyitlik bir divanı vardır. Şiirler alfabetik ve Kur'an sureleriyle uyumludur. Divan edebiyatında; daha çok "Melayê Cizîrî" ve "Nişanî" mahlasları ile tanınmaktadır.

1.3.Sosyo-Ekonomi

İbnu Şeddad'a göre; Cizre kelek⁴ ticaretinde en önemli yük limanı konumundaydı. Ermenistan ve Rum topraklarından gelen ürünler buradan ortadoğuya ulaştırılmak üzere kelekler'e yüklenirdi. Musul'dan gelen kimi kervanlar Diyarbakır üzeri Karadeniz'e ulaşırken, bir kısmı Mardin-Urfa üzeri Halebe ulaşmaktadırlar (Zülküf, 2014:101).Tonlarca yük taşıyabilen kelekler büyük bir ustalıkla Kelekçiler tarafından ticari liman konumunda olan Dicle nehrinin kenarındaki şehir merkezlerine ulaştırılmaktaydılar. Ayıyeten Kelekçiler kelekler ile köylerden şehre odun taşımacılığı yapabildikleri gibi şehrin ileri gelen ailelerinin mesire ziyaretleri amacıyla da kullanılabilmekteydiler. İpekyolu üzerinde bulunan Cizre'nin Dicle nehrinin önemli stratejik noktasında olması onu Ortaçağ yıllarında Ortadoğu'nun en önemli kelek ticaret merkezi konumuna taşımıştır. Şerafettin Elçi bu durumu şöyle anlatmaktadır:

'Her şey bittikten sonra Germav'⁵dan dönüş artık bir zevk u sefa olurdu. Dönüşte keleklerle yolculuk iki üç gün sürerdi. Kelek zaten Cizreli Terah'lar (Keleği idare eden kişi) tarafından götürülürdü. Çünkü o kelekleri Dicle'de işletmek için çok büyük maharet, ustalık lazımdı. Herkesin yapacağı iş değildi. Bir kere suyun mecrasını çok iyi, avucunun içi gibi bilmen lazımdı (Kaya, 2012:346)'

⁴ Kelek, nehir taşımacılığı için koyun veya keçi derilerinden yapılır. Özenle yüzülen deriler ayak kısımları dikişlemeden bırakılırlar. Buradan üflenerek tulumlar şişirilir ve birbirine bağlanırlar. Üzerlerine bahçıvan sırtığı denilen ağaçlardan direkler iki yönlü dizilip araları yapraklarla doldurulur. Ticari amaçla kullanılan bir tür saldır.

⁵ Germav: Kürtçe kaplıca, ılıca anlamına gelmektedir.

İpekyolu ve Baharat yolu üzerinde bulunan Cizre tarih boyunca kervanların önemli bir güzergâhı ve kelek taşımacılığının liman şehri konumunda olmuştur. Gudi, Babil, Asur, Hititler döneminde bir ticaret merkezi olduğu tarihçiler tarafından aktarılmıştır. O dönemlerde Hindistan, İran, Ninova (Musul), Bazibda (Cizre), Nisibis (Nusaybin yolu üzerinden Hitit, Bizans ve Avrupa ülkelerine baharat, tahıl, bıtım, badem, yün, mazı gibi ürünler ihraç edilmekteydi (Yaşın, 2007:269). Bunu Osmanlı dönemi de izleyerek 1930lu yılların başında şehrin bir kısmına sınır gelmesi ve iki kolunun Irak ve Suriye tarafında bırakması şehrin ekonomisinde yavaşlamaya sebep verdi. Uzun yıllar Cumhuriyet döneminde yolların yapılmamış olması şehrin ticaretini olumsuz etkiledi. Belli bir döneme kadar kelekler ile Musul ve Bağdat'a yollanan tahıl ürünleri yerine Diyarbakır'a hayvanlar götürülüp satıldı. İpekyolu'nun tekrardan Cizre'den geçmesi üzerine bölge canlılık kazanmış, tekrardan Ortadoğu ticaretinde önemli bir kavşak özelliği kazanmıştır. Arap ülkelerine gıda ve tekstil ürünleri götüren tır ve kamyon şoförleri o taraftan mazot taşımaktaydılar. 2000'li yıllarda alınan kısıtlama kararlarına kadar durum böyledir.

⁶https://www.google.com/search?biw=1280&bih=913&tbm=isch&sa=1&ei=HD_tXJzXKoGt1fAPm7aBsAc&q=603087+nat_geo+ kelek&oq=603087+nat_geo+ kelek&gs_l=img.3...5485.15480..16761...0.0..0.146.1005.0j7.....0....1..gws-wiz-img.....35i39.z_ryMuqdd8A#imgsrc=pAjTq8I4Qnr24M:

II. BÖLÜM

Cizre'nin Sosyo-Politik Durumu (1960-1990)

2.1. Mahaller, Göçler ve Yönetim Sınıfı

Bir dönem mahalle kimliği ile anılmayı seçen Bazariler (şehirliler) dışardan gelen yoğun göçler karşısında farklı bir yaşam biçimine evirilirler. Eski yerleşik düzenlerinin zarar gördüğünü düşünen bu gruplar, zaman içinde göçlerle beraber şehrin değişen demografik yapısında kendilerinin artık azınlık durumunda görerek savunma ve sakınma pozisyonunu kendi içlerinde geliştirdiler.

Mir Eli Mahallesi şehrin okumuş, bürokraside eklemelenmiş insanların yaşadığı bir mahalleydi. Diğer mahallelere göre daha küçüktü. Efendi ve daha sakin mizaçlı olarak bilinirlerdi. Eski dönemlerde Yahudilerin yoğun olarak yerleşik olduğu bir mahalledir. Daha sonraları Yahudilerin İsrail'e göç etmeleriyle yerlerini Müslüman nüfus doldurmuştur.

Nurettin Yılmaz'ın da anılarında belirttiği üzere Cizre de 1915 olaylarına kadar şehrin üç ana mahalle üzerinde farklı dini topluluklar birlikte yaşamaktadırlar. Mir Eli mahallesin de Yahudilerin yoğun olarak iskân ettiğini hatta bu yüzden o mahallenin Dicle nehrine bakan kıyısındaki alana “Çemê Cıhiya” (Yahudi kıyı mıntıkası) dendiğini belirtir. Ayrıca Tor mahallesinde yoğun Hristiyan nüfusundan ve bunların Suriye topraklarına mahallenin ileri gelenleri tarafından güvenli bir şekilde götürülmesinden söz etmektedir. Ayrıca şehrin diğer bir mahallesi olan Keleh (Kale) de insanların en çok kelek ticaretiyle meşgul olduklarını ve yüzgeç insanlar olduklarını bildirir (Yılmaz, 2007: 14-15).

7

Şehre ait geçmiş zamanların sosyal yaşamı, gelenek ve göreneklerine ait bilgiyi paylaşan Şerafettin Elçi'ye göre şöyledir:

‘Şehrin 3417 metre uzunluğunda kuşbakışı gemi şeklinde olan surları, bu surların Dergehê Çiyê (Dağ Kapısı), Dergehê Torê (Tor Kapısı), Dergehê Deştê (Ova Kapısı) olmak üzere üç kapısı vardı. Günümüzde her ne kadar bu kapılar zarar görmüş ise de mevcuttur. Sur içinde Tor, Keleh, Mir Eli olmak üç mahallesi ve birçok semt, meydan ve mesire yerleri mevcuttu.

Tor Mahallesi şehrin Îdil, Midyat, Mardin ve Nusaybin'e bakan geniş kısmını oluşturmaktaydı. Bu bölgeden gelen özellikle kuru üzüm gibi ticari ürünler bu mahalleden dağıtılırdı. Mir Eli Mahallesi; Beylerin Mahallesi olarak geçerdi. Eski zamanlarda Cizre Beyi ve yakınları burada otururlarmış. Buradaki insanlar da ticaretle Mir Eli Mahallesi Dicle'nin kenarından başlayarak belli çarşısı bulunan içinde Yahudilerin ve yoksul bir kesimin ismini taşıyan mıntıkalar mevcuttu. Keleh(Kale) Mahallesi nehrin kenarından Birca Belek etrafını kapsamaktaydı. Buradaki insanlar kelekçilik, su nakliyeciliği ve uzaklardan odun getirirlerdi. Yüzgeçlikte çok iyiydiler, çocukları belirli bir yaşa kadar çarşı yüzü görmeden yetiştirdi. Ticaretle ek uğraşmazlardı. Zaten o yıllarda çocuklar kendi mahallesinden bir başka mahalleye kolay kolay gidemezlerdi. Herhangi iki mahalleden birileri kavga edince mahalle kavgasına dönüşmekteydi. Her bir mahalle kendi içinde örgütlü bir yapıya sahip olup Kanton devlet gibi yönetilmekteydi. Cizre'nin eski ileri gelen aileleri zaman zaman güç

⁷ Resim Cizre Saray ve Sur kapılarından “Babu'l-Ma” / Dergehê Çiyê (Dağ Kapısı) (G.Bell fig. 185)

dengelerine göre değişebiliyordu. Eskinin kimi güçlü ailelerinin gücü dağılırken yeni ailelerin yıldızı parlayabiliyordu. Önceleri Cizre'nin zenginliği esnaflığa, toprağa ve kaba kuvvete dayanıyordu. Ticaretin gelişmesiyle buna ayak uyduramayan kimi esnaf aileler gelişemedi (Kaya, 2012:329-335).'

Şehrin mahalleleri ve kendine has özelliklerine işaret eden sözlü kültüre ait bazı numunelere örnekler vermemiz mümkündür. Memê Alan destanı Kürdler arasında çok geniş bir coğrafi alanda farklı varyantlarıyla yüzyıllarca Dengbêjlerin anlatımlarıyla günümüze kadar ulaşmış bir destandır. Öylesine yaygındır ki Kürdlerin yaşadığı Suriye, Irak, Türkiye ve İran'ın önemli bir kesiminde halk arasında Çirokbêjlerin masallarına sirayet edecek kadar etki sahasına sahiptir. Yine Ahmedê Xanî Mem û Zîn eserini 17.yy da yazmaya karar verdiğinde bu destandan faydalanarak kaleme almıştır. Uzun yıllar önce Avrupalıların fark edip yazılı olarak derlediği bu destanı ilk olarak 1890'da A. Socin arkasından A. Von Le Coq (1930), Oscar Mann (1906,9), Hugo Makas (1926)'da birçok farklı versiyonunu derlemiştir. Günümüzde daha çok dilbilimci Roger Lescot'un, Celadet Bedirxan'dan yardım alarak 1942'de hazırlanan versiyonu genel kabul görür.

'Bajarê Mixribê bajarekî ezîm î pir giran e

Li ser heft çiyane

Li ser sê sed û şêst û şeş qapiyan e

Her qapîkê li ser sê sed û şêst û şeş walîlixan e

Her walîlikê li ser sê sed û şêst û şeş midirlîxan e

Temam di destê Elî Begê, Emer Begê, Elmaz Begê de ye, sê biran e

Xwediye tewlê nijda, boşê dewa, xarê miyan e

Mifta devê sindoqên zêra barê çel û pênc bergîlan e

Xwediye xezîne û defîne giran e

Xwediye sûk û çarçiyane...

(Lescot, 2010: 25).'

Yukarıdaki metnin Türkçe anlamını şöyle çevirebiliriz:

Yedi dağın ardında, üç yüz altmış altı kapıdan geçerek ulaşılan ve her kapıdan sorumlu bir valilik ve her valiliğe bağlı üç yüz altmış altı müdürlük ve yüzlerce çarşı ve definenin sahipleri Eli Beg, Emer Beg ve Elmaz Beg'in zenginliklerine uzunca değinerek başlayan destan Mıgrib şehrini masalsı tasfirler ile bir hanedanlık şehri olarak anlatır.

Hanedanlığın prensi Mem'e haber verirler denizden yüzlerce insanın ağ ile kıyıya çektikleri vahşi, görkemli attan. Kimsenin yaklaştığı bu efsanevi atı

ehilleştiren Mem ona Bozê Rewan (ruhunu önünde taşıyan beyaz at) ismini verir. Rüyasına üç perinin (güneş perisi, ay perisi ve yıldız perisinin) getirdiği Cizîra Botan beyliğinin kızı Zînê'nin izine, hayallerinin peşine düşmek için bu ata biner ve bu at ile aylarca kat edeceği yolları günlere indirir. Cizîra Botan (Cizre) şehri ada biçiminde Dicle'nin derin dalgalarıyla çevrilidir. Şehre girmek için falcının kızıdan yardım ister ve şehrin ayrıntılı tasvirleri, gelenek ve görenekleri mahalle ve şehir yaşantısı hakkında bilgi edinebiliriz destanın satır aralarında.

‘...

Bajarê me îro bûye sê bendane

Bendek, ya kurên Mîr Tacîn in, ev bend tê pê ji ticarane

Bendek, ya kurên Mîr Celal in, Hesên, Çeko û Qeretacîn, serekê diz û eşqiyane

Benda sisiyan ya kurê Mîr Zengîn, mîrê Cizîra Botan e

Ev benda hana hemî mezin û beg û axa û zana ne

Serekê wan her sê bendan ji bavekî ne, hin tu bav ne ketine nava wane

Kurên Mîr Tacîn dido ne, ê biçûk, dibêne Mîr Şem; Mîr Sêvdîn mezinê wan her diyan e

Kurê Mîr Zengîn yek e, navê wî Mîr Ezîn e, niha li şûna bavê xwe mîrê bajarê Cizîra Botan e

Mîr Şem û Mîr Sêvdîn li dine û memleketan digerrîn malê ticarane

Hesên, Çeko û Qeretacîn, sibê heya êvarê girê didin sîlehane

Karê wan pê da nijde û talan e

Dirijînin xwînê, dikujin mêrane...

(Lescot, 2010: 54-55).’

Yukarıdaki metnin Türkçe anlamını şöyle çevirebiliriz:

Şehrimiz üç kısma ayrılır. İlk kısım Tacin Bey ve iki oğlu (Şem ve Sêvdin) tarafından yönetilmektedir. Burası tüccar ve zanaatkârların semtidir. Dünyanın birçok memleketine tacir olarak mal götürüp-getirmektedirler.

İkinci kısım da Celal Bey ve oğulları Hesên, Çeko ve Qeretacîn adlarında eşkıya ve hırsızların şefleri bulunmaktadır. Silahları kuşanırlar ve baskınlar düzenler, talanlar gerçekleştirirler. Kan döker, yiğitleri öldürürler.

Üçüncü kısımda bütün Cizre şehrini yöneten Zengin Bey ve meclisinde şehrin ileri gelen ağaları mevcuttur. Zengin beyin tek oğlu olan Ezin Bey şimdiden babasının işlerini yürütmektedir.

‘...

Li ber qehwekê, Mem nigê xwe bi der xist ji zengûyên Bozê Rewane

Peya bû li cem gelê qehweciyane

Ji Memî ra kursî danîn, bû şîngîna fîncanane

Zehranan banê delalekî kirin û dane dest Bozê Rewane

Kuriyê behrê avêtine mezada hespane

Heywan serî hilda û terî da qolincane

Di bin delêl da radibû ser lingê paşîn, kurin diketê, mîna şêran e

Ticar ne man, li dorhêlê gî civiyane

Her yekî dixwest ji xwe ra bistîne û di dilê xwe de dîgo: “Belkî pê xweş bikim kêfa mîrekane... (Lescot, 2010: 60).’

Yukarıdaki metnin Türkçe anlamını şöyle çevirebiliriz:

Mücevherlerle süslenmiş atını mezata çıkarır Mem. Esnaf, tüccar ve zenginlerin, han ve konakların yoğunlukta olduğu mahallede, bir kahvehane önünde etraftaki bütün tacirler toplanır atı satın alıp iktidar sahiplerine hediye olarak sunmak için.

Lakin mezatın sonunda zengin bir tüccar onun misafiri olmasını istemekte atını mezata çıkarmış olmasına kızar ve gereken her şey için malını ve varlığını ona sunmaya, sıkıntısını çözmeye söz verir. Daha sonra sıkıntının büyüklüğü karşısında şehrin varoş kısmında belalılarının bulunduğu mahalleye, Arif-Çeko-Tajdîn kardeşlerin konağını bulması ve onlardan yardım istemesi telkininde bulunur.

Destanın sıkça Cizre’yi tasvir eden bölümlerinde şehrin üç mahalleden meydana geldiği anlaşılmaktadır. İlk olarak tüccarların yoğunlukta yaşadığı ve ticaretin konuşulduğu mahalle, daha sonra belalıların bulunduğu semt ve yönetici sınıfın bulunduğu şehrin genel yönetiminin iskân ettiği kısım dile getirilmektedir. Arif-Çeko-Tajdin kardeşlerin şehrin diğer insanları gibi misafirperverlik sergilemesi ve konuklarının mutlu olması için bütün imkânlarını sunmaları şehrin genel karakteristik özelliğini göstermektedir. Kendi mahallesindeki gücü misafirleri için kullanmak isteyen şehrin korkusuz ve cesur kardeşleri misafirlerini kendilerine yeni bir kardeş sayıp onun sorununa çözüm bulmak için çatışmaları göze alırlar.

Cizre'nin tasvirleriyle başlayan Ozan Mesut Cıziri'ye ait şarkı sonrasında şehrin üç mahallesi ve özelliklerinden şu şekilde söz etmektedir;

'Cizîr e Cizîr e, wer lê lê
Cizîr e Cizîr e, wer lo lo
Çar etrafê sûr e, wer lê lê
Cihê bega û mîr e wer lê lê
Her mêrekê wek şêr e wer lo lo

Cizîra Botan e wer lê lê
Cizîra Botan e wer lo lo
Sê mehal têde ye wer lo lo
Mîr Elî xwendîne wer lê lê
Ji ber wê efendîne wer lo lo
Kelehî keyfîne wer lê lê
Ne qeder ehlîne wer lo lo
Torî sineatçîne wer lê lê
Minet ji kesekî nîn e wer lo lo
Em bi hevdu sipehîne wer lê lê
Em bi hevdu sipehîne wer lo lo'⁸

Yukarıdaki metnin Türkçe anlamını şöyle çevirebiliriz:

Mir Eli mahallesindekiler okumuşturlar işte bu yüzdendir efendilikleri, Kelehi mahallesi şen şakrak insanların yeridir ki bu yüzdendir kaderi takmayarak yaşayırları, Tor mahallesindekiler zanaat sahibidirler ki bu yüzden kimseye minnet etmezler. Ve biz bu şehirde birlikte güzel bir bütünü.

Bu şarkının sözlerinde de belirtildiği gibi şehir üç mahalleden, her mahalle kendi sosyal dinamikleri olan ve bunu bir kimlik olarak yaşatan özellikleri vardır. Bu mahallelerde yaşayan insanlar Cizrelilik ve Bajarili olma üzerinden bir duygudaşlık temeli atmışlardır. Bu dönemde bu tür şarkılar ve sözler bu kimliğin inşasında önemli etkiye sahipti.

Zira 1980-1990 yılları arasında kırsalda gelişen olaylar, köy boşaltmaları ve Koçerlerin yaylalara çıkamamaları şehirde plansız bir nüfus patlamasına sebep oldu. Şehir merkezinin 20.200 olan nüfusu kırsaldan gelip şehrin etrafına yerleşen nüfus ile 52.000'e kadar çıktı. Ve şehirde birçok belediye hizmetinin yetersiz kaldığı yeni mahalleler oluştu. Geçmişten gelen nüfus sahibi ailelerin şehirde kurduğu düzen zarar gördüğü gibi, şehrin eski mahallelerinde yer alan Bajarililerin kimliği,

⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=UumlVolra-M>

kırsaldan yoğun göç ile gelen Koçer ve Gundilerin bir arada çarpık kentleşme içerisinde birçok sorun baş göstermiş ve tartışmaların odağında mekânsal olarak kutuplaşmalarına neden olmuştur. Koçerler belli mahallelerde, belli bölgelere yayılırken, Gundiler sokaklara kümelendiler.

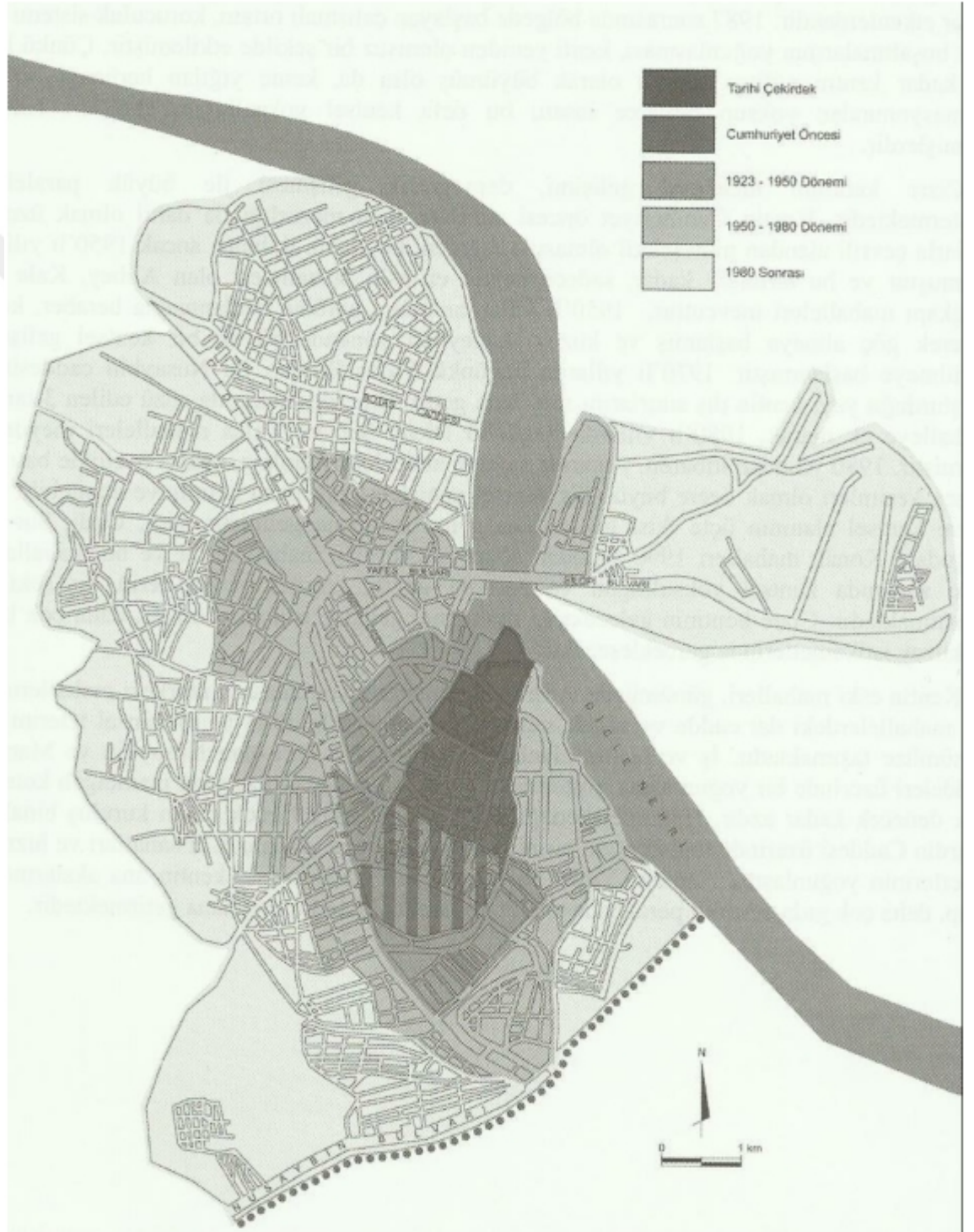
Göçle beraber Gundiler altyapıdan yoksun, şehrin etrafında varoş mahalleleri oluşturarak yayılmaya başlamışlardır. Köy yakmalarıyla yerleşen yoğun göç nedeniyle işsiz nüfus arttı. Böylece Bajarilerin eskiden beri kurguladıkları kehanet ve korkular gerçekleşmiş oluyordu; şehrin sokaklarında hayvanları dolaşıyordu. Belediye, Vekillik artık şehrin belli ailelerin kararları doğrultusunda seçilemeyecek, Gundiler ve Koçerler de şehrin yönetimde pay sahibi olacaktı.

Yeniden düzenlenen ilişkiler çok daha sınırlı ve önyargı duvarları ile örülüdür. Bajariler, Kurmancların ve Koçerlerin şehir etrafında ve kimi zaman şehrin içine kadar inen hayvanlarından rahatsızdırlar. Şehrin gelenek, örf ve adetlerini, eski hikâyelerini birbirine anlatarak bu yeni gelenlerden çok farklı olduklarını vurgulamaktadırlar. Birbirine kız alıp vermek istemeyen Tor ve Keleh mahalleleri ve kan davalı şehirli aileler yekpare ‘em bajariyê hev in’ (biz şehirli olarak bütünü) diyerek yakınlaşmaya başlamışlardır. Köylülere karşı hoş olmayan sözler, onların yabancılığına vurgu yapan, türlü yakıştırmalar yaparak aşağılayıcı bir üslup kullanıp hikâyeler anlatan kimi Bajariler yeni kimliğe özgüven katarak diğerlerini ötekileştirmeye başlamışlardı (Kaya, 2012:352).

Gundiler de Bajarilerin kibirli, aşağılayıcı tavırları ve sözlü tacizlerinden rahatsızdırlar. Şehrin etrafında gelişen gettolarında daha fazla sosyal olarak örgütlenmekte, ekonomik olarak zorluk çekip alternatif iş imkânlarını değerlendirmektedirler. Siyasal yapılarda örgütlenme ve kendilerini kabul ettirme imkânını sahip oldular. Şehirdeki ağır siyasi atmosferin içinde yer bulan Kurmanclar gün geçtikçe şehirde inisiyatif kazanmaya başlamışlardı. Şuanda şehirde Alibey (Mirali), Dağkapı (Tor), Kale (Keleh), Sur, Cudi, Yafes, Şah, Dicle, Nur, Konak olmak üzere on mahalle bulunmaktadır. Şehirde oluşan ciddi ekonomik kaynak sıkıntısını insanlar 1994 yılından itibaren Başbakanlık genelgesiyle Habur sınır kapısında motorin ithalatına izin verilmesiyle atlatmaya çalışılmışlardır. 1994 de kamyonlar için 1,5 ton, tırlar için 2 ton motorin ithalat izni 1998 yılı Başbakanlık genelgesi ile kamyonlar için 4 ton, tırlar için 8 tona çıkarılmıştır. Bölgenin en önemli geçim kaynağına dönüşen sınır ticareti için insanlar birçok mal varlığını satın kamyon, tır satın almışlar. 2000 yılına girildiğinde güvenlik, kaçakçılık ve iç

piyasayı bozduğu gerekçesiyle kapsamı daraltılmıştır. 2002 yılında politik kimi nedenlerden motorin ticaretine tümüyle yasak getirilmiştir (Sugözü ve Atay, 2010: 047).

Harita 1. Cizre’de Yıllara Göre Mahallelerin Oluşum Aşamaları:

(Cizre Belediyesi, 2019)

III. BÖLÜM

Mahalle Kimliğinden Cizreli Kimliğine “Bajariler”

3.1. Bajarilerin Tarihsel Arka Planı

Şimdi tarih tabiki bir kavimler geçididir. Dicle Nehri'nin kıyısında yaşamış kadim şehirler gibi tarihi özel bir yere sahip. Bizim şehrimizin özel olarak bir tufan olayı var. Yanı başımızda bir Cudi dağı varsa eğer bu tufanı işlemek zorundayız. Yanı başımızda Hz. Nuh'u ağırlayan bir cami varsa eğer. MÖ 200. Yüzyılda ölen çok değerli bir Hristiyan papazının Cizre'de Hz. Nuh adına inşa edilmiş bir kilisede gömüldüğü ifade ediliyorsa Cizre, Hz. Nuh, tufan çok önemli bir değer olarak ortaya çıkıyor. Biz bu stabil bilgilere sahip değiliz. Cudi Dağı'nı ifade eden Kur'an-ı Kerim'den başka bu tufanın ispatı ne derece olur diye bir soruyla karşılaşıyoruz. Biz bu kısmı bir yana bırakırsak, Cizre'nin en belirgin dönemi Romalılar ve Farslılarla başlayan bir dönemdir. Kısa olarak geçelim. Bir de Romalılar ile Persler arasında 2-3 kere el değiştirmiştir. Çünkü sınırdır aralarında. Hatta şu ifadeyi de eski belgeler arasında buldum; Cizre, Sasani kralı ikinci Şahpur'un ayak bastığı ilk Roma toprağıdır. Ben buna çok sevinmiştim. Diyarbakır'ı alamayınca geri döndüğünde Nusaybin ve Cizre'yi alıyor. Ve bu iki yerle büyük teselli buluyor. Hiç değilse Roma'nın toprağına ayakbastım diyor. Akabinde Roma'nın parçalanması var Batı ve Doğu olarak. 640 yılında Bizans'ın hâkimiyeti burada tamamlanmış oluyor ve İslam devletinin eline geçiyor. İslam devletinin şemsiyesinde halifelik; Emevi ve Abbasi olmak üzere sırayla beylikler ve devletçikler dönemi başlıyor. Sırayla Hemdani, Mervani, Büveyhi, Karmati, Zengi, Selçuki, Luiler ve onlardan sonra Moğollar geliyor. Moğollar geldikten sonra Cizre tarumar ediliyor. Onlardan sonra İlhanlılar dönemi başlıyor Timur da Cizre'yi tahrip ediyor. Karakoyun Uzun Hasan dönemi ve Akkoyunlular dönemi ve Yavuz Sultan dönemine gelene kadar. Bence devletler tarihlerini bu şekilde anlatırlar ama önemle üzerinde durmamız gereken Cizre Beyler tarihi dönemi var. Her ne kadar varlıklarını sürdürmüş olsalar bile bazen tamamen bağımsızlık yakaladıkları dönemler elde etmişlerdir. Cizre Beylerinin dönemi 1395 yani 14. Yüzyılın sonlarından başlar. 1600'lü yıllarda Halit Bin Süleyman ile Finik (Gabar Dağında), Cizre ve Gurgil (Cudi Dağında) olmak üzere 3 kola ayrılır. Halit Bin Süleyman'ın oğullarından Mir Abdal Finik'e, Cizre'ye Mir Aziz, Gurgil'e Abdülmecit hükmeder. Zaten uzun yıllar Cizre beyleri dediğimiz Aziziye beyleri Mir Aziz'den türemektedir. Onun çocukları Mir Muhammed,

İzzettin, Mir Bedir, Şah Ali vs. ta bu döneme geliyor. Bu dönemler beylerin hükmettiği ama belli bir imparatorluğun hükmü altında zaman zaman biraz daha serbest, zaman zaman iç işlerinde serbest, zaman zaman dış işlerinde de ufak tefek serbestlikler elde etmiş. 1847 Mir Bedirhan dönemine kadar. Biz bu tarihi aralığı temel aldığımız zaman 500 yıllık Cizre Beyliği sultanı bu topraklarda hüküm sürmüştür. Biz Roma'dan çok bahsettik ama Asur imparatorluğunun Cizre'de çok güçlü etkileri bulunmaktadır. Cizre'nin Babil Köyü'nde Asur çivi yazıları, rölyefleri, bunların tercümeleri de son yıllarda yapıldı (Tüzün, 2014). Aynı konu bağlamında Remezanê Botî yaptığımız mülakatta kendisi de konuya dâhil değerli bilgiler vermiştir:

“Cizre tarihi dini kitaplara göre Nuh tufanından 500 yıl sonra kurulmuş bir şehir. Nuh ve soyundan gelenler Cudi dağının çetin koşullarından dolayı Gudiler Cizre'yi kurmuşlardır. Korunma amaçlı Cizre surlarını inşa ettikleri gibi, yine korunma amaçlı şehrin etrafından Dicle nehrinin suyunun dolanmasını sağlamışlardır. Finik harabeleri olarak adlandırdığımız Gabar dağındaki muntıkaya şehirden Benjamin diye bir kol yerleştiği ve Nuh'un gemisinden ilham alıp gemiler inşa eden bilge bir topluluk olduklarını söylerler. Gemicilik alanında uzman olan bu topluluk buradan Akdeniz'e göç edip yayılırlar. Semavi dinlerden böyle bir çıkarımda bulunuyoruz. Dünyevi kitaplara göre de çok eski bir şehir burası. Bazı arkeologlar gelmişti çalışma yapmak için şehre ve bize burada üç şehir üst üste yıkılıp kurulmuş dediler. Çevresindeki şehirlere göre en eski şehir burası diyebiliriz. Medrese yönüne baksan çok eski, ilm yönünden baksan çok eski, destanlara baksan çok eski... Diyebilirim ki burası şehir iken etrafındaki şehirler şehir değildi. Belki sonrasında kurulmuştur Mardin. Nusaybin, Silopi, İdil, Şırnak... Yok, idiler şehir olarak. Böyle eski ve sahipsiz bir şehir burası. 1940'lı yıllara kadar bizim 'Cihî' dediğimiz Yahudiler de vardı bu şehirde. Onların zanaat konusunda büyük etkisi var buraya. Mesela terzilik, ayakkabıcılık gibi bazı meslekleri onlar şehre getirmişler. Onlardan önce bu meslekler yokmuş şehirde. Uzun bir zaman diliminde burada kalmışlar ve büyük yararları olmuş Cizre'ye. Mesela Hristiyan dediğimiz daha çok Keldanilerde yaşarlardı ama çok azdılar (Remezanê Botî, Bajari,51,Cizre).”

Eski Cizrelilerin hepsi aslında çok çok eski Cizreliler değiller. 1847'de Mir Bedirhan İsyanı bastırıldıktan sonra Cizre bir hafta top atışına tutulur. Banê Ordiye dediğimiz tepeden Cizre'ye yoğun bir saldırı düzenlenmiş. Mir Bedirhan ailesi ve ona yakın görülen aileler ya sürülmüş ya da kaçmak zorunda kalmış. Ezdînşêr'in taraftarları Cizre'den bir müddet uzaklaşsalar da Osmanlı çekildikten sonra Cizre'ye geri dönüp yerleştikleri belirtilir. Burada şehrin yarısının boşaldığını anlamaktayız. 10 yıl boyunca Osmanlı Ezdînşêr'e verdiği sözü yerine getirmeyip onu beylerbeyi ilan etmeyince o da bağımsızlığını ilan eder. Kürt aşiretlerinden topladığı 30 bin Kürt isyancı ile Osmanlı'ya başkaldırır. Bu isyan da bastırılınca Cizre'nin çok büyük bir kısmı dışarı çıkarılır. Bu durumdan sonra “Ayıntırp” dediğimiz yerden 10 aile şehre gelir. Yerleşir ve bu tarihten sonra şehrin çevre bölgelerinden şehre yerleşmeler başlar. Yani çoğunlukla bu yaklaşık

150-200 yıl önce şehre yerleşen insanlara Bajari diyoruz. Bu tarihsel süreci kavrayabilmemiz konusunda Sayın Budak mülakatımızda çok önemli bir noktaya değinmiştir:

“Aslında bana sorarsan Koçerlerle Cizreliler aynı kökenden gelirler. 1800’lü yıllarda Cizre’nin Osmanlı’yla sorun yaşadığı dönemde, Osmanlı Rus ve İngilizlerle “Banê Ordiye”den burayı topa tutuyorlar. O zamanlar buralarda Kışan Aşireti var. 1826’dan sonra Cizre tekrar bir dizayn yaşıyor. Cizre’nin yerlileri dediğimiz kısmın içinde çok az bir kısmı yerlidir. Diğerleri çevreden entegre olmuştur. Suriye’nin Cizire bölümü var. Orası da buraya bağlıydı bir zamanlar benim dedelerim, Çil Ağa’dan buraya gelmişler. Cizre’nin yerleşik alanı o zamanlar çok daha genişti. Bedirhan Paşa’dan sonra Cizre’nin yerlileri kalmadı. Daha çok çevredeki köylerden ve aşiretlerden kopma insanlar buranın yerlileri haline geldi (Kumaşçı Budak, Bajari,70,Cizre).”

Ve bu minvalde görüşmecilerden Yazar Tori, mirlik sisteminden ağalık sistemine geçişi şu şekilde değerlendirmektedir:

“Bajariler olsun, Koçerler olsun, Köylüler olsun sadece nüfusa göre söz sahibi görünmezlerdi. Daha çok onlara biat eden yiğit ve savaşçısıyla göze çarparlardı. Mesela Mistoyê Mîrî, Cizre’ye paşa olarak Osmanlı tarafından atandıktan sonra Cizre’de varlığını kalıcılaştırmak için Cizreli bazı ailelere kızlarını verdi. Bu aileler bu akrabalık bağıyla beraber şehirde söz sahibi olma fırsatını yakaladılar. Bu kızlar ve bu aileler aracılığıyla şehirde bazı mahallelerin sözcüsü olan ağalar ortaya çıktı. Daha öncesinde mirlik (beylik) sistemi olduğu için şehirde ağalık yoktu. 1900’lerin başından 80’lere kadar kendilerini ağa olarak tanımlayan bu kimseler devletten aldıkları destekle şehirde bu konuma sahip olmuşlardır (Yazar Tori, Bajari, 69, Cizre).”

⁹ Yıl 1880, Miran Aşiret reisi Mustafa Paşayı şehrin Meşed Eli kapısında karşılamaya gelen halk. Fotoğraf, Foto Gudi / Cizre’den temin edilmiştir.

Bu tespitleri doğrulayan birçok şikâyet telgrafları; gerek devletin seraskerine ait olsun, gerek Diyarbakır valisi Muhammed Halit'e, gerekse Mehmet zeki paşaya dek birçok devlet yetkilisinin Miran aşiret reisi Mustafa Paşa ile ilgili Cizre ahalisinin şikâyetlerini müfettişler yollayarak değerlendirip rapor olarak devlete sunmuşlardır. Fakat Mustafa Paşa hakkında birçok tecavüz, talan, zorbalık tespit edildiği halde herhangi mahkemeye tabi tutulmamıştır. Birçok kez raporlarda Mardin'e sürgün edilmesi ifade edilse de kimi devlet yetkililerinin devletin çıkarları hatırlatılmıştır. Ve uzun süren yazışmalar, davalara rağmen herhangi bir zorlukla karşılaşmayan Mustafa Paşa'nın aşiret çatışması ile öldürüldüğü rapor edilmiştir (Süpandağ, 2006:251-304)

3.1.1.Mahalelerde Sosyal ve Ticari Yaşam

“Cizre’de Yahudilerin yoğunlukta yaşadığı bir mahalle vardı. Yahudilere herkes her yerde Yahudi diyor ama biz burada onlara Cıhi (yerli) diyoruz. Bunlar Mir Eli (Alibey) Mahallesinde yaşarlardı. Bir de Hristiyanların yoğunlukta yaşadığı bir bölge vardı (Tor Mahallesi). Bir de Müslümanların yoğunlukta yaşadığı bir mahalle vardı. Ermeni olaylarından sonra Cizre değişim geçirdi. Yahudilerinde gitmesiyle beraber tamamen Müslümanlaştı. Mir Eli, Kelehi ve Tor Mahallesi olarak 3 mahalleye ayrıldı (Kumaşçı Budak, Bajari,70,Cizre).”

Tarihsel arka planda değinilen diğer dini toplulukların şehirden göç etmeleri, çok sık yaşlılar tarafından değinilirken beni asıl şaşırtan Cıhi (Yahudi) topluluğunun şehirdeki nüfusu ve etki sahası oldu. “Cıhi” yerli anlamı taşımaktadır. Bu topluluğa karşı bu kadar saygı duymaları ve sürekli olumlu bahsedilmeleri onların birçok yönlerini örnek almış olabileceklerini de düşündürmektedir. Bazarilerin birçok meslekte ustalığı onlardan aldıklarını belirtirler şehirdeki yaşlılar. Beraber bir iş-emek-üretim geçmişlerinin olması ayrıca üzerinde inceleme yapılması gereken bir konudur. Alan çalışmam esnasında Hristiyan cemaatinden Keldani denilen topluluğun, Ermenilere göre daha fazla şehirde yaşadıklarını öğrendim. Buradaki Müslüman topluluk, diğer dini gruplarla kültür alışverişinde bulunmuşlardır. Mesela uzun yıllar şehrin mezar taşlarının taş işçiliğini bir Cıhi (Yahudi) icra edermiş. Onların (Yahudi) dini sembollerini mezar taşlarının üzerinde İslami semboller ile bir arada görmek mümkün.

10

“Surların içindeki eski Cizre hakkında şöyle bir şey söyleyebilirim. 3 mahalle vardı. Mir Eli, Keleh ve Tori olmak üzere. Mir Eli Mahallesi kendilerini okumaya vermiş insanlardı. Doktorlar, avukatlar ve bakanlık yapabilmiş siyasetçiler böyle önemli şahsiyetler, öncü şahsiyetler çıkartmıştır bu mahalledekiler. Tor Mahallesiindeki insanların ise büyük çoğunluğu esnaftı. Altınla uğraşan, marangozluk yapan, demir döven, ayakkabıcılıkla uğraşan, kalaycılık yapan insanların geneli bu mahalleden insanlardı. Keleh Mahallesiinde yaşayanlar ise suyun kenarında olmalarından kaynaklı geçmişten beri odun taşımacılığı, Dicle Nehri'nin üzerinde sal taşımacılığı, balıkçılık gibi işlerle uğraşmışlardır ve yüzmeyi de severlerdi (Ahmet Adak, Bajari,48,Cizre).”

“Keleh Mahallesiindekiler kelekçilik ve gemicilik yaparlardı. Dağlık alanlardan odunlar toplayıp onu sallarla şehre getirirlerdi. Çoğunluğu bu iş ile meşguldü. Toriler daha çok esnaftılar. Manifaturacılar vardı mesela orada. Mir Eli Mahallesiinde de ufak da olsa bir esnafılık vardı. Şehrin gemi şeklinde surları vardı. Guti İmparatorluğundan kalma. Surların kürek yerlerinde kapılar vardı. Tor kapısı ve Deşt (yayla) Kapısı. Tor kelimesi bir bölge ismidir aslında. Midyat, İdil, Gercüş gibi geniş bir mıntıkaya derler. Şehrin mahallesine Tor denmesinin sebebi bu mıntıkaya bakmasından ötürüdür. Mir Eli Mahallesi ise Osmanlı'ya ilk bağlanan Mir Ali Bey'den ismini alır. Bu tarihten sonra Cizre iç işlerinde serbest, dış işlerinde Osmanlı'ya bağlıdır. Devlet bu mahalleye bu ismi bu sebeple koymuştur. Keleh Mahallesi ise kaleyi barındırmasından ötürü bu ismi almıştır (Yazar Tori,59,Cizre).”

Hemen hemen şehirde görüştüğüm eskilerin tamamı bu tanımlamalarla uyumlu açıklamalar yaparak bulgularımı doğruladılar. Şehrin yanından akarak geçen Dicle nehrine büyük oranda Keleh (Kale Mahallesi) bakarken, Mir Eli (Alibey Mahallesi) de nehrin kıyısının bir kısmını görebilmektedir. Şehrin kuzey ve doğu kısmına Keleh Mahallesi bakarken, Mir Eli Mahallesi doğu da Keleh Mahallesi ve güneyde Tor Mahallesi ile ortak cephede buluşmaktadır. Tor Mahallesi güneyde Suriye sınırını, batı cephesinin tamamını ve kuzey cephesinin önemli kısmını

¹⁰ Efendiler diye adlandırılan Mir Eli Mahallesiine mensup insanlar. Fotoğraf, Foto Gudi / Cizre'den temin edilmiştir.

görebilmektedir. Yüz ölçümü olarak her iki mahallenin toplamından büyüktür. Bu mahallelerin hepsi o tarihlerde şehrin sur kalıntılarının iç kısmındadırlar.

“Kelehiler daha çok Dicle nehrine yakın olmalarından ötürü kelekçilik ve gemiler ile su taşımacılığı yaparlardı. Odunculuk işini de bunlar yapardı. Tor Mahallesindekiler ırmak suyu oradan akmadığı için daha çok dükkâncılık, çeşitli meslek erbablığı yaparlardı. Mir Eli Mahallesinin yanından da ırmak suyu geçmekteydi ama onlar daha çok okumayı seven insanların olduğu, sessiz sakin bir mahalleydi. Her mahallenin bir sur kapısı mevcuttu. ‘Dergehê Deştê’ (Ova Kapısı) diye surların bir kapısı mevcuttu Keleh Mahallesinde. O taraftan gelen insanlar sur kapısını kapalı görünce mecburen sabah kapının açılmasını beklerdi. Tor Mahallesi tarafından gelen de ‘Dergehê Çiyê’ (Dağ Kapısı) dediğimiz kapının açılmasını beklemek zorundaydı. Kelehliler su taşımacılığı ve oduncululuğun dışında son dönemlerinde kaçakçılık işleri de yapmaktaydılar. Mir Eli ve Tor Mahallelerindeki daha çok zanaat ve ticaret, memurluk işleriyle meşguldüler. Bu farklılık ya da ayrımı biz içerdekiler görebilirdik. Dışarıdan şehir bir bütün olarak gözükmekteydi ve biz onların nazarında ‘Bajari’ idik. Tor, Mir Eli veya Kelehi olmamızın bir farkı yoktu onlara. Ama dışarıdan gelenler daha çok Kelehi ve Torilere misafir olmaktaydılar. Çünkü Mir Eli Mahallesi sınır yakasına düşmekteydi. Tor Mahallesi kesimi Mardin, Diyarbakır tarafına doğru geniş bir ilişki ağına sahiptiler. Kelehiler de bu kırsal alandan Van’a kadar ilişki halindeydiler. Mir Elililer kendi halinde, büyük tarihsel kavgalardan uzak, sakin ve belalara bulaşmayan insanlardı (Remezanê Boti, Bajari,61,Cizre).”

“Kelehi dediğimiz kesimin geneli sal ve kelek ticareti ya da kaçakçılıkla uğraşırlardı. Tori dediğimiz kesim; çarşıların olduğu kısımda daha çok ticaretle uğraşırlardı. Mir Eli dediğimiz kesim de ticaretle uğraşmaktaydı ama en çok ticareti Toriler yapmaktaydı (Esvet Dünder, Bajari,45,Cizre).”

“Kelehlilerin; daha çok suyla ilgili yüzme, kelek ticareti, odun taşımacılığı gibi işlerle meşguldüler. Diğer mahalleler ise esnaf ve tüccardı daha çok. Değer ailesi daha çok kumaş işiyle ilgilenirdi mesela şehirde. Şehrin tarım kısmı daha çok Dağ Kapı Mahallesinin çevresindeydi. Ticaret için; pamuk, pekmez, yün bunlar hep Dağ Kapıda toplanırdı. Ticari yaşam çok zayıflamıştı eskiye nazaran. Ama geçmiş dönemde çok zengindi. Bunu tarihsel olarak incellerseniz geçmişte çok zengindi. Mazi var, tütün var. Hatta Cizre’nin eli çok uzundur. Bizim Hacı Ali Cihangir dedemiz ta Hindistan’a gider kumaş getirirdi. Cizre’ye ilk soba, lambayı getiren odur. Bu onun mührüdür. Osmanlı’ya ilk o getirmiş. Kolera salgınında ailemizin büyük kısmını kaybettik. Rahmetli babam anlatırdı. Birini gömmeye giderdik, başka birinin evde öldüğünü duyardık. Hacı Ali Cihangir’in torunlarından çok az insan kaldı (Mesut Tüzün, Bajari,68,Cizre).”

Belki de Tor Mahallelilerin ticaret ile kazandıkları rahat para, Kelehilerin iştahını kabartıyordu. Mir Eli Mahallesindeki insanların daha çok kavgadan uzak durmaya çalışmaları onların okumayı çok seviyor olmalarından, düzenli yaşamlarından kaynaklıydı. Asıl soru belki de Kelehilerin, Tor Mahallesinden pay almak isteyip istemediğidir? Tehlikeli işler ile uğraşmaları, zor işlere koşuşturmaları onların daha cüretkâr olmalarına, iktidarda söz sahibi olmak istemelerine sebebiyet vermiş olabilir.

19. Yüzyıl sonu bölgesel kıyafet tipleri. Soldan sağa Diyarbakırlı bir çoban, Cizreli ve Mardinli¹¹

“Şehir üç mahalleden oluşmaktaydı. Mir Eli, Tor, Keleh. Tor Mahallesinin yaşayanları zanaatkâr insanlardı. Marangoz, demirci, terzi... Bunların hepsi Tor Mahallesinde mevcuttu. Çocuklarını okula gönderenler, okutmayı seven Mir Eli Mahallesindeydiler. Kaçakçılık, odunculuk yapan, keyif ve âlem düşkünü olanlar Keleh Mahallesindendi (Mesut Cıziri, Bajari,49,Cizre).”

Büyük ticaret erbabları daha çok Tor Mahallesinde yaşarlarken, çoğunluğu memur ve az miktarda da olsa esnafılık yapan Mir Eli Mahallesidir. Şehrin eski kale ve çevresinde oluşan, daha ağır işler yapan biraz varoş kimliği taşıyan mahallesidir Keleh Mahallesi. Hatta Keleh Mahallesinde çalgıcıların olduğu, daha kavgacı insanların yaşadığı, kaçakçılık, kelek taşımacılığı ve odunculuk yaptıkları söylenmektedir. Ehli keyif oldukları çokça söz edilmektedir. Şehrin genelinde buna benzer bir keyif düşkünü kimseler vardır ki beraber gezen bir grup olarak anılır bu “Horde” denen kimseler.

“Hordeler şehrin zengin ailelerinden çıkan şehrin etrafındaki alanlarda, içki masası ve türlü türlü âlemler yapan, kadın peşine düşen, kendine sürekli bakım yapıp şehrin etrafında âlemler düzenleyen grup. ‘Hort’ zaten ‘genç’ demek. Horde gençliğe düşkün manasında. Bunlar ya zengin züppesi ya da ağaların çocuklarıydı. Kırsalda keyif masaları düzenleyen, kadınları oynatan, insanların onlara çok fazla bir şey söyleyemediği ailelerden gelen gençlerdi. ‘Ayn tırp’ denilen yere çıkarlardı. Mesela bunların yaptıkları olaylar, şarkılara da konu olmuştur. Şehirde eğlencesine türlü oyunlar düzenleyen insanlardan oluşurdu (Ramazan İmrağ, Bajari,56,Cizre).”

¹¹ T.F.Aristova, **Kürtlerin Maddi Kültürü**, İstanbul, Avesta Yayınevi, 2002, s 210

Buna benzer şehrin geçmişinde pek çok kavram ve hikâyeler olduğuna mülakatlarım esnasında şahit oldum. Şehrin sosyal yaşantısında bugünün dünyasına çok yabancı gelebilecek su taşıyıcıları gibi meslekler, eğlence anlayışları, Dengbej (ozan) ve Çirokbej (hikâye anlatıcıları), “Cincılık” gibi ahşaptan çocuk eğlence alanları mevcutmuş. Her ne kadar iktidar kavgaları ve yıkımlar geçirse de şehir, sosyal yaşantısında birçok kültürü taşıyıp, örf ve adetlerini ilgiyle yaşatmaya gayret eden insanların olduğu bir yaşantıya sahipmiş. Dindarı, eğlence düşkünü lakırdıcı insanları, farklı coğrafyalardan çarşısına alışveriş için gelen değişik giyim kuşamı olan insanlarıyla tam bir insan cümbüşüymüş. Esnafılık geleneğinden ötürü sohbet kültürü olan ve günümüze kadar devralmış bir aktarım geleneğine sahiptir.

“‘Rûtık’ dediğimiz, Mir Eli Mahallesine bağlı bir ufak meskûn alanı vardı. ‘Rût’ çıplak demektir. Fakirlik zamanlarında çok zordu yaşam. Kelehiler Hamidiye alayı (askeriye) etrafında olmalarından olsa gerek onların işlerini yapıp onlardan bir şeyler yiyebildikleri için bir şekilde geçimlerini sağlardı. Bir yaşlıdan sordum niçin ‘Rûtık’ denir Mir Eli mahallesinin bir kesimine diye. Ölü bu kimse, yaşamıyor şuanda. Bir zamanlar bir kavga yaşanmış Mir Eli Mahallesindekiler ile Kelehiler arasında. Mir Elililer, Kelehileri Mahallelerine kadar kovalamışlar ve Keleh mahallesini ablukaya almışlar. Keleh Mahallesindeki kadınlar zılgıt çekip bağışmışlar “kalkın Rûtıklar basmış mahallemizi” diye. Onları mahallelerinden püskürttükten sonra o lakap onlara yakıştırılmış. Bunun gerçekliğini bilemem ama o yaşlı adam bana böyle anlatmıştı ölmeden önce. Fakiri, yırtık elbiseli garibanları olan Mir Elililere böyle demişler (Remezanê Botî, Bajari,51,Cizre).”

Kendilerini mahalle adlarıyla adlandıran (Tori, Kelehi ve Mir Eli) şehrin yerlileri Gundiler (Köylüler) ve Koçerler tarafından Bajari diye adlandırılırdı. Surlarla çevrili güvenli bölgede yaşayan Bajariler geçimlerini daha çok zanaat ve ticaret işleriyle sağlardı. Şehrin çevresinde birçok köyün mülken sahibi olan kimi şehirli aile nüfuslarındaki köylülere tarım ve hayvancılık işlerini de yaptırabilmekte idi.

Bajarilerin kadınları çarşı pazara gidip alışveriş yapmazdı. Erkek kardeşlerinden biri ya da bir kız kardeşinin eşliğinde bir gelin ailesinin evine giderdi. Akşam kocası onu baba evinden alarak beraber evlerine dönerlerdi. Giyim olarak şehrin sokaklarında kendine has bir yöresel kıyafet ve üzerinde kendine özgü giyimi olan kara çarşaf giyerlerdi. Şehirli tarafından kimi zaman Şılıt diye adlandırılan Koçerler kıl çadırlarda yaşayıp, mevsimin belli dönemlerinde farklı bölgelere göç ederlerdi. Geçimlerini tamamıyla hayvancılık yaparak sağlıyorlardı. Yüzyıllarca konfedere aşiret yapılarını koruyarak yaşamışlardı. Bu aşiretlerin başlıcaları Batuyan, Kıcı, Tayi ve Diderilerdir. Giyim kuşamları birbirlerinden farklılık gösterir. Kadınların renkli yöresel kıyafetleri günlük hayatta üstlendikleri işleri yapabilmeleri için uyumluluk taşır. Mesela sırt kısmında eyer gibi dokuma torbaları vardır bebeklerine iş yaparken bakabilmek için. Isınma, mutfak işi ve çocuk

bakımını üstlenen Koçer kadınları hayvandan süt sağma, yoğurda ve peynire dönüştürme işlerini de yapmaktadırlar.

“Şehirliler tarafından Kurmanc diye adlandırılan Gundiler (köylüler) geçimlerini daha çok tarım ile sağlamaktaydılar. İşlerine yarayacak kadar hayvanın iş gücünden, sütünden ve etinden faydalanmaktaydılar. Kurmanclar köylerde tek katlı evlerde yaşıyorlardı. Kadınları ev, çocuk bakımını üstlenirken, erkekler ile beraber kimi zaman hayvan ve bahçe işlerine gitmekteydiler. Gundiler ve Koçerler ürettikleri artı ürünleri şehrin pazarında satabilmek için şehirde otorite sahibi ailelere ihtiyaç duyarlardı. Bu aileler şehirde Gundi ve Koçerlerin konaklamalarına yardımcı olabiliyorlardı. Aynı zamanda Gundi kadınlar Bajarili ailelerin ev işlerinde çalışırken, erkekler ise kâhyalık ve çobanlık gibi Bajarilerin çeşitli işlerinde çalışabiliyorlardı (Vesek, Bajari,72,İstanbul).”

3.2.Politik Anlaşmazlıklar

12

¹² 1940'lı yıllar Cizre'nin genel görünümü. Ramazan İmrağ'tan temin edilmiştir.

Yıllara göre Belediye başkanlarının seçildiği tarih ve bağlı olduğu siyasi parti ve yerel seçimlerde aldıkları oy yüzdeleri:

1936 Ferman Sönmez
1946 Cahit Oktay
1951 Abdülkadir Dursun
1963 M.Salih Şık
1968 M.Salih Şık
1973 M.Salih Şık
1977 Sabri Vesek
1984 Tahir Vesek Bağımsız
1989 Seyyit Haşim Haşimi RP
1994 Kamil Atağ RP %43,68
1999 Kamil Atağ ANAP %32,10
2004 Aydın Budak SHP %60,86
2009 Aydın Budak DTP %79.80
2014 Leyla İmret BDP %81.61
2016 Ahmet Adanur (Kayyum)
2019 Mehmet Zırığ HDP %76,99

Mülakatları yaparken eski çarşıda yaşlı bazı amcalarla ayaküstü sohbette Belediye seçim anlaşmazlıklarından daha eşli zamanlarda mahalleler arası husumet olaylarının yaşandığını öğrendim. Abdulkadir Dursun, kimi geniş aileleri bazı nedenlerden ötürü karşısına aldığı için belediyeyi basacakları haberini alır. Şehrin jandarma ve polisini arar ama şehir sakin görüldüğü için gelmelerini gerektiren bir durum olmadığını belirtirler. Çevresindeki dost ve akrabaları belediyeye çağırarak yardım ister. Belediyeden çıktığı esnada çok daha büyük bir grubun ablukasından kaçmak için çarşıya yönelir ve onlarca kişi yaralanırken Abdulkadir Dursun (Kadê Hacı Dursun) ağır yaralı iken ölür. Kimi insanlar şehirdeki arsaların kırsal insana satılmasına engel olduğu için öldürüldü derler, kimi Suriye sınırında kalan Bajarili kimi ailelerin arsalarında payı olduğunu iddia edip şer kararı getirmesinden dolayı linç edildiğini belirtmektedir.

Şehrin yönetiminde söz sahibi olmak isteyen bu mahallelerin ileri gelen eşrafları zaman zaman ittifaklar kurmuş, çatışmalar yaşamış ve aralarındaki iktidar

mücadelesi nedeniyle yazılı olmayan toplumsal yasayı çiğneyip göçlere sebebiyet vermişlerdir. Nedir bu toplumsal yasa?

“Şehrin ileri gelen ailelerinin ortak sözleşmesi dışarıdan hiçbir yabancıya arsa satılmaması, dışarıdan hiçbir yabancınn şehrin kültürel dokusunu değıştirmesine izin verilmemesidir. Şehrin yönetimi 1920’li yıllardan başlayarak, 1950’li yılların ortasında Kadê Hacı Dursun adında belediye başkanının öldürölme olayına kadar şehrin yönetimi ve arazileri salt Bajarili ailelerden elindeydi. Kadê Hacı Dursun şehirdeki büyük toprak sahibi ailelerin yoğun baskısına rağmen şehrin toprağının yerlilerin dışında birilerine satılmasına karşı çıkmaktaydı. Bu suretle belediyeyi saran şehrin nüfus sahibi aileleri tarafından linç edilerek öldürölümüştür. Bu olaydan sonra şehirde arsa satımının önü açılmıştır (Ahmet, Bajari,52,İstanbul).”

“Genellikle bu üç mahalle kendi içinde hangi adaya karar verirse bütün herkes ona oy verirdi. Kendi adaylarını çıkarsalar bile bazen şöyle bir durum gerçekleşirdi; Tor Mahallesinin adayı çıkınca, Mir Eli mahallesi desteklerdi ama genelde Tor tek başına da bir adayı desteklese seçebilirlerdi, onlar çoğunluktu. Mir Eli ve Keleh Mahallesi birleştiğinde bile Tor Mahallesinin nüfusunu geçemiyordu. Bu mahalleler diğer mahallelerden bazı aileleri kendilerine çekmeye çalışırdı. Keleh Tor Mahallesinden bazı aileleri kendilerine çektiği zaman kendini büyük bir kazanç içinde görebilirdi ya da Tor Mahallesindekiler diğer mahallelerden bir kaç aileyi kendi tarafına çekebilmek için çaba sarf ederdi. İktidar büyük ailelerin kararları doğrultusunda etrafındaki fakir ve güçsüz birçok aileyi de kapsayarak şekillenirdi. Büyük aileler etrafındaki destekçi ailelerin kime oy vermeleri gerektiği yönünde telkinde bulunur ve bu doğrultuda oylar kullanılırdı. Kade Hacı Dursun (Abdulkadir Dursun) Cizre Belediye Başkanıydı o zamanlar. Cizre’nin yerlileri dışındakilere arsa satılmasını istemiyordu. Cizre’nin surlar içinde kalması, kültürünün bozulmaması için toprak satılmaması gerektiğini söylüyordu. Cizrelilerin (Bajarilerin) kendi içindeki bir çatışmada bir şekilde öldürölldü. Bu olaydan sonra şehrin ileri gelen aileleri Paşa (Vesek) ve Hesenê Şeyh (Şık) aileleri arasında büyük bir belediye başkanlığı rekabeti oluştu. Ne yaptılar? Mesela; Tayileri kendi arazilerine çağırıp yerleşmeleri konusunda ikna ettiler ki şehirde daha fazla söz sahibi olabilmek için. Biri Kıçileri getirirken öbürü başka bir aşireti getirerek kendi yandaşlarını çevrelerinde oluşturdular. Şehirdeki hem nüfusunu hem de olası kavgada gücünü artırabilmek için bunu yaptılar. Nüfus göçü bu olaylarla başladı. Böylece Cizre’de yeni mahalleler oluşmaya, şehir etrafa yayılmaya başladı. Kade Hacı Dursun(Abdulkadir Dursun)’un ölümüne kadar da herkes şehrin sur içi kısmında yaşamakta ve nerede kaç hane var, kimler yaşıyor bilinmekteydi (Mesut Cıziri, Bajari,49,Cizre).

“Belediye başkanının öldürölmesiyle beraber Tor ve Keleh mahallesinin öncüleri şehirdeki varlıklarını daha güçlü kılabilmek için ilk olarak kendi arazilerine belirli Koçer ve köylü aşiret nüfusunun yerleşmesinin önünü açtılar. Böylelikle şehrin iktidar, temsiliyet ve yönetiminde daha fazla söz sahibi olmaya çalıştılar. Şehirdeki rekabete taraf olan şehirliler ve onların nüfuzundaki köylüler veya dostları (ağalar) ve şehrin etrafında tam anlamıyla yerleşik olmayan Koçerler bu mücadelede taraf olmaya başlamıştı(Ahmet, Bajari, 52,İstanbul).”

Lakin Hacı Kadê (Abdulkadir) Dursun’un öldürölmesi üzerine başka iddialarla da karşılaştım şehrin yaşlı esnaflarının anlatılarında. Bu iddalar görüşmelerimde de üstü kapalı ya da Remazanê Boti’nin değindiği gibi açıktan dillendirildi.

“Belediye başkanlığı rekabeti üzerine kavgalar yaşandı. Mesela Tor ve Keleh Mahallelerinde ayrı adaylar üzerinden Belediye seçimine gidildi ve kavgalar yaşandı. Ölümler yaşanır, kaçak düşerdi bazı mahalle mensupları devlet nezdinde. Mesela Kadê Hacı Dursun 60’lı yıllarda belediye başkanı ve söylenene göre Gundilerin arsa satın almalarını istemez ve buna engel olurmuş. Bu insan bence Bajarilerin kaygılarını besleyerek şehrin etrafındaki birçok araziye, başkalarının hakkını kendi ve yandaşlarının üzerine tapulamış. Hangi taraftan Cizre’ye girsen onun toprağı var o tarafta. 10-20 dönüm değil, 500-1000 dönüm toprağı var. Şehre elektrik getiren kimse bu kişi ve bu çok büyütülür ama bir şantiye kurmuş sabaha kadar elektrik verir ve sabah yine elektriksizmiş şehir. Dendiğine göre Cizrelilere şirin görünüp üzerindeki şüpheleri yok etmek için ‘Gundilere toprak sattırmam’ diyerek dikkatleri üzerinden dağıtmış iddaaları var. Çok güçlü bir aileden değil ama Tor Mahallesinin desteğiyle seçilmiş bir Belediye Başkanı bu kimse. Kimseyi takmayıp kendi çıkarlarına göre hareket edince bazı Tor Mahallelilerin linç girişiminde Belediyeden Kalaycılar Çarşısına kaçtığı ve orada öldürüldüğü söylenir bildiğim kadarıyla. Sonra Sönmez ailesinden olur Belediye Başkanı, sonra Şıklardan... Böyle devam eder. Ama en büyük darbeyi şehre o indirir yabancılar şehre girmesin çıkırtkanlığı yaparak etrafındakilerle diğer Bajarililerin toprağını paylaşmak doğru bir tutum değil. Encümenlerine sus payı vererek kendi pastanın büyük kısmını almış ve bu sebepten öldürülmüş. Kimi büyük ailelerin, ister ağa olsun, ister ‘Seyid’ olsun, ister ‘Şeyh’ olsun bunların devriydi o zamanlar. Onların kararıyla şehirde düğün, kavgı ve yönetim olurdu. Hukuki yaptırımlara Keleh Mahallesinde ‘Şeyh Seyda’, Tor Mahallesinde ise ‘Seyid Kadri’ daha çok sahipti. Mesele Şeyh ile çözülmeyecek bir mesele ise ‘Şık’ ailesine intikal ederdi Kelehilerde. Tor Mahallesinde de sorunu ‘Seyid Kadri’ çözülmeyecekse ‘Veseklere’ intikal ederdi (Remezanê Botî, Bajari,51,Cizre).”

“Aralarındaki farklılık dini duygularına bile yansırı. Kelehler üzerinde Şeyh Seyda ağırlığı vardı. Tor Mahallesindekiler Şeyh Sait ve Şeyh Muhammed Kadri etrafında toplanmışlardı. Yani o bile farklıydı. Tarikat mensubiyeti bile farklıydı. Seçimlerde siyasi bir konumlanma vardı. Vesekler daha çok Tor Mahallesinde ön plana çıkarlardı. Kale Mahallesi daha bölük pörçük durumdaydı (Mesut Tüzün, Bajari,68,Cizre).”

Keleh mahallesinin öncüsü “Şık” ailesi Tor mahallesinden destek alarak seçilmiştir ve daha sonraki dönemlerde bu desteği yitirmeye başlar. “Vesek” ailesi Belediye başkanlığını tekrar Tor Mahallesinden birinin yapmasına karar kılar. Belediye başkanlık seçim dönemleri öncesi ve sonrası tartışma ve çatışmalara sebep olmuştur. Hatta karşılıklı bu ailelerden insan kayıpları ve yaralanmalar olmuştur. Bu tartışma ve çatışma o kadar yaygındır ki kendi içlerinde örgütlenme ve aileler arası ittifak görüşmeleri vardır. Bir taraf Belediye başkanlığı yapacaksa öbür taraf “Mebusan” seçilecektir. Bu aileler kendi mahallelerinde farklı ‘Şeyh’ ve ‘Seyda’ ile tarikat yapılanmalarına da gitmişlerdir. Daha sonrasında Keleh mahallesinin öncüsü Hesenê Şeyh’in oğlu M.Salih Şık, diğer mahallelerden de destek bulup belediye başkanlığına seçilecektir. Mahalle kutuplaşması ve şehrin ileri gelen ailelerinin taraf değiştirmesi şehirde çok kısa bir süre sonra tekrardan tansiyonu yükseltecektir. Şehirde nüfusunu arttırmak isteyen taraf göçe sebebiyet vererek. Diğer mahallelerden istediği desteği

alamayacağını düşünen Salihê Hesenê Şeyh (M.Salih Şık), Koçer Tayiler ile yakın ilişki geliştirip kendisine ait bazı köylere yerleşmelerine izin verir.

“Belediye seçimleri için Tor ve Keleh Mahalleleri arasında ya da Tor ve Mir Eli Mahallesi arasında bu tür bir çekişme mevcuttu. Hatta hoş olmayan olaylar, ölümler oldu bu konuda. Ama bu olaylar mahallelerin tamamıyla birbirinden kopup ayrılmasına sebep olmamıştır. Şehrin tamamını etkileyip birbirinden ayıramamıştır. Bu rekabet daha çok büyük aileler arasında yaşanmıştır. O zamanın yaşlı ve akil sayılan insanları bu tür olayların büyümesini engellemiştir. Geçmişten bu yana Cizre’de âlim (Seyit Kadri, Şeyh Seyida) ve inanç sahibi insanların büyük bir değeri vardı. Böyle vakalarda böyle âlim diyebileceğimiz akil kimliğe sahip dindar insanlar, ağırlığı olan isimler toplulukların arasına girip olayların büyümesini engelleyebilmiştir. Bunların barışmasını sağlamışlardır. Hatta şuanda da birlikte bu aileler oturup konuşabilmektedir. Mesela geçmişte belediye başkanlığı yapmış Kade (Abdulkadir) Dursun’u öldürme olayını duymuştum. Belediye seçimi yüzünden Yılmaz ailesi ile bunlar arasında sorun yaşanmıştı. Daha sonra Keleh Mahallesinin öncüsü olarak tanıdığımız ailenin öncüsü olan Salih Hasenê Şeyh(Şık) ile Tor Mahallesinin Male Neaf (Vesek) diye tanınan ailesi arasında belediye seçiminden ötürü kavgalar yaşandı. Keleh Mahallesinden de biri öldürüldü. Sonra onlarda karşı taraftan birilerini öldürdüler (Ahmet Adak, Bajari,48,Cizre).”

“Eski Cizre belediye başkanlığı yapmış ve hala toplum içerisinde büyük bir aile olarak bilinen M.Salih Şık’ın ailesi Bajariler içerisinde bize en yakın aileydi. Düğün ve taziyelerde beraber hareket ederdik. Sabriyê Neaf (Sabri Vesek) ailesi de Cizre’de belediye başkanlığı yapmıştı. Önemsenip rol sahibi olabiliyorlardı. Bu aile (Vesek) ile Meman, Alikan-Elcanan, İdil ile Cizre arasından Nusaybin sınırına kadar dayanan onlarca köyün dostluk bağları vardı. Cizre-Silopi arası olan muntika Cudi’nin eteğine kadar Şah-Hebler köylerine kadar, Nerdüş Nehri’nin iki yanının bileşenleri genellikle Tayanlar olduğu için M. Salih Şık’ın siyasi sorumluluğundaydılar. Bu kırsal kesimin sorunlarını çözmede rol sahibi olan aile onlardı. Devlet ile aşiretimiz arasındaki sorunları çözmekte rol oynarlardı. Cizre’nin diğer belirttiğimiz kesimleri Vesek soyadı taşıyan Mala Neaf ailesinin öncülüğüne aynı şekilde bağlılık hissetmekteydiler (Süleyman Tayan, Koçer,42,Cizre).”

“Bu rekabet ve kavgalar şehirde oluşturulan ağalık sisteminden ötürü vardı. Birbirlerine geçmişte kız vermiş aileler birbirleriyle düşmanlık yaşıyorlardı ve bu durumdan ağalar faydalanabiliyordu. Şehirden bu şekilde daha fazla nemalanabiliyorlardı. Siyasi bir durumdu bu. Mesela şuanda Bajarilerin arasında böyle aileler ve böyle bir rekabet kalmadığı için daha sıkı akrabalık bağı kurabildiler (Yazar Tori, Bajari,69,Cizre).”

Böyle bir meselenin kalmamış olması bu insanların sorunlarını konuşarak çözüp demokratik kararlar almasından ötürü gerçekleşmemiştir. Şehre göç ettirdikleri insanlar daha kontrolsüz biçimde şehirde nüfus sahibi olurken, köy boşaltmaları gibi olağan üstü koşullar şehirdeki iktidar odaklarını değiştirebilirken, yeni toplulukların mahallelerde toplanmalarına koşul sağlamıştır.

“Ben çocukken şuanda müze olan eski belediye binasının önünde Salihe Hasenê Şeyh (Şık) ile Tahir Ağa (Vesek) arasında kan davası vardı. Gözümün önünde bir adam öldürülmüştü ve ben o adamı yaşam ilerlediğinde araştırdım. M.Salih Şeyh’in tarafından Sofi Şık’ın öldürüldüğünü internette görünce anladım. Toriler tarafından öldürülen Kelehlili biriydi. Bajariler o zaman Kelehi Mahallesinde komple M.Salih Şık’ın taraftarıydı. (Mala Hasenê

Şeyh). Vur dese vururlar, öl dese ölürlerdi. Diğer tarafta ise Tahir Ağa (Vesek) Toriler tarafından destek almaktaydı. Belediye başkanlığı ve seçimler üzerinden sürekli bir kan davası vardı. Bir dönem onlar belediye başkanlığı yapar bir dönemde bu taraftan yaparlardı (Esvet Dünder, Bajari,45,Cizre).”

Her ne kadar olaylar bir sorunun kaynağı gibi hafızada yer edinse de aslında bir sonucu da olabilmektedir. Görüşmeciler genellikle hafızalarında taşıdıkları olayla bağ kurarak bu olayların miladı olarak işaret ettikleri anlatılar yanıltıcı olabilmektedir. Belediye Başkanının öldürülmesi, “Şık” ailesinin ya da “Vesek” ailesinin karşılıklı kan davasına dönüşen şehri yönetme savaşımı çok daha eskilerden besleniyor olabilmektedir.

“Her gün kavga halindeydik. Birbirimizin başını kırıyorduk. Okuldan çıkar çıkmaz kavgaya tutuşuyorduk. İşte bu Tor mahallesindendir, bu Keleh mahallesindendir, bu Mir Ali Mahallesindendir. Mesela Mir Ali Mahallesinde nehrin kenarında çardaklar vardı. Tor Mahallesinden bir kimse oraya gidemiyordu. Sadece hançeri olan 2 serseri gidebiliyordu. Hacı Hüseyinê Dino (deli) ve Hacı Abdülazizê Seyfo gidebiliyordu. Bunlar Zerenlerdendi. Bu iki insan bu mahallelere gidebiliyordu. Benim yaşlılardan duyduğum, söylenenler böyle. Yoksa ben o dönemi görmedim. Bundan 80 yıl öncesine dayanıyor (Kumaşçı Budak, Bajari,70,Cizre).”

Vardığım kanı; bu çatışmaların şehri yönetme veya arsa paylaşım kavgalarından kaynaklandığıdır. Bunun sonucunda mahalle kutuplaşmaları yaşandığı, insanların bu mahallelerin sınırlarını, uzun yıllar bir başka yaşam alanının sınırı olarak görmeleridir. Aynı kültür ve ağız (dil) ile genel bir bütünlüğe sahip bu aileler birbirlerine etnik bir tanımlama gibi mahalle adlarıyla hitap etmişlerdir.

3.2.1.Politik Anlaşmazlıkların Spora Yansıması

“Mir Eli, Tor, Keleh olmak üzere 3 temel mahallemiz vardı. Bunlar arasında sürekli kavgalar olurdu. Mir Ali Mahallesi Şah Ali adına isimlendirildiği Şeyh Ahmet Camii var, Cizre Beylerinden Şah Ali zamanında yapılmış. Bazı günler bu mahallelerin gençleri toplanıp “Çema” dediğimiz alana gelip berkenik, kavusik (sapan) dediğimiz aletlerle birbirlerine saldırırlar, birbirlerinin kafalarını kırarlardı. Bakıyordun Mir Elililer, Kelehleri yenmiş ya da Toriler Mir Elileri yenmiş. Bu kavgalar belirli günlerde olurdu. Mesela o zamanlardan kalma bir tekerleme vardır: “Mir Eli mir in, Tori vezirin, Kelehi sayê pir in”(Mir Elililer beydir, Toriler vezir, Kelehler kocamış köpek). Kelehler de buna itiraz edip: “Biz veziriz, Toriler kocamış köpektir” derlerdi. Ama burada Mir Elililer her hâlükârda Mir olarak bu tartışmanın içinden çıkarlardı. Böyle bir mahallecilik anlayışı vardı. Senede defalarca kavga çıkardı. Hatta sonra da spor takımlarına da yansıdı. Tor Mahallesi takımı, Keleh Mahallesi takımı, Mir Eli Mahallesi takımı olarak her mahalle bir spor kulübü kurdular (Mesut Tüzün, Bajari,68,Cizre).”

13

“1950’li yıllarda Botan Spor vardı. Bu takımın içinde daha çok memur ve kaymakamlığa bağlı insanlar vardı. Daha sonraki süreçte Serhat Spor, Mir Eli Mahallesi’nin takımıydı. Dağ Kapı Spor, Tor Mahallesi’ndekilerin futbol takımıydı. Dicle Spor ise Kelehi Mahallesi’nin futbol takımı olarak Cizre’de boy gösterdi. Bu takımların turnuvaları çoğu zaman Tank Taburunun içinde gerçekleştirilir. Kavgaların çıkacağı bilineceğine rağmen bir önlem alınmaz, yüzlerce insan yaralandıktan sonra askerler ‘barış gücü’ gibi görünüp araya girer yatıştırıcı rolde sükûnete çağırırlardı (Ramazan İmrağ, Bajari,56,Cizre).”

¹³ Fotoğraf Foto Gudi(Ramazan İmrağ)’tan temin edilmiştir. Botan Spor 1950

14

15

16

¹⁴ Fotoğraf Foto Gudi(Ramazan İmrağ)'tan temin edilmiştir. Dağkapı(Tor) Spor.

¹⁵ Fotoğraf Foto Gudi(Ramazan İmrağ)'tan temin edilmiştir. Serhat(Mir Eli) Spor

¹⁶ Fotoğraf Foto Gudi(Ramazan İmrağ)'tan temin edilmiştir. Dicle(Keleh) Spor.

“Dağ kapı (Tor Mahallesi) Spor, Serhat Spor (Mir Eli Mahallesi) maç yapardı. Maçtan sonra buradaki insanlar birbirlerini döverlerdi. Yüzlerce insan birbirini linç edebiliyordu bu maçlarda. Bu olaylara ilişkin şehrin misyon sahibi din insanları hiç ses çıkarmazdı. Ya da mahallenin ileri gelenleri bu olayların durdurulması için mahalleliyi sükûnete çağırmazdı. Birçok insan var bu mahalle kavgalarını çok taze hatırlayan. Birbirlerinin mahallesine gidemezlerdi. Mesela Tor Mahallesiindikiler diğerlerinin sınırlarına su almaya gidemezlerdi. Gittiklerinde kavga çıkardı. Su satıcılığı yapmak isteyen Tor Mahallesiinin insanlarını, Kale Mahallesiinden insanlar tarafından önleri kesilip su almaları engellenirdi. Böyle saçma sapan kavgalar olurdu. Eften püften kavga çıkardı. Çünkü bir düşmanlık vardı. Bu düşmanlığı şehri yönetenler tarafından çıkarılırdı. Öte yandan Mir Ali Mahallesiine gittiklerinde oradakilerle de kavga yaşar ve tartışılırdı (Ramazan İmrağ, Bajari,56,Cizre).”

Görüşmelerimde o zamanlar bu mahalle takımlarının kendi mahallelerinde kullanabilecekleri bolca boş arazilerinin ve onlara ait sahalarının olduğunu öğrendim. Köy boşaltmaları ve şehrin plansız büyümesi, beraberinde mahalle takımlarının geçerliliğini yitirmesine sebebiyet vermiş. Çünkü şehre gelen göç dalgası, şehre eklemli birçok yeni mahallelerin oluşmasına neden olmuştur. Eski mahallelerin olduğu kısımdaki Bajarili insanlar çevresine kurulan yeni mahallelerden ötürü çevreye yayılarak ev yapamayacak duruma gelince, etraflarındaki birçok boş sahanın yapılaşmaya açılmasına sebebiyet vermiştir beraberinde. Bu mahallelerde yapılar daha çok dikey büyüme gerçekleştirirken aralarındaki ve yahut etrafındaki birçok mesire alanını, top sahalarını da içine alıp yok etmiştir.

‘Ve akabinde 1980-1987 yılları arasında Serhat Spor kendi adını Cizre Spor olarak değiştirir Cizrelilerin hepsini kapsayan, desteğini alan bir spor takımına dönüşür (Yaşın, 2007:261).’

Bajarilerin göçler ile beraber ‘ehlê derve’ diye adlandırdıkları diğer (koçer ve gundi) kesim ile kutuplaşma yaşarken kendi içlerinde bütünleşmeye gitmişlerdir. Bu bütünleşme içerde mekânsal boşlukları doldururken, kimliksel tanımlamayı da etkileyebilmiştir. Bu sebeplerden ötürü spor da ortak bir paydada buluşan, mahalle takımlarından şehir takımına giden bir süreç yaşanmıştır.

3.3.Bajariler ve Diğer Grupların Tanımlanışı

“‘Bajar’ kelimesinin kökeni ‘Bazar’ kelimesinden olup, bunun bir türevi olarak günümüze ulaşmıştır. Etrafı surlarla çevrili güvenliği sağlanmış, kadim kentlere kırsal topluluklar ürettikleri ürünleri satmak için buralarda pazarlar kurarlardı ve böyle kentlere ‘Bazar’ yeri olarak nitelendirirlerdi. Bazar kelimesi zaman içerisinde etimolojik bir değişim geçirdi ‘Bajar’ kelimesine dönüştü. Bu kentler ticaretin, kültür ve sanatın, medrese eğitiminin ve ilmin merkezleri konumundaydılar (Remezanê Boti, Bajari,61,Cizre).”

Bajar kelimesinin kökeni ‘bazar’ ise; ‘bajari’ bazar’ın sahibi anlamını taşıyabilmektedir. Remezanê Boti’nin ileri sürdüğü sav bu anlamda akla yatkın bir iddaadır.

“Bajari kelimesi şehirli anlamına gelmektedir (Esvet Dünder, Bajari,45,Cizre).”

“Cizre’nin yerlisi-şehirli demek oluyor (Ömer, Bajari,24,Cizre).”

“Bajari Cizre’nin kadim yerlileri demektir (Süleyman Tayi, Koçer, 42,Cizre).”

Ağırlıklı olarak ‘bajariler’ kimdir diye sorduğumda aldığım yanıt kısa ve net bir biçimde şehrin eski geleneklerini taşıyan ahalisi olduklarıdır. Bajarilerin ayırt edici özelliklerini ve bunun ne gibi bir nedene dayandığını sorduğumda da çok net cevaplar alabildim.

“Bajari köylülere ve diğer kesimlere göre şehirli, daha bilgi ve tecrübe sahibi olduğu için böyle isimlendiriyorlar. Şehirli demektir yani Bajari. Mesela köylerde topu topu yirmi ev vardır. Köyde elektrik yok, şehirde var, okul var, çarşı-pazar var. Köylüler buradan gelip alışverişini yapardı. Köylülere göre daha yetenekli ve daha ilerideydiler. Daha fazla zanaat ve ustalık işlerinde ilerlemişlerdi. Mesela burada bir park var. Ostaniye ismi. Bunun ismi; terziler, kalaycılar, marangoz gibi meslek erbabları, yanlarında çalışan çırakları ustalık mertebesine getirdikleri zaman burada törenle unvan kazanmalarını sağlarlardı (Mesut Cıziri, Bajari, 49,Cizre).”

“Bajar kelimesi geçmişin oturaklı şehirleri için kullanılan bir kavramdır. Bajar-i Bağdat, Bajar-i Musul, Bajar-i İstanbul gibi... Kadim ve köklü kentler için kullanılır. Zamanında Cizre geniş etki sahasıyla yarı devletçik statüsündeydi. Osmanlı Döneminden önce, Romalılar Döneminde Cizre ‘Zapticene’ bölgesinin başkenti olarak görülürdü. Bajar bu anlamda gerçekten kariyeri olan, kültürünü hazmetmiş, oturaklı kent anlamındadır. Tarihi olan, geçmişini olan, bir takım siyasi belirleyiciliği olan yer anlamındadır. Hala Kardü kelimesinin bir yansıması olarak ‘Bajarkard’ adında bir antik kent Cudi Dağı’na çıktığınızda karşınıza çıkar. Eskiliği, kentliliği ifade eder. İkincisi ise, ‘Hırabajar’ eskişehir, viraşehir anlamına gelmektedir. Siyasi, ekonomik ve kültürel olarak çevresinden daha farklı bir konuma sahip olan bir yerin meskûnu olarak ifade edilir. Bajarinin dışındaki insan ya göçebedir, ya dışarıdan sonradan gelmiştir ya mensubiyet olarak oraya sonradan gelmiştir ama o kültüre ait değildir. Mesela adam Tokat’tan gelmiş vb. İstanbulluyum diyor. Oysaki İstanbul’un bir nezaketi, toleransı, letafeti var. Bir başka âlemdir İstanbul. Bu şekilde bir ağırlığı vardır Bajarinin (Mesut Tüzün, Bajari,68,Cizre).”

Bajar’ın sıradan bir şehir olmadığını, gelişmiş güzel salt ekonomik olanaklarla kısa sürede büyüyerek oluşan göç çekim merkezi kentler gibi olmadığını anlayabilmekteyiz

bu açıklamalardan. Yüzyıllardan gelen tarihsel ekonomik güzergâhta bulunan, ekonomik doyumundan kaynaklı şehir kültürü oluşturabilen ve bunu gelecek kuşaklara aktarabilir yerelliğe sahip insanların yaşadığı kentler olduğunu ifade edebilmekteyiz.

“Bajarilerin çevresindeki en yakın köy ile bile bambaşka bir kültüre sahiptir. Hiçbir zaman hiçbir yere benzememişlerdir. Almanya’da Baviyera Eyaleti var. Kendilerini Alman saymazlar. Ya da İzmir’de Karşıyakalılar 35/5 derler. Cizre Bajarileri de böyledir. Bu fark biz söylesek de söylemesek de her türlü göze çarpmaktadır. Oturup kalkışı, örf-âdeti, ev hali, para harcaması, eğitime verdiği önem diğerlerinden farklıdır (Eğitimci, Bajari,48,Cizre).”

Bu tanımlamaları ortak özellikleri ile değerlendirirsek. Bajar kelimesi şehir anlamına gelmektedir. Bajariler; şehre diğer (Koçer ve Gundi) aşiretler yerleşmeden önce şehirde yaşayan yerli-şehirli topluluktur. Mahalleleri olan, diğer geçmiş toplumlardan miras olarak taşıdığı kendine has gelenekleri barındıran, dil olarak da farklı bir şive ile konuşan bir topluluktur. Bu topluluk şehirde geniş aileler ve bünyelerindeki bir takım eklemli küçük ailelerle ilişkili olarak ortak bir yaşam biçimini sürerler. Bajarililer lafı dolaylı yoldan, hikâye örnekleriyle anlatmayı seviyorlar. Bu özelliğin çokça insan görüp onlarla ilişki geliştirmelerine, gözlem yapma imkânları, gelenlerden haber alma konumundan ötürü olduğunu düşünüyorum. Çünkü geçmişinde çevresiyle ticari ilişkileri olan bu şehir hem kırsaldan havadisler almaktaydı hem çevresindeki şehirlerden tüccarlar ile dostluk ilişkileri kurabilmekteydiler. Çevreden hikâye, olay havadisi alabildiği gibi diğer topluluklarla diyalog kurarak bunu dil zenginliğine çevirebilmekteydiler.

“Bu Cizre’ye has bir durum değil. Kadim bütün şehirler için kullanılabilen bir kelime. Geçmişte az şehir vardı. Botan Bölgesinde tek bir şehir vardı. O da Cizre-Botan olarak anılırdı. Köylüler şehre gelecekleri zaman biz ‘Bajara gidiyoruz.’ Derlerdi. İçinde yaşayan insanları da Bajari yani şehirli olarak nitelendirirlerdi. Bu Diyarbakır ve Mardin’de de böyledir. Oranın eski yerlilerine de Bajari derler (Ahmet Adak, Bajari, 48,Cizre).”

“Bajari kelimesi yerli demek aslında. Bir şehrin yerlisi demektir. Şehrin ilk kadim oturan insanların, şehrin yerlilerine Bajari diyoruz. Evet, Cizre’de farklı gruplar var. Köyden gelenler var, Koçerler var, dağ köylerinden gelenler var mesela (Mehmed Beg, Gundi/Ber Dehli,38,Cizre).”

“Bajariler Eski Cizre’de nüfusun az olduğu zamanlar Koçerler ve Köylülerin şehirde yaşamadığı o insan topluluğu için söyleniyordu. Sonra köyler boşalınca, Koçerler de yaylalara çıkamadığında şehir gitgide büyüdü. Şimdi bakıyorsun Cizre’nin bütün çoğunluğu Koçerler ve Dêmanîler. Şehirliler çok daha az nüfusa sahipler artık. Köylerde yaşadığı için biz onlara Dêmanî derdik. Mesela biz Koçerler nasıl Koçerlerdik? Yaylalara çıkardık. Bu çevrelere geldiğimiz zamanda çadırdıydık, hatta bazılarımız mağaralara girerdi onların çadırları bile olmazdı. Naylon çadırlarda kaldığımız zaman koyunlarımız ve büyükbaş hayvanlarımız da bizimle birlikteydi. Koyun, kuzu, davar... Çadırın içinde bölmeler yapardık. Bir bölmeyi hayvanlar için, bir bölmede de kendimiz kalırdık. Kendimize ateş yakar ısınırdık. Hatta köpeğimiz de gelir yanımızda kalırdı (Muhammed Batûyan, Koçer,49,Cizre).”

Bajariler kendileri dışındaki topluluklara kimi zaman ‘ehlê derve’ (dışardan gelenler) diyerek tek bir çatıda nitelendirmeye gitseler de, bu topluluklar kendilerini ve birbirlerini çok farklı adlar, çok çeşitli tanımlamalarla ifade etmektedirler.

Kimi zaman küçümseme ifadesiyle kullanılan ‘kırmanc’ kelimesini bir tek Bajarıların dışardan gelenler için kullanıldığını sanıyordum. Gözlemlerim sırasında ve yaptığım görüşmelerde köylülerin de kendi aralarında yaşayan bir gruba ‘kırmancê me’ (kurmanclarımız) dediğini öğrendim. Bu kelimenin bir etnik isimlendirmenin dışında, dışardan köye ve yahut şehre sığınan ve orda yaşayanların bünyesinde yaşamını sürdürmeye çalışanlara dendiğini ifade ettiler. Yani bir alt raya için kullanıldığını Bajarıların dışardan gelenlerin şehirde gün geçtikçe yer edinmeleri karşısında daha az kullanmalarından da teyit edebildim.

Kim, Kime Ne Diyor Cizre de	Bajari	Gundi	Koçer
Bajari	Tori, Kelehi, Mir Eli, Ciziri, Bajari	Gundi, Kırmanc, Çiyayi, Ehlê Derve	Koçer, Şılt, Ehlê Derve
Gundi	Bajari, Ciziri	Gundi, Ber Dehli, Ber Avi	Şılt, Koçer
Koçer	Bajari, Ciziri	Dêmani, Gundi, Çiyayi	Koçer

‘Botan aşiretleri ve meskûnları olarak Koçerler ve Dêmanîler olmak üzere ikiye ayrılır. Koçerler ise; Çoxsor (çohsor) ve Şılt diye ikiye ayrılır. Çoxsor Aşiretleri: Miran, Alikan, Dudêran, Dawûdiyan, Soran, Garısan. Şılt Aşiretleri: Batûyan, Teyan, Xêrkan (herkan), Kiçan, Mûsereşan. Silopi ovasında: Hewêri(heveri), Zêwkî (zevki), Spêrtî (sıptî), Reşikan.

Dêmanî: Suyun (Dicle) batı yakasında Meman, Harûnan, Hesinan (yukarı ve aşağı olmak üzere iki kola ayrılır), Ebasan, Aliyan. Suyun doğu yakasında Berwari, Eruh, Garısan, Welat-Kelhok, Welat-Kêver, Welat-Kilis, Şûvan, Jêliyan, Dêrşew, Hacî Aliyan, Kheran, Harûnan, Silopi Hacî Bêra: Şernex, Goyan (Bedirxan, 1998:28).’

Botan bölgesinin merkezi olarak kabul edilen Cizre kentinin eski sınırları(ki bir kısmı sınır çizilince Irak ve Suriye tarafında kaldı) içerisinde bu aşiretler halen yaşamakta ve bu tarifi tamamıyla doğrulamaktadır. Bu aşiretlerden bazıları Suriye tarafında kalırken, bir kısmı Türkiye tarafında kalmıştır (teyan), tamamı ile Suriye

tarafında kalan (miran) aşirette mevcuttur. Silopi'nin ilçe yapıp Cizre'den ayrılması gibi nedenlerden ötürü bazı aşiretler şuan kent merkezinde yaşamasalar da etrafında, Botan bölgesi sınırlarında varlıklarını sürdürmektedirler.

'İlçede bilinen aşiretler Keçcan Ömeran, Keçcan Şemsan, Keçcan Hesinan, Teyan Kereven, Çemkari, Meman, Düdeyran, Musa Resan, Hirekan ve Batuyan aşiretleridir (Aksoy, 2013: 69).' Bu çalışmada Cizre'deki aşiretler eksik ve bazılarının ismi yanlış kaleme alınmıştır. Oysaki bu aşiretleri sınıflandırılarak ele almak gerekmektedir. Cizre de bire bir görüşmeler yaparak elde ettiğim aşiret isimleri daha fazladır. Ve bu aşiretler kendi içlerinde de kollara ayrılabilirler. Örneğin Teyan (tayan) aşireti Mirgê ve Kerevan olarak iki büyük oymağa ayrılır. Teyan Mirgê oymağı Babihür ve Pısağa die ikiye ayrılırken, Teyan Kerevan aşireti de Baliyan, Alican, Pısağa gibi oymak kollarına ayrılmaktadır.

3.4.Bajariler ile Diğer Grupların(Koçer-Gundi) Arasındaki Farklılıklar

"Bizim konuştuğumuz şive çevremizdeki diğer kesimlerden daha anlaşılır ve akıcı, örf ve adetlerimiz diğerlerinden daha zengin, yemek kültürümüz, hal ve hareketlerimiz, misafir ağırlama kültürümüz... Bunun gibi sayabileceğim çok fazla farkımız var. Biz şehirde birçok şehirden gelen, birçok köyden gelen insanı görüp tanıyabiliyorduk. Kırsaldan gelen ürünlerini satıp köyüne dönerdi çok fazla diğer toplulukları tanıma imkânına sahip değillerdi. Bizim böyle bir atmosfer içinde olmamızın türlü avantajları oldu. Kültürel çeşitlilik ve örf-adet zenginliğimizin çok fazla olmasını buna bağlıyorum. Bajariler bağırarak konuşmazlar, daha sakın davranışlı, alçak sesle konuşan insanlardır. Kırsal kesimin insanı daha doğal ve az insanın olduğu alanlarda yaşamalarının nedeni ile bağırış ile konuşurlar birbiriyle. Bu sebepten ben çarşıda konuşan bir adamın ses tonundan bile anlayabilirim bu kişinin 'Bajarili' mi, 'Gundi veya Koçer' mi olduğunu. Bunu bir eksiklik olarak belirtmiyorum. Herkes yaşamına göre konuşup davranışta bulunur.

Bazı adetlerimizin de zaman içerisinde eridiğini, kaybolduğunu görebilmekteyiz. Mesela eskiden cenaze evine komşuları yemekler hazırlarlardı. Taziye sahiplerinin hem erkekler tarafına, hem kadınlar tarafına götürülürdü bu yemekler. Ama şuan da yemekhaneler var. Bunlarla pazarlık yapıp komşular olarak aramızda masraflarını üstlenip gönderiyoruz taziye evine. Biz mezarlarımızı para ile kazdırırdık, kırsal kesim birbirlerine yardım ederek beraber kazarlardı. İki toplulukta şafiyiz ama biz tabut ile gömeriz onlar bir battaniyeye sarılı halde gömerler toprağa ölüyü. Biz düğünlerde erkekler olarak kendi aramızda halaylar çekeriz, onlar kadın-erkek karışık düğün tertip ederler. Öyle olması da güzel ama bizim farklılıklarımız bunlar. Cizreliler (Bajariler), Gundiler ve Koçerler bir arada yaşıyorlar. Ama sosyal yaşamları, düğünleri, cenazeleri, barışma biçimleri... Farklı. Temelde bir potada eriyip birbirimize benzemedik. Belki bu zamanla mümkün ama hâlihazırda bir Koçer bir Bajarili tanımakta, bir Gundi bir Cizreliyi tanıyabilmekte. Bir Cizreli de diğerlerini (Koçer-Gundi) konuşmasıyla

olsun, hal ve hareketiyle olsun, yürüyüşüyle olsun... Belki bu farklılıklar da 50 yıl sonrasına kalmaz. Şuanda da Bajarilerin mahalleleri, Koçerlerin mahalleleri, Gundilerin mahalleleri birbirlerinden ayırt edilebiliyor (Remezanê Boti, Bajari,61,Cizre)."

Bajariler bir merkezde yaşamaktaydılar. Şehre gelen kırsal insandan da, dünyanın farklı yerlerinden havadis getiren tüccardan da, şehirdeki ilim ve irfan sahibi insanlardan da bilgi ve öğreti alıp, etkileşim halinde olabilen insanlar oldukları anlaşılabilmektedir. Bu onların konuşma kültürüne de, ilişki kurma biçimlerine de yansımaktadır. Davranışları genel olarak sakin görünür. Şakalaşmayı severler. Bajariler de önemsenmek, geleneklerin sosyal yaşam içerisindeki yerinin azalması ya da daha az icra ediyor olması onları kaygılandırıp üzebilmektedir. Diğer topluluklara göre kişisel bakım ve lükse daha fazla önem verirler.

"Mesela yerliler daha olgun, daha değişime açık olmayan eski ananelerini yürütebilmek için direnmeleri, sahiplenmeleri bu daha fazladır. Ama dışarıdan gelen o şehre sahip olma, toplama arzusu daha fazladır. Hangi taraf güçlüyse hemen ondan yana tavır koyma. Şimdi ben Z'yim, yarın A da olabilirim. Ama yerli Cizreli bunu yapmaz. A ise A'dır, B ise B'dir (Budak, Bajari,70,Cizre)."

"Köylü- Bajari arasında şöyle bir fark görebiliriz. Tecrübe anlamında onlardan daha ilerideyiz. Mesela tabiki şuan şehre gelmiş Batuyan, Kiçi, Tayi (Koçerler) ve köylü topluluklarının burada doğan çocukları için bunu ifade etmiyorum. Onlarda farklı olabilir. Eskiden Cizreliler çok okurdu ama şuan onların çocukları Cizrelilerden daha fazla okuyorlar. Şuan istesen de istemesen de Bajariler onlardan daha akil bir kimliğe sahip (Mesut Ciziri, Bajari,49,Cizre)."

"Valla biz Bajarilerin bir kısmı çalışıyor, bir kısmı çalışmıyor. Keyiflerine düşkünlüklerinden çalışmıyorlar. Ama onlar topyekûn çalışıyorlar. Elleri ne geçse koparıyorlar. Her türlü işi yapıyorlar. Biz de iş ayrımı var ama onlarda yok. Mesela ben kendimden bahsedeyim. Gidip dağdan odun getirmem ama onlar giderler. Boş kaldıklarında Karadeniz'e gidip fındık toplayabilirler. Ama biz fakir de olsak gitmeyiz (Ömer, Bajari,24,Cizre)."

Bajariler tanımlanırken genellikle daha seçici ve seçkin insanlar, şehirdeki düzenine daha sıkı bağlı, gururuna düşkün insanlar olarak tanımlandılar. Bajarilerin bu bilgiyi doğrulayan davranışları çok net toplum içerisinde görülebilmektedir. Giyim kuşamlarına daha özenle dikkat etmeleri, marka giyime önem vermeleri buna işaret edebilmektedir. Bajarili gençlerin aynı zamanda diğer toplulukların gençlerine göre daha fazla lüks eğlence mekânlarına ilgi duymaları da bu bulguyu doğrulayabilmektedir. Şehirde hala tecrübe sahibi topluluk Bajariler olarak görülse de eğitim alanında artık Gundi ve Koçerlerin de çocuklarının yetiştiğini ve tekellerinden çıktığını anlayabilmekteyiz.

"Bir kere öncelikle dil. Kesin bir ağız farklılığı var. Bu dil öz müdür, özel midir, değil. Belki bu dil Türkçeden, Arapçadan ya da Farsçadan çok fazla kelime almış olabilir ama şive farklılığı var. Buradan Cizre'nin hangi yakasına, yönüne doğru gitsen konuştuğu dildeki ağız

farklılığını göreceksin. Bana göre bir diğer farklılık ise kültür hazmıdır. Bir keresinde biri benim kızıma; “Biz birçok mal sahibi olduk, birçok şeyi başardık hayatımızda ama hala sizin seviyenizde kendimizi hissedemiyoruz.” dedi. O asalet ve kültür farkı en az 3 göbekten 7 göbeğe kadar okumuş insan barındırmaktır. Asalet ve kültür olayı parayla oluşabilecek bir şey değil. Mürekkep kokan, kültür kokan ortam gereklidir (Mesut Tüzün, Bajari,68,Cizre).”

“Bajari dediklerimiz aklımıza belki çekirdek aileleri getiriyorlar ama büyük ailelerden oluşmaktalar. Bajariler medeni, keyfine düşkün insanlardır. Yalnız bunlar ailece iç içe yaşarlar. Çoğu çekirdek aile değildir. Esnaf, memur kesimi... Çoğunluğu bunlardandır. Okuyanları var. Çoğu esnaf diyebiliriz. Cizre'deki Bajariler babadan oğula taşıyıcı meslek icra ederler. Bajariler dediğimiz yerlilerde babadan oğula meslek aktarımı devam etmektedir. Evleri ayrılıyor. Parayı kazanma ve ekonomik birliktelikleri devam ediyor. Kardeşler olarak birbirleriyle içli dışlı yaşıyorlar. Yerli olduklarından dolayı daha rahat kendini ifade edebilen, işlerinde daha usta, medeni insanlar. İnsanlarla daha iyi geçinebilirler. Hoş dilli insanlar. Bu şekilde görülüyorlar (Mahmed Beg, Gundi,38,Cizre).”

“Oturup kalkışımız, konuşma adabımız bizi birbirimizden ayırıyor. Hepsi bizi tanıyabiliyorlar. Bize baktıkları zaman Bajari olduğumuzu anlayabiliyorlar (Yazar, Bajari,69,Cizre).”

Genel olarak Bajarilerin olaylar karşısında daha serinkanlı olduğu söylenmektedir. Ama bu onların göç olgusunu tam olarak yaşamamış olmaları, daha rahat veya düzenli yaşam sürdürmüş olmalarından kaynaklanmış olabilir. Benim gözlemlerimde en çok geleneklerine bağlı topluluk Bajarilerdi.

“Örf-adet ve gelenekte Cizre etrafında büyük bir etki alanına sahipti. Mesela bizim taziye anlamında Koçer topluluğuyla farklılığımız var. Bizim taziyelerimizde sabahın erken saatlerinde, kahvaltıdan önce mezarlığa ziyarete gidilir, dönünce kahvaltı yapılırdı. Mesela taziye evine kaç yüz insan geliyorsa her biri için ayrıca Fatiha okunur, kalktıkları zaman da tekrar Fatiha okunurdu. Yüzlerce defa Fatiha okunurdu, ardı arkası kesilmezdi. Şimdi biraz daha; bazen toplu halde okunuyor. Eskiden taziye için bir hafta çadır kurulurdu. Hoca ve etrafındaki dini ritüelleri yerine getiren öğrencileri içmedikleri halde sigara isterlerdi, muhtemelen topladıkları sigaraları satıyorlardı kendilerine. Millet bu durumdan rahatsızdı. Bize söylerlerdi büyüklerimiz ‘mezarlığa din adamlarına sigara götür’ diye. ‘Hayır’ diyemez, götürürdük. Bakardım bir kısmı orada dua okuyor, bir kısmı orada yok. Üç gün düğün, bir gün de şerbet günü olmak üzere düğünlerimiz dört gündü. Çarşambadan başlardı. Cuma destkutan vardı. Cuma günü sadece öz aile, akrabalar ve çok yakın insanlar gelirdi. Kadın-erkek karışıktı. Destreş Cumartesi ise; yabancılar da gelirdi ama kadın-erkek ayrı alanlarda oynardı. Kadınlar evin avlusunda oynarlar erkeklerin tarafına gelmezlerdi. Lingkutan Pazar günü, gelini getirme günüydü. Gelini eskiden atlarla getirirdi ama at bulamayanlar yürüyerek getirirlerdi. Gelinin evinin önüne vardıklarında ‘Narinke’ şarkısını söylerlerdi, gelin de ağlardı (Narinke hey narin, ey narin... delalê eyy narin...) gelin içeride bir süre kaldığı zaman dışarıda erkekler başka bir şarkıyla; ‘me dereng e (geç oldu bize) me dereng e... bavê bûkê me dereng e(gelin babası geç oldu bize çabuk verin gelinimizi) şîv taştê kereng e’ diye şarkı söylerlerdi. Gelin dışarı çıkıp teslim alınınca ‘me anî bira... hîle bavê bûkê kira (aldık götürüyoruz gelini... hîle yaptık babasına). Damad ise sabah hamama götürülür, oradan düğün yerine getirilirken ‘zava tê ji hemamê... hemamê derket der e... şaşa xwe pêçayî wey gulê danîn ber e... söylenirdi. Ve düğün de sabah sakal tıraşı yapılırdı yakınlarıyla. Pazartesi ise damadı pikniğe

götürürlerdi. Kadınlar ise erkekler piknikten dönene kadar kendi aralarında halay çekerlerdi. Takı takma işlemi burada gerçekleşirdi.

Piknik yerine herkes bisküvi, meyve getirirdi dağıtmak için. Ayrıca damat ve ailenin erkekleri yöresel yemek getirirdi. Şöyle de anlatabilirim. Zaholu, Halil isimli biri bir gün Cizre'ye geldi. İş vesilesiyle. Bizim misafirimiz olarak nehirde sohbetimize dâhil oldu. Nehrin kenarında bir kilimin üzerinde oturmaktaydık. O gün eşyalarımızı topladığımızda, üzerine oturduğumuz kilimi bizden istedi. Biz kilimi ne yapacağını sorduk. Sonuçta kilim kumlu ve kirliydi. O ise; derdinin kilim olmadığını, kilimin üzerinde geçen bu anının bir tarih taşıdığını, onu olduğu gibi almak istediğini belirtti. Bir gün Mesut Ciziri ve şu dostlarla beraber bu şarkıları söyledik, bu kilimin üzerinde ve bu meselelerden bahsettik diyebilmek için kilimi saklamak istediğini belirtti. Ve ekledi; 'Bir gün Cizre'ye geldim. Kasrik'te bir piknik yapıldığını gördüm. Bu pikniğe bakıp 'Allahu ekber' dedim. Bu piknikte gördüğüm özgürlük ve demokrasi anlayışını hiçbir yerde görmediğimi belirtmek istiyorum. Avrupa'da yaşıyorum şuan ama bunu Avrupa'da bile görmedim. Cizre'de gördüğüm o şeyi hiçbir bölgede görmedim' dedi. 'Ne gibi abi?' diye sordum. Adam cevap verdi; 'bir yerde gördüm ki bir topluluk sohbet ediyor. Diğer tarafta bir grup toplanmış bahis oynuyor. Baktım öbür yakada ise altı-yedi kişi namaz kılıyor. Suyun kenarında ise bir başka grup rakı-balık keyfi yapıyor. Biri de yamaçtan şarkı söylüyor. Birkaç kişi de suya sektirerek taş atıyor. Aynı alanda bunların hepsini yapılması bana şaşırtıcı geldi ve hepsini kameraya aldım. Nasıl oluyor da namaz, rakı, bahis, sohbet tek bir piknikte olabiliyor. Buradaki demokrasiyi Avrupa'nın bile örnek alması gerektiğini düşünüyorum. Namazını kılmak isteyen kılsın kimse karışmıyor. Rakıyla kafasını dağıtan dağıtsın kimse ilgilenmiyor. Parayla bahis oynayanlar kendi halinde oynasın. Kimse buna karışmıyor. Sohbet edenler etsin, kimse karışmıyor'. Bu piknik olayı yakın zamanda genel anlamıyla kaldırıldı. Bir de şöyle bir şey vardı. Bu kumar oynayan, namaz kılan, sohbet eden ekip damadın evine kadar şarkı söyleyerek hep beraber giderlerdi. Tabii damadın sırtına vurarak evin içine sokarlarken sarhoş olan ve ya kumarda kaybedenler arasında münakaşa çokça çıkıp kavgaya dönüştüğü için bu âdetin kaldırılmasını doğru buldu insanlar. "Selima Leyla", "Wê ji wêde" şarkılarını öncü bir kişi söyler ve diğerleri tekrar ederler. Omuzlarına aldıkları damadı evine kadar götürürlerdi. Bu ritüeller gerçekleştirilirken, evin kapısının önünde davul zurna çalmaya başlardı. Mahallenin kadınları ise kara çarşafılar içinde bu erkekleri izlerlerdi. Damadı getiren bu kabileyi film izler gibi izlerlerdi. Damadın annesi, babası en son çocuğunu karşılayarak düğünün bittiğinin işaretini verirdi. Çarşamba günü (Mesut Ciziri, Bajari,49,Cizre)."

"Düğünlerimizde 'şeva dest reş' dediğimiz cumartesi günü gece 12'den sonra erkekler; genç ve olgun erkekler ayrı ayrı evlere giderler. Eğlence düzenlerler. Gecenin geç saatlerinde yemek hazırlarlar. Sabah saatlerine kadar kimse uyumaz, şakalar, şarkılar ile eğlenilir. Bu adet Koçer veya Gundiler de yok. Sadece Bajariler de var. Oyunlarımızda farklılık mevcuttur. Tabii ortak oyunlarımız da var (Ömer, Bajari,24,Cizre)."

Bajarilerin düğünlerinde çok fazla gösteriş, bahşış ve masraf olduğu bir gerçek. Bundan şikâyet ediyorlar ama diğer topluluklarla bir arada olunca bunu bir ayrıcalıklmış gibi savunuyorlar. Oysaki Bajarili gençler bu durumdan rahatsızlar çünkü evlenip yuva kurmaları diğer grupların gençlerine göre çok daha zahmetli bir mesele.

“Bajarilerde kurşun dökmek çok yaygın. Nazara ve hastalıklara karşı hala devam eden bir adettir. Makasların ağzının açık bırakılmaması, Cuma günü sakız çiğnemek ayıplanırdı. Bir de ‘çarşama sor’ denilen bir adet vardı. Çarşamba günü erkekler “Banexanê” denilen tepede toplanırlardı. Ben bu geleneği birebir yaşadım. Kadınlar ise; her Çarşamba park denilen Dicle’nin kenarındaki alanda toplanıp piknik yapıp oğullarına kız beğenip diğer ailelerin kadınlarıyla sohbet ederdi. Bu adet son 20 yıldır azalarak kalktı. Burada son birkaç yıldır kalkan ve yüzyıllardır süregeldiğini bildiğimiz bir âdetimiz daha vardı. Çocuklar için ayrılmış özel bir alan vardı. Her bayram öncesi kurulan tahtadan salıncaklar vb. olan, lunapark tarzı ahşaptan bir oyun parkı vardı bayramdan birkaç gün sonrasına kadar orada kurulu kalır, çocuklar orada oyun oynardı. Bu adet birkaç yıldır yaşanan olumsuz olaylardan ötürü kaldırıldı. Çocukluğumuz çok renkli geçirdi. Nasıl sabah olacak ve biz nasıl o alan gideceğiz diye heyecan yaşırdık (Esvet Dünder, Bajari,45,Cizre).”

Bajarilere genellikle diğer gruplarla aralarındaki farklılıkları sorduğum zaman bu konuyu iki defa düşünerek cevapladılar. Öncelikle kültürel farklılıklarına değindikten sonra daha temel ayrıştırıcı farklılıklarına vurgu yapma gereği duydular. Bazen geçmişe özlemle dalıp bir anlatıdan sonra tekrar sorumu tamamlamak üzere cevap verdiler.

“Mesela giyim-kuşam, düğün gibi birçok farklılık mevcut. Mesela onlar düğünlerde kızlı erkekli. Bizde ise 3 gün arka arkaya birçok ritüeli yerine getirerek gerçekleştirilmekte ama son 1 yıldır düğünlerimizde süre anlamında değişiklikler var. Düğünde öğlen verilen mevlit haricinde o 3 günlük adet belli bir oranda kalmış durumda (Esvet Dünder, Bajari,45,Cizre).”

“Yemek kültürümüz farklı. “İrk û Kerî (işkembe dolması) dediğimiz kendimize has baharat ve usulle pişirdiğimiz bir yemeğimiz var. Bu yemek özellikle bayram sabahı verilir bizde. Ailenin bütün fertleri o ailenin büyüğü olan kişinin evinde toplanıp bu yemeği yer. Onun dışında Kûtilk (içli köfte) dediğimiz yöresel kendi damak tadımızda, yine örnek verebileceğim dolmalarımız meşhurdur. Bu yemekleri evet, Cizre’nin yerlileri dışındakiler de yapıyor. Ama bizim gibi pişirip bizim baharatlarımızla bunu hazırlayamıyor. Tatları birbirinden çok farklıdır. Aynı tadı tutturamazlar. Mesela bayramlarda farklılık vardır onlar ilk olarak anne-babaların ellerini öper. Biz ise sabahın erken saatlerinde aile mezarlarımızda toplanırız. Büyükten küçüğe bütün aile fertleri oradadır. Orada 1-2 saat dualarımızı ettikten sonra eve geliriz. Evdeki bayramlaşmadan sonra akrabalarımızın ve komşularımızın bayramlarını kutlamaya çıkarız (Ömer, Bajari,24,Cizre).”

“Yemekleri farklı. Örf-Adetleri farklı idi. Bugün herhangi bir köydeki insan da dolma yapabilir, Kutlik(içli köfte) yapabilir, Sembisek yapabilir ama Cizreli(Bajari) gibi yapamaz (Mesut Tüzün, Bajari,68,Cizre).”

Bajarilerin diğer topluluklardan daha fazla ritüele sahip olmaları onların daha rahat yaşayıp, daha fazla boş zamana sahip olmalarından geleneklerini sekteye uğratacak bir göç yaşamamış olmalarından kaynaklı olabilir. Muhtemelen Gundi ve Koçerler eski yaşam alanlarında daha fazla gelenek ve göreneklere sahip yaşam sürmekteydiler. Bayram günlerini Gundilerin köylerinde çok daha farklı karşılayıp gelenekler uyguladıklarını bilmekteyiz. Mezar ziyaretlerini köylerinde yaşayıp

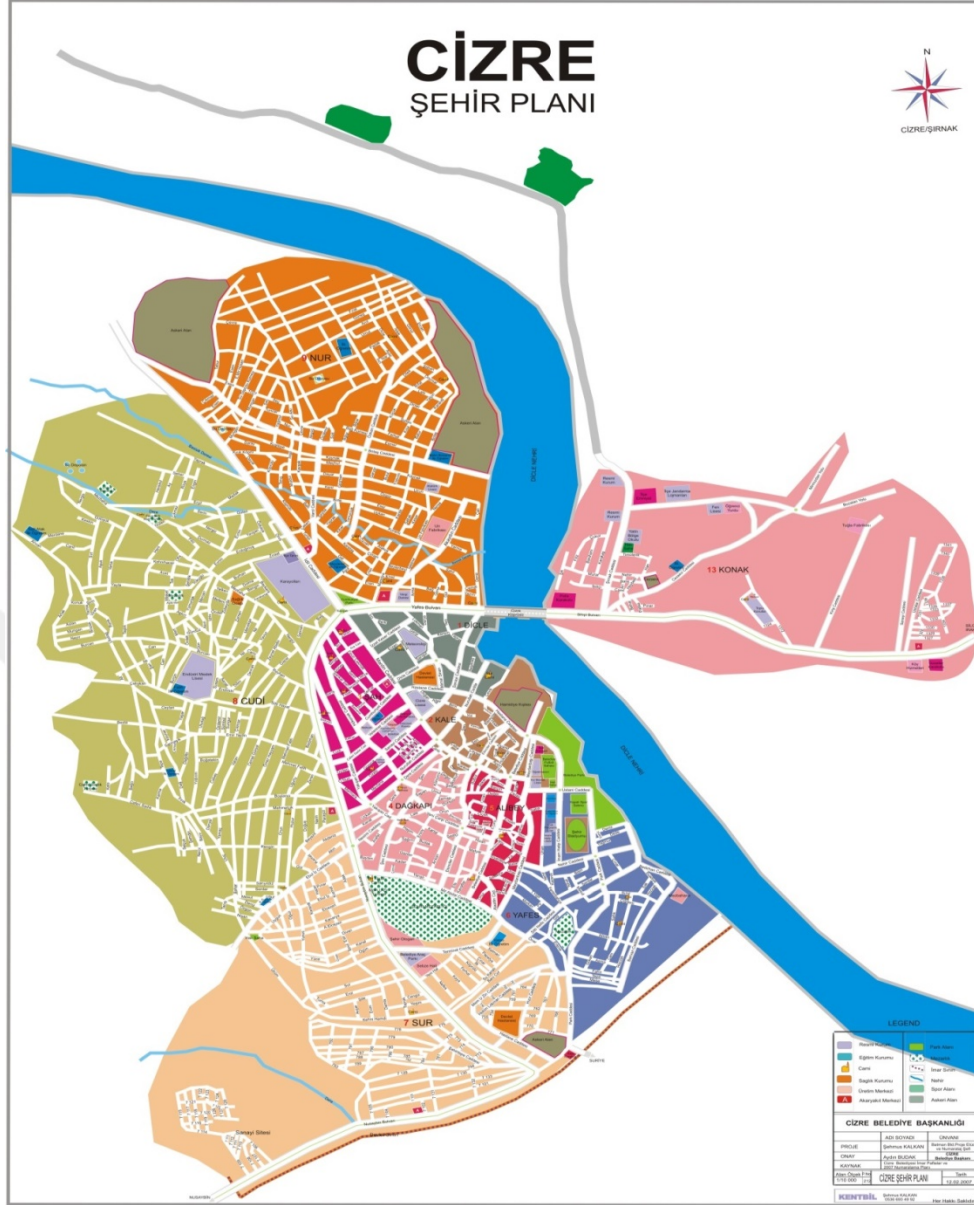
gerçekleştiren Gundiler şehirdeki akrabalarından daha farklı bir bayram geleneği gerçekleştirmiş olduklarını düşünmekteyim.

“Bizle Gundiler arasında şöyle bir fark var; Köylüler çiftçidir ve az sayıda hayvan yetiştirir. Şehirliler ise kolsuz ve başı açık gezen insanlardır. Kültürleri bizden farklıdır. Bajariler daha geç uyanır, Köylüler ise ezanla beraber hayvancılık ve çiftçilik işlerine başlarlar. Onun dışında şehirlilerin kıyafetleri ile kırsaldakilerin kıyafetleri farklıdır. Onlar bizden daha açık giyinirler. Koçerlerin ahlakı daha çok sert iklime göredir. Sert ve atik insanlardır. Çünkü aşiret yapıları çalışmaya odaklıdır. Daha fazla hareket halindedirler (Rasto Kışan, Koçer,60,Cizre).”

“Biz Kurmanclar olarak şimdi varlıklı olmamızın bir önemi yok, bizim kalbimiz zengin. İnan bana misafir evimize geldiğine ben o gece sevinçten uyuyamıyorum. Bir de bu kişi benim komşum olsun. O gece misafirim yoksa evde ben rahat bir şekilde yemek yiyemiyorum. İşte bu yönümüzle biz Koçerler ve Bajarilerden farklıyız. Medeniyet ve Müslümanlık farkı var. Bazı Koçerleri katmazsak hemen hemen büyük çoğunluğunda Müslümanlık anlayışı yok. Bunlar Müslümanlığı hiçbir yönünü bilmiyorlar. Kelime-i Şehadet bile getiremezler. Ben kendim buna şahit oldum 25 yaşlarında bir genç, burada bizim bir imam var o da şahittir, o Koçer genç Kelime-i Şehadet getiremedi. İşte bizim Koçerlerle aramızdaki fark budur (Mutaşa, Gundi,55,Cizre).”

Oysaki bu gruplarda ortak sayabileceğimiz Botan aşiretler topluluğunun üyesi olmanın dışında en belirgin benzerlikleri hepsinin misafir ağırlamaktan hoşlanmalarıdır. Gundiler (köylüler) Koçerleri “yeterince” medeni görmezken, Bajariler her ikisini medeni görmüyor. Yani Gundilerin (köylülerin) ötekisi Koçerler iken, Bajarilerin ötekisi her ikisi. Koçerler daha atik dolaşan, neşeli ve geleneksel giyimlerini korumayı önemsiyor haldeler. Köylüler daha dindar ve kararsız bir ruh haline sahipler. Bu kararsızlıkları köylerindeki geçmiş yaşama veda edemeyip, şehirde rekabete dâhil olamadan iki arada yaşamalarından kaynaklanmaktadır. Köylülerine özlemlerini saklı tutarlarken hayallere dalmayı sever köylüler lakin şehirde de yaşam amansız bir şekilde akıp gitmektedir ellerinden.

Harita 2. Cizre’nin Mahallelerini Gösteren Güncel Şehir Planı:

(Cizre Kaymakamlığı, 2019)

“Biz bu bölgenin insanı olarak büyük metropollere gittiğimiz zaman oranın yaşayanları bizim kıyafetimize, hal hareketimize ya da konuşmamıza dikkat edebiliyorlar. Bizimle çok kısa bir iletişim kurdukları anda ‘Siz Doğu’dan geldiniz.’ diyebiliyorlar. Bir Bajarili de Cizre’de kıyafeti, hal ve hareketi, oturup kalkmasıyla bu farklılığı hemen gösterebilmektedir. Mesela ben şimdi senle, sana yakın bir Kürtçeyle konuşuyorum. Ama Bajariler kendine has bir ağıza sahip. Cizre’den 2 km uzaktaki köyler bile konuştukları zaman konuşmalarından Bajarili olmadıklarını çıkarabilirsin. Bu kadar kısa mesafede olan insanlar bile şehrin yerlileriyle farklı konuşmaktalar. ‘Bu Alikanlılar gibi konuşuyor ya da Çiyayiler ya da şu aşiretin Koçeri’ diyebiliyoruz (Ahmet Adak, Bajarili,48,Cizre).”

“Cizre zaten çok kültürlü bir yapıya sahiptir. Dildeki ağız olarak bile aşiretten aşirete değişebilmekte. Mesela bizim Şah, Hebler, Gırêçoliya köyleri gibi Cudi’nin eteklerindeki bu köylere “Ber Dehli” köyleri diyoruz. Bunlar farklı bir kültür yaşıyorlar kendi aralarında mesela. Farklı giyiniyorlar. Diğer köylerden az da olsa farklılıklarını görebiliyorsunuz. Mesele

“Ber Dehli” dediğimiz Cudi’nin köylüleri farklı, Çiyayi dediğimiz Gabar Dağı’nın köylüleri farklı giyinmektedir (Mahmed Beg, Gundi,38,Cizre).”

“Bizim ve onların arasında giyim farkı var. Konuşmalarımız da (şive) fark var. Terbiye ve davranışta farklılıklar var. Mesela biz anne ve babamıza karşı üslubumuzu korumak zorundayız. Onlar öyle değil mesela. Tartışıp küfür de edebilirler. Bunu Koçerler yapıyor (Teyi,Batuyan, Kışanlar). Aileye saygıları çok zayıftır (Ömer, Bajari,24,Cizre).”

‘Dil olarak çok farklıyız’ denilerek sık sık büyütülerek belirtilen farklılık ağız, aksan seviyesindedir. Çünkü bu toplulukların çok rahat birbirleriyle alış veriş yapabildiklerini, diyalog kurabildiklerini ve sohbet edebildiklerini görmek mümkündür. Birleştikleri ve ortak tepki verebildikleri hassasiyetleri de mevcuttur fakat farklılıklarının daha fazla olmasından kaynaklı kendi aralarında daha az fark edilebilmektedir.

“Bence benzeştikleri çok fazla nokta yok. Birleştikleri sadece camilerdir. Siyaseten belki aynı partiye oy veriyor olabilirler. Ama aralarında çok farklı uçurumlar taşımaktalar. Mesela Kışan çok farklı bir dünyada yaşıyor. Tayan apayrı bir dünyada yaşıyor... Çünkü Koçer dediklerimiz bir yerden bir yere gidenlerdir. Bu artık pek kalmadı. Yerleşik hayata geçtiler. Didêranlar da mesela yerleştiler artık. Ama bu grupların içinde daha iyi kendini aşmış, biraz daha esnaflığa karışmış olanlar Çiyayilerdir. Özellikle Gabar Dağı’ndan gelen Çiyayilerdir. Onlar daha fazla esnaf, okumuş, şehir kültürüne yaklaşmış durumdadır şuanda. Şah-Hebler köylülerini biraz farklı tutmak lazım. Bana sorarsan bunlar Bajari kültürünü çoktan alan köylülerdir. Çünkü bu köylerin Cizre ile çok sıkı bir bağı var. Bilindiği üzere Bedirhan Bey döneminde beyliğin yazlığı olarak bilinen bu köyler çok sıkı bir akrabalık bağı da taşımakta. Bu köylerde çok geçmiş tarihten kalan tarihi yapılar, medrese, hamamlar mevcuttur. Bu köyleri Çiyayi olarak değerlendiremeyiz. Çok farklı bir kültürü benimsemiş insanlardır (Eğitimci, Bajari,50,Cizre).”

Bajariler daha çok değişime direniyorlar. Değişim onlarda hüznün duygusu yaratıyor. Bu şehirdeki geçmiş yaşamlarını kendi aralarında çokça dillendirmelerinden de kaynaklanıyor olabilir. Gundiler (köylü), Bajariler kadar dindar insanlar. Bajarileri sevmeseler bile onlara özenbiliyorlar. Mesela şehirde “horoz dövüşü” diye bir bahis oyunundan haberdar oldum. Bajarilere has bir oyunmuş ama şuan Gundi ve Koçerlerin de o dövüşlere katılıp, para yatırdıklarına şahit oldum. Gruplardan en öteki görünen Koçerler’in Cizre çarşısında etkilerinin artması, Bajarilerin yoğun yaşadığı alanlarda esnaflığı ele geçirmeye başlamaları, Bajarilerin onlara bakış açısını etkilemektedir. Bajarilerin nüfusunun şehirde azınlığa düşmesi onların önemli bir kısmında kaygılı ruh haline sebep olmuş. Kendi mahallelerinde birbirlerine kültürel olarak kenetlenmelerine neden olmuş. Birbirleriyle zaman geçiriyorlar. Orta yaş üstü Bajariler çok fazla diğer gruplardan insanlarla dolaşmıyor, genç nüfusa oranla diğer gruptan insanlara daha mesafeli duruyorlar. Koçerler, Gundi (köylü) ve Bajariler kadar gergin değiller. Daha yenilikçiler ve yaşam biçimlerini değiştirme konusunda diğer gruplardan daha hevesliler. Çalışkan ve özgür ruhlular lakin bu özelliklerini şehre tesir ettirecek kadar yerleşik bir kültüre çevirememişler.

3.4.1.Bajari, Gundi Ve Koçer Kadınların Arasındaki Farklılıklar

17

Bu gruplara üye kadınların giyimlerinde gözle görülür farklılıklar var bunu şehirde hem kumaşçılara sordum hem de kadınlarla ayrıca bu konuda mülakat gerçekleştirmek için yoğun çaba sarf ettim. Bu gruplardan en zor görüşme gerçekleştirdiğim gruplar Bajari ve Gundi kadınlardı. Koçer kadınlar her ne kadar eksik cevaplar verdilerse de gülererek ve hoşgörü ile sorularımı cevapladılar. Kadınların giyimleriyle ilgili en açıklayıcı bilgileri bu kıyafetleri diken terziler ve bu kıyafetlerin kumaşlarını satan kumaşçılardan alabildim.

“Mesela eskiden bu Batıyanların iki buçuk metre boy, bir buçuk metre eni olan elbiseleri vardı. “Cırcık” adı verilirdi. %70’i suya çekilirdi, suya çekildikten sonra o kumaş büzüşür öyle giyilirdi. Şimdi suya çekilen kumaş kullanmıyorlar, şifon kumaş kullanıyorlar. Geçmişte daha fazla takı ve aksesuar kullanılırdı. Şuan daha sadeler. Normal vücut ölçülerini alıp dikim yapıyoruz ona göre. Eskiden bele bağlanan siyah şerit dışında bir de sırta bağladıkları siyah bağlamalı bir aksesuar mevcuttu. Basma elbiselerin altında pijama görülürdü eskiden. Beyaz elbisenin altında 20 cm kadar renkli bir pijama olurdu. O pijamayı artık kullanmıyorlar. Batıyanlar beyaz, sarı, siyah ve pembe renklerini kullanırlardı. Sırtlarına taktıkları parça artık kalktı. Onu şehirde kullanmıyorlar. Kışan Aşireti iki parçadan oluşan “hıftan” giyerdi. Önü kesik, büzgülü ya da pileli. Önde iki düğme ile birleştirilen, kollarında uçuk dediğimiz uzun birer parça vardı ve arkadan bağlanırdı bu parçaların ucu. Günlük kıyafetleri ise daha geniş ve rahat olan, bellerine “püşü” sardıkları kıyafetlerdir. Tayilerin kıyafetleri de “hıftan” ve başlarına “leçek” adı verilen yazma bağlarlardı. Mesela Cizreliler (Bajariler) leçek bağlarlar. Kenarı süslü tülbenttir bu. Bajarili kadınlar 8 parçadan oluşan bir fistan giyerlerdi. Kumaşı emperme, suya çekilen %100 pamuk, suya çekildiğinde %10’luk bir

¹⁷ Gözlemlerim esnasında çekilmiş ve izin alınmıştı. 2019 Cizre çarşısında çarşaf giymiş bir Bajarili kadın ile Koçer bir Kadın.

pay giderdi. Bir de “rubadan” diye bir kıyafetleri var. Üst kısmı vücuda oturuyor, belден kesilmiş, yeniden dikilmiş alt tarafı büzgülü ve bol. Ama bu 8 parça dediğimiz boydan boya düz bir fistanıdır. Fistanların üzerine yün giyerler. Örgüyle yapılır yelek gibidir (Zeren Terzi, Bajari,40,Cizre).”

Bu konuda daha net bilgiler vermeleri belki de bu kıyafetlerin bütün çeşitlerini teknik olarak dikebilmeleri ve farklı topluluk üyesi kadınlar için çalışıp, onlar hakkında objektif gözlem yapabilme şanslarının olmasından kaynaklıdır. Zeren terzinin özellikle ifade ettiği; burada şehir yaşıntısıyla birlikte Koçer kadınların (Batuyan aşiret kadınlarından örnek vererek) giyimlerindeki bazı aksesuarların artık kullanılmadığını, elbisede bazı parçaların yakışı kaçmayacağını düşünerek artık giyinmediklerini öğreniyoruz. Aynı zamanda eskisi gibi bu kıyafetleri uzun süreli giymedikleri için ve ya daha ucuza, daha çok çeşit giyebilmek uğruna kumaş kalitesine eskisi gibi dikkat etmediklerini öğreniyoruz. Sırtlarına taktıkları çantayı andıran dokuma aksesuar tamamıyla kalkmış gibi ya da şehir içinde takmıyorlar artık. Muhtemelen geçmiş yaşamlarıyla ilgili alaya alınma kaygısından ötürü takmıyor olabilirler de. Ya da şehirde yoğun çalışma tempoları koşullarının değişmesini sağladığı için ve farklı işlerle de uğraştıkları için gerek duymuyor olabilirler de. Çünkü göçebelik zamanlarındaki gibi çocukları sırtlarında yaylalarda gezmiyorlar artık Koçerler. Onların da artık şehirde mülkleri, yatırımları ve hayalleri var.

18

“Kıyafetlerimiz 2 parçadan oluşuyor. Etek ve fistan olmak üzere iki parçadır. Fistana “fistanê âdeti” diyoruz, geleneksel fistan anlamında. Bir de ‘zergane’ kıyafeti var. Kırmızı, beyaz, siyah, mavi renklerden oluşuyor. Düğünlerde kırmızı, beyaz ya da sarı kıyafetimizi

¹⁸ Fotoğraf, Foto Gudi den temin edilmiştir.

giyeriz. Evdeyse; yeşil, siyah gibi koyu tondaki renkleri kullanıyoruz. Belimize bağladığımız eşarplar ya da başımıza bağladığımız eşarpları boncuklarla süslüyoruz. Batuyanların omzuna attığı 'mezerleri'(törük, dokuma kilim) omzumıza atarız. Bunları çocuk ya da eşya taşımada kullanıyoruz. Kendimizi bildik bileli bunları giyiyoruz. Tabi bu kıyafetler düğünde giyildiğinde bilezik, altın kemer ve altın gerdanlıkla süsleniyor. Burnumuza hızma takıp, altın liralari da gerdanlık olarak boynumuza takabiliyoruz (Kıçan Kadın, Koçer,40,Cizre).”

Kıyafetiyle ilgili sorularımıza neşeli bir utangaçlık ile cevap veren Koçer kadın gülümseyip daha fazla sorular sormayın bunlar bizim doğal kıyafetlerimiz diyerek kestirse de ara ara sorularımıza cevap vermeyi de ihmal etmedi.

“Batuyani giyinirdik, beyaz, siyah, yeşil giyinirdik. Tülden ya da kadifeden kumaşlar kullanırdık. Mesela sade ya da çiçekli kadifeler. Yani kışın kalın kadife giyiniriz, yazın ise tüllü rengârenk kıyafetlerimiz. Hatta sonbahara kadar giyinirdik. ‘Pışti’ dediğimiz çanta gibi kullanılan; çocuk, odun vb. şeyleri taşımamızı sağlayan bir aksesuar vardı. Koyun kılından yaptığımız, kilim gibi dokunan... Överdik onu. O da bizim elbisemizin bir süsüydü aynı zamanda kullanırdık onu. Bir de kefi (eşarp) bağlardık başımıza. Düğünlere de bu kıyafetlerle giderdik. Elbisemiz iki parçadan oluşurdu. Biz Batuyanlılar süslenmeyi, cıvılcıvılcı, rengârenk giyinmeyi severiz. Çarşıda terzilere diktirdiğimiz kıyafetlerimizi takılarla süsleriz; küpe, gerdanlık, bilezikler takardık (Fatma Batuyan, Koçer,54,Cizre).”

Gerçekten Batuyanlı kadınların ve Kıçanlı kadınların kıyafetlerine daha fazla rastlanılmakta şehrin içinde. Onlar kadar dikkat çekici olan grup ise genellikle Kara Çarşafıla çarşıya çıkan Bajarili kadınlardır. Bu kadar farklı giyimlerin ve adetlerin bir arada yaşayabildiği ender şehirlerden biridir bu şehir.

19

Batuyanlı kadınların mavi elbiseleri misafirlik ve gezmede, siyah eskiden taziye için giyilmiş. Sarı, kırmızı, mor, çingene pembesi düğünlerde giydikleri

¹⁹ Cizre Nur Yöresel Giyim den temin edilmiştir.

elbiseleriymiş. Beyazı ise Newroz gibi bayram günlerinde giyerlermiş. Beyaz olan Batuyan kıyafeti, gözlemlediğim kadarıyla diğer topluluklarında hoşuna gittiği için onların da temin edip bazen düğünlerinde giyebildikleri bir kıyafete dönüşmüş durumda.

“Batuyanlılar genellikle sarı ve beyaz renkli kumaşları tercih ederler. Mesela Tayanlar koyu renkleri tercih ederler; koyu mor, koyu lacivert ve siyah gibi, özellikle siyah! Arapvari renkler. Daha doğrusu bu tercihin hüzünden (yas) kaynaklandığını düşünüyorum. Geçmişte aşiretler arası kavgalar çıkıyordu ve devamlı kadınlar yas içinde olurdu. Onun için koyu renkleri tercih ediyorlar. Mesela Dudêran Aşireti. Bu aşirette bir Koçer Aşiretidir. Onlar da koyu renkleri tercih ederler. Mesela Kıçan Aşireti daha canlı pembe, daha açık renkler, şen renkler, cıvık(parlak) renkler tercih ederler (Budak Kumaş, Bajari,70,Cizre).”

Sayın Budak aşiret ve toplulukların renk tercihlerini bize açıklarken bu tercihlerin rastgele seçilmediğini ifade etmekte idi. Bu renkleri seçen toplulukların ne denli ağır travmalar atlattığını ya da ne gibi bir ruh haline sahip olduğuna dair işaretler taşıdığını ifade etmektedir. Bu sembollerini geçmiş yaşam biçimlerine uygun giyimlere nasıl giydirebildiğini belirtmektedir.

“Kıyafetimize “hıftan” derler ve bu kıyafetler 4-5 parçadan özenle hazırlanır. Daha önceleri her evde ufak terzi makinaları bulunurdu ve kadınlar kendileri dikerlerdi. Her sülalede dikim yeteneği olan bir kadın mevcuttu. Genellikle desenleri aynı olurdu. Ama üzerindeki pullar farklı olabilirdi. Mor-beyaz ve sarı ağırlıklı olarak giyiniirdi. Daha çok altın takılar takılırdı bizde. İki buçuk metre altın zincir, altın kemer, gerdanlık, ‘serkezi’ dediğimiz saçta takılan altın çiçek toka, altın menteşe ve burma bilezik gibi takılar takılırdı hıftanlarımızın üzerine. Kara çarşaf kıyafeti kadınlar dışarıda giyerler. Örf ve adet, kendini koruma biçiminde ifade edilir. Eskiden eldiven ve siyah tül ile yüz de örtülürdü. Şuan gençler daha açık halde kullanıyor. Dini nedenle giyindiklerini düşünüyorum (Ece, Bajari,19,Cizre).”

Kara Çarşafın daha çok dinin etkisiyle kültürlerine yerleşmiş olabileceğini ifade ederken çok önemli bir hususu es geçmektedir. Cizre’nin çevresindeki il ve ilçelerde bu geleneğin olmaması ve Arap geleneğinin en az etkileyebildiği bölgelerden biri olmasıdır. Yıllar önce de insanlara şehirde bu çarşafın neden giyildiği sorulduğunda en çok ‘adet-töre’ cevabını veriyorlardı. Peki, bu eski bir miras ya da eski bir yası ifade eden sembol olabilir mi? Bunun cevabını yıllar önce yayınevinde çalıştığım esnada fark etmiştim. Yeni basımına hazırlanmak üzerinde çalıştığımız Mem û Zîn eserinde Ehmedê Xanî’nin bu konuyu aydınlatabilecek dizeleri dikkatimi çekmişti. Memê Alan destanını edebi dili ve o coğrafyanın kültürel yapısını 17.yüzyıl’da revize ederek kaleme alan Ehmedê Xani kendisinden önce yaşanmış bu aşk destanını büyük bir edebi titizlik ile kaleme alarak manzume bir eser olarak aktarabilmiştir. Mem ve Zin’in ölümü sonrası şehirdeki matemî ifade ederken yazar Cizre de insanların yediden yetmişe sokaklara dökülüp gözyaşları döktüklerini, iniltilerin göğe yükseldiğini, kadınların baştan aşağı karalara bürünerek ağıtlar yaktıklarını ifade etmektedir.

‘Ev matem û ev siyahpûşî

Ev çarşev û îzar û pûşî

Bohtan wî zemanî kirne ‘adet

Bû resmê qedîmî ta qiyamet.’

(Xani, 2010:382)

Üstteki dizelerin meali şu şekildedir:

Bu matemi ve bu siyahlara bürünmeyi

Bu türden çarşafi, peştemali ve peçeyi

Botanlılar (Cizreliler) o zaman âdet haline getirdi

Kıyamete dek sürececek töre hâline geldi.

Sanırım bu dizeler de Ehmedê Xani şehirdeki Kara çarşafın geçmişinin sanıldığıının aksine çok daha eski tarihlere uzanan bir adet olduğu konusunda bir perspektif sunabilmektedir. Bu anlamda şehirdeki kadınların bu giyimi adetten dolayı giydiklerini ifade etmeleri çok derin ve uzun bir mateme işaret edebilmektedir. Elbette şehrin gelişen sürecinde artık çarşafın değişen bir işlevi daha vardır. Çok fazla çocuk ve ev işi ile uğraşan kadınların çarşıya, sokağa çıkarken makyaj veya giyim derdiyle uğraşmadan, ev halini gizleme gibi bir pratiklikte sunabilmektedir.

20

“Küçük boncuklardan oluşan ‘çemçem’ dediğimiz fistanları giyiyoruz. Düğünlerde daha çok giydiğimiz kırmızı ya da siyah pul ya da ufak boncuklardan oluşan giyimimiz var. Yöresel olmasının yanında rahatlığı da var elbette. Aynı zamanda geleneğimizi bize hatırlatıyor. Ama şuan bakıyorum ki daha çok abiye tarzı yeni kıyafetlere yönelmeler var. Burada birbirinden etkilenen kadınlar da var. Altın kemer dediğimiz süslü bir kemerle belde birleştirilen tokalı Goyan Aşiretine ait kıyafeti daha çok benimsemeye başladı insanlar düğünlerde. Genellikle süsleme amaçlı kullanılan tokaları Irak’tan gelmektedir (Sibelcan Kadın, Bajari,38,Cizre).”

²⁰ Cizre Azizan ailesinden gelen Sinemxan Bedirxan’dan temin edilmiştir. Şehrin yerli Bajari kadınlarının giyimi.

“Bajariler çiçek gibi motifler kullanılıyor. Şuan yöresel kıyafetin yeni bir modeli var çarşıda, ağırlıklı olarak Bajariler tercih ediyor düğünleri de. Bu kesimlerin kullandığı kumaş türleri aynı değil. Genelde yerli Cizreliler (Bajariler) pamuk ağırlıklı, diğerleri polyester giyiyor. Hatta çarşafaları bile farklı. Cizreli yerlilerin giydiği çarşaf ayırdır, dışarıdan gelenlerin giydiği çarşaf ayırdır. Bu kumaş mesela metresi 150 TL’dir. Diğer polyester olan 30-40 TL arası değişir. Bu kumaşın ipliği Hindistan’dan geliyor, Suriye’de Ermeni ustalar yapıyor. İçinde hiç naylon yok. Bunun örülmesi de çok zor. Halep’in yıkımından sonra, Ruslardan alınmış bu 50 senelik makineyi Cizre’ye getirdik. İpliği de Hindistan’dan temin ediyoruz. Bize üreten o Suriye’deki fabrika gibi üretemesek de onun taklidini yapabiliyoruz. Şuan hemen hemen kalitesi aynıdır. Hatta daha kaliteli yapıyoruz ama sadece kumaşın kenarlarını tutturamıyoruz. Eskiden kumaş kenarları için aparatlar 70cm-110 cm’ydi. Şimdi 1.50 ve 2 m olmuş. Birbirini tutmuyor (Budak Kumaş, Bajari,70,Cizre).”

Giyim kuşamın da zaman içerisinde de değişim geçirebildiğini, kimi renklerin daha fazla tercih edilebilirken, renklere farklı anlamlar da yüklendiğini öğreniyoruz. Aynı zamanda tüketim hızının artmasının kullanışlı kumaşların daha az tercih edilmesine sebep olduğu anlaşılmaktadır. Koçerlerin çekme kumaşlara artık rağbet göstermeyip, daha çok polyester kumaşa yönelmelerini giyinme alışkanlıklarındaki değişimle açıklamak mümkündür. Eskiden uzun zaman ve zor koşullara dayanan kumaş ve elbiseleri tercih ederlerken, şimdilerde göz alıcı ve çeşidi fazla kıyafet onları cezbedebilmektedir.

3.5.Sahadan Diğer Yansımalar

Gözlemlerim esnasında gruplar arasında ister gizliden olsun, ister açıktan kendilerine ötekileştirdikleri, bir diğer topluluk belirlediklerine şahit oldum. Gizli de olsa kendi kendilerine kaldıklarında aralarındaki farklılıklara değinen, karşısındaki topluluğu hor gösteren hikâye ve anlatılara sahipler. Kendi aşiret veya topluluk içi evlilikleri fazla olan ailelere mensup kimselerin diğer kesimlere bakış açısını daha tutucu buldum. Diğer gruplarla ticari ilişkisi yoğun olan, evlilikler yapan ailelerde ise birleştirici, ortak değerlere vurgu yapan bir ifade biçimi tespit ettim. Cizre'ye gittiğim zaman bu topluluklar (Bajari-Koçer-Gundi) arasındaki mahallesel olarak konumlanma biçimlerinin daha çok olduğunu düşünmekteydim. Ama şehirde siyasal ortamdan kaynaklı birçok acı yaşanmasına rağmen insanların kültürel değerlerini kaybetme korkuları taşımaları gerçekten kayda değer bir durumdur. Bajariler 'ehlê derve' (dışardan gelenler) diyerek ötekileri (koçer-gundi) ile aralarındaki keskin çizgiye işaret ederek geniş bir kesime göndermede bulunmaktadır. Bu kelimelerle cümleye başlayanların genellikle daha kesin ve ön yargılı değer yargılarıyla konuşabileceklerini kestirmek mümkündür. Bu tür ötekileştirme ifadeleri kullanan kimselerin sıkça diğer topluluklarla çok farklı olduklarını vurguladıklarına, ortak bir kimlikte birleşemeyeceklerine işaret ettiklerini fark ettim.

Bir Bajarili çarşıda önümde yürürken telefonuyla konuşarak yürüyordu. Telefondaki kişiye 'ez ne Kelehî me, bi min re henek nabe'(ben Keleh mahallesinden değilim şakaya gelemem) demesi şaşırttı beni. Bajariler, geçmişte kendi aralarındaki büyük kavgalara neden olabilen farklılıkları, günümüze kadar taşıdıkları mahalle kimliğini bir kültürel kod olarak görmekteler artık. Koçerler ya da Gundiler (köylü) ile daha keskin farklılıklar taşıdıklarına ve kendi aralarında Bajari kimliğinde uzlaşabildiklerine tanık oldum.

Sabah kahvaltısına dâhil olduğum bir Bajarili esnafın dükkânında otururken dükkân sahibi elemanları duyacak şekilde onların etnik grubuna (koçer ve gundiler) ilişkin yorumlar yaptı ve onlar sessizce izliyordu. Bir başka esnaf az önce düğün masraflarının çok olmasından şikâyet ediyor olduğunu unuttu ve parası olmayanın Koçerlerle evlenebileceğini söyledi. Koçer işçi kız isteksizce tebessüm edip cevap vermedi. Bu kişi daha sonra ekledi, 'hiçbir zaman bizim gibi olmayacaklar,

benzeyemeyecekler bize'. Her ne kadar dışarıya aralarındaki sorunların geçmişte yaşandığını iddia etseler de, her an bir ağız dalaşı kuvvetle muhtemeldir.

Köylüler, Bajarilerin yaşam biçimine adapte olmada daha hevesliyidiler. Bajariler eski şehir yaşantılarının bozulması ve örf-adetlerini eskisi kadar rahat yerine getirememekten yakınıyorlar. Köylüler ise şehirli olma çabasıyla, köylerine özlem duyma arasında gidip geliyorlar. Şehre adapte olmaları gerektiğini söylerken, öte yandan köylerine bir gün dönme hasretini de taşıyorlar. Köylerindeki yaşamı kafalarında canlı tutup, sohbetlerinde sıkça anlatıyorlar. Koçerler ve Bajarilere göre daha bir ikilem içerisindeler. Mesela bir Gundi dükkânında 'ev çente zehf qenc in, jinên Bajariyan werdigin' (bu çantalar çok kaliteli, Bajarili kadınlar takıyor) dediğine şahit oldum. Mağazadaki kadınlar Koçer ve Gundilerden oluşuyordu. Bajarili kadınların iki kollarındaki altın bilezik ve dökme kelepçe, koltuk altlarına ilıştirdikleri deri çanta, ellerindeki son model telefonlar lüks yaşamlarının, iddaa ettikleri kaliteli yaşamı yansıtan işaretlerden bazılarıdır. Belki de Koçer kadınlarının Bajarili ailelere gelin gitme isteği bu yaşama kısa yoldan erişme isteklerinden dolayı olabilir.

Bu üç toplulukta (bajari, gundi, koçer) dikkatimi çeken bir hususta çocuk algısıydı. Hemen hemen Cizre'deki bütün topluluklar çok çocuk yapmanın olumlu, değerli ve kutsi olduğuna inanırlar. Bajarili kadınlar 'pîrozî' (kutsal) diyerek çocuğun Tanrı'nın bir armağanı olduğunu söylerler. Gundi kadınlar çocuk aldımaya çoğunlukla günah olarak nitelemektedirler. Koçerler, '*geldiği gibi Allah rızkını verir*' diyerek çocuğun aileye güç katacağına ve neşe vereceğine vurgu yaparlar.

Koçer aşiretler diğer topluluklara göre daha rahat davranışlara sahiptirler. Koçerlere ait bir terzihaneye misafir oldum. Çok sıcak, samimi ve rahat davranışları vardı. Batuyan, Teyi, Dıderan, ve Kıçan Koçerleri ve Meman aşiretinden Gundi bir kadın, birkaç erkeğin de dâhil olduğu terzihanede hep beraber çalışıyorlardı. Eşleriyle elbise dikimine geldiklerini öğrendim. Mesela böyle bir manzarayı Bajarililer ya da Gundilerin içinde görebileceğimi pek sanmıyorum. Bajarili terzihanelerde kadınlar ya çocuklarıyla ya da kadın arkadaşlarıylaadırlar. Daha parlak kumaşlar seçerler ve o kıyafetleri daha çok kendi aile içi düzenlenen düğün gününde giymektedirler. Dışarıda ise daha çok kara çarşaf ile gezinmekteler. Koçerler ise daha çok orta yaşa gelmeleri ya da evlenmeleri durumun da geleneksel kıyafetlerini günlük hayatın içinde giyinmeye başlamaktadırlar. Gundilerin de Bajariler ile hemfikir olarak modern görmedikleri

Koçerler kadın-erkek eşitliğinde diğerlerine göre daha yüksek bir çıtada gözükmektedirler. Geçmiş yaşamlarında çok sıkıntı çektiklerine değinen Koçerler, şuan da daha rahat yaşadıklarını belirterek geleceğe pozitif bakmaktadırlar. Gundi ve Bajarilerin en çok rahatsız oldukları topluluk olarak onları işaret etmektedirler. Koçerlerin ahlaksız olduğunu belirtenler olduğu gibi şehirde hayvancılık yapmalarına sinirlenenler de var. Buradaki ahlaksızlık ile ilgili suçlamaların kadınlı-erkekli rahat ve beraber görünmelerinden kaynaklı olabileceğini düşünmekteyim. Çünkü Bajariler kadın ve erkek konusunda daha mesafelidirler. Gundiler biraz tutum olarak bu iki topluluğun arasında bir yerde durduğunu düşünmekteyim. Şehirde en çok horlanmış ve hala gizlice hor görülen grubu Koçerlerin, iyi para kazanmaya başladıklarını sıkça duydum. Şehirde kazanacakları kariyer ve statünün onlara karşı yöneltilen suçlamaları, yanlış düşünceleri değiştirebileceğini düşünmekteyim.

Çoğunlukta oldukları mahalleler ki şehrin eski ve işlek yerlerinde zaman geçirmeyi severler Bajariler. Şehrin genelinde, dükkânlar da veya evlerde Cizre'nin eski resim ve sembollerine sıkça rastlamanız mümkündür. Kendi tarihlerinden bahsetmek ya da kendi kültürünü ifade etmekten hoşlanıyorlar. Bu mahallelerde esnafın bir kahvaltı kültürü var. Esnaf dükkânın önünde sofra kurar ve yoldan geçenleri de davet ederler sofraya. Oradan geçen bir memur ya da herhangi biri onlarla kahvaltı yapabilir. Her gün bir esnaf kahvaltı hazırlar ve diğer esnafları çağırır sofrasına. Bu adetlerinin eskiye oranla azaldığını ama aynı zamanda bazı Gundiler tarafından da uygulanmaya çalışıldığını belirtebilirim.

Bajarili ailelerin zenginleri Mersin, Gaziantep ve İstanbul gibi şehirlere göç edip ticaretle uğraştıkları söylenmektedir. Şehirde Bajarilerin ortalama %30-35 nüfusa sahip oldukları ifade edilmektedir. Bu nüfusun 3-4 katının ise Cizre dışına göç etmiş Bajarili aileler olduğu bilinmektedir. En çok dışarı göç veren grup Bajariler olarak görülmektedir. Aynı zamanda şehri en çok anlatabilen, özümseyen grup yine bunlardır. Şehirlerinden gidip göç ettiklerinde de en çok dönme arzusu gösteren, bayramlarda şehrine gelen gruptur Bajariler.

SONUÇ

Bu çalışma da 1960-1990 yılları arasında Şırnak iline bağlı Cizre ilçesinde göç hareketlerini etkilemiş mahalle kavgaları ve bunu tetikleyen şehri yönetme mücadelelerine öncelikle odaklanılmıştır. Bölgenin geçmiş siyasi olaylarının bir sonucu olan mahalle-iktidar çatışmaları, şehrin etrafındaki aşiretlerin konumlanması ve şehre eklemlenme süreçlerine de açıklık getirecek niteliktedir. Cizre’de uzun yıllar süren şehrin yönetimini elde etme çekişmeleri Tor, Keleh ve Mir Eli mahalleri arasındaki tarihsel anlaşmazlıkların temelini oluşturmaktadır. Bu anlaşmazlıklardan kaynaklı kavga ve konumlanmalar mahalleler özelinde ayrışan ve farklılaşan kültürel kimliğin temelini oluşturmuştur. Şehrin içinde özerk alanlara dönüşen bu mahalleler uzun soluklu çekişme merkezleri konumundadır. Şehirde kendi içlerinde aileler bazında örgütlenmelere, tarikatlar, futbol takımları bazında ayrışmalara kadar giden bu çatışmalar birçok yaralanma ve ölüm olaylarına da sebebiyet vermiştir. 80’li yıllarla başlayan ve 90’lı yıllara dek süren köy boşaltmaları, çayır-meraların göçerlere yasaklanması beraberinde şehre yoğun bir göç hareketi başlamasına neden olmuştur. Bu yoğun göç, şehrin etrafında hizmetten yoksun birçok yeni mahallenin oluşması ile sonuçlanmıştır. Bu mahallelerin belli bölgelerinde öbekleşen kırsal kesim insanları sokaklar oluştururken köylerini tekrardan inşa eder gibi aşiret yapılarını şehre taşımayı başardılar. Şehrin etrafındaki farklı alanlarda yaşayıp şehre göç eden bu topluluklar ile karşılaşmış olan Bajariler, geçmişte bu kırsal kesim insanlarıyla düzenli ekonomik alışverişi olduğu bilinmektedir. Bajariler bu büyük göç karşısında şehri yönetme hâkimiyetlerinin, geçmişten gelen kadim şehir kültürlerinin tehlikeye girdiğini düşünerek aralarındaki anlaşmazlıklara son verirler. Kendilerini Cizreli olarak tanımlayan bu grubu dışardan gelenler ‘bajari’, ‘cizîrî’ olarak adlandırır. Bu kimlik etrafında kenetlenen şehrin yerlileri ile şehre dışardan gelen Gundi ve Koçerleri arasında yeni bir etnik kimlik sorunu baş gösterir.

Yapılan çalışmada niteliksel araştırma yöntemi kullanılırken mülakatlardan, gözlem teknikleri kullanılarak gerçekleştirildi. Grup üyelerinin hassasiyetleri, güven duyguları zedelenmemeye dikkat edilerek, doğru ve yeterli açıklamalar ile bilgilendirilerek çalışma gerçekleşmiştir. Çalışma sonucunda Bajarilerin mahalle hassasiyetlerinin ve kavgalarının kırsal kesimden gelen yoğun göçler karşısında önemini yitirip sonlandığını, bununla beraber Bajari kimliğinin de önem kazandığını anlayabilmekteyiz. Bu etnisite içi karşılaşmalarında yeni bir kimlik oluşumuna örnek niteliğindedir.

Etnik grupların çatışması, etnik sınırlar ve etnik kimlik oluşumu sosyal antropolojinin önemle üzerinde durduğu konulardandır. Lakin etnik çatışma ve etnik oluşum süreçleri üzerine birçok yeni çalışmaya daha ihtiyaç duyulmaktadır. Fenton (2001: 34) etnisiteyi toplumda sınırları değişebilen, bireysel veya topluluk halinde sosyal dönüşümle kimlik inşası biçiminde ele almaktadır. Weber ise etnisiteyi sınıf ve parti kavramlarıyla ele alırken, biyolojik kökenleri olmakla birlikte ırktan ayrı olarak ortak geçmiş, gelenek gibi olgulara dayandığını belirterek öznel bir inanç olduğunu ileri sürer (Somersan, 2004: 22). Narroll (1964) etnik grubu biyolojik olarak varlığını sürdürebilen, belirgin ortak özelliklere sahip, kendine sosyal iletişim alanı yaratabilmiş, kendini etnik bir gruba ait gören ve başka etnik gruplar tarafından da böyle nitelendirilebilen insanlardan oluşan toplumsal ulam olarak ifade edilir. Barth'ın (1969: 17-18) etnik grupların sürekliliğini kendine has özelliklerini sürdürebilirliğini sınırların korumasına bağlar. Sınırları belirleyen kültürel yapı değişebilir, grubun yapısını oluşturan bireylerin değişime ayak uydurarak kimliklerini oluşturan karakteristik belirleyiciliği olan grubun değişimi de gerçekleşebilir. Fakat grup üyeleri ile dışında kalan toplulukların arasında çekişmeye varan farklılıklar bu topluluklar arasındaki sınırların teminatı niteliğindedir. İnsanların oluşturduğu bu sınırlar zaman içerisinde değişebilmektedir. Bu çalışma da Bajarilerin mahalle sınırlarını, kimliklerini koruma çabaları ve çatışmalarının ardından göçle beraber şehirde oluşan yeni etnik kimlik sınırlarını oluşturdıklarını söyleyebilmekteyiz.

Cizre bulunduğu bölgenin merkezinde Bajari (şehirli) kimliğini, gelenek ve göreneklerini önemseyerek bugünlere taşıyabilmiş ender kentlerden biridir. Kendisine insanlığın yeniden doğup yayıldığı Nuh'un kutsal şehri, bilimin, edebiyatın, ticaretin öncüsü olduğunu hatırlatıp sorumluluk hisseden bir toplum yapısına sahiptir. Yönetilmeyi sevmeyen, yönettiği zamanları hikâye-klam-destanlarla sürekli kendine anımsatan, politik bir duruşu olan bir şehirdir. Cizre köklü bir yerleşik kültüre sahip olma özelliğinden ötürü çevresindeki birçok şehirden farklı bir cazibeye sahiptir. Yaş ortalamasının çok genç olmasından, ticaretle beslenen ekonomisinden kaynaklı hareketli bir yaşama sahiptir. Hızla büyüyerek değişip dönüşen Cizre'deki aşiret gruplarının tanımlanıp sınıflandırılması ve değerlendirilmesi önemle üzerinde çalışılma yürütülmesi gereken konulardandır. Ayrıca kadınların sosyal yaşamdaki kıyafetleri, takıları ve gelenek öğretileri başlı başına bir inceleme konusudur. Cizre'de mahalle kimliğinden şehirli Bajari kimliğine geçiş aşamalarını değerlendirdiğim bu çalışmada bu

atışmaların spor'a da yansıdığını, öteki diye adlandırılabilirdikleri farklılıklarının hala karunduğu tespitine vardım. Aralarındaki farklı tutumları değerlendirebilme imkânı yakalayabildim. Gelecek kuşaklara aktarımı gerekli maddi kùltürü, sosyal çeşitliliği olan sosyal ve aynı zamanda bakir bir sahadır bu bölge. Bu yüzdendir ki çalışma yapabilmek için çeşitli aşiret ve kimlik yapısının özenle incelenip gözlemlenerek çalışma yürütülebilmesi gerekmektedir. Dışarıya kapalı iç yapısı uzun bir gözlem süreciyle anlamlandırılabilir.

Tutumları her ne kadar ayrı olsa da şehirde yaşayan Koçer, Gundi, Bajari topluluklarının ortak bir tarihsel mirasları da mevcuttur. Kimsenin eski rollerine dönemeyeceği bir dönemin eşiğinde olduklarının bilincindeler. Hala diğer bölge insanları tarafından 'Botî' diye adlandırıldıkları bir üst kimlikleri de var. Bir görüşmecim sadece camilerde bir araya gelir topluluklarımız diyordu. Bir başka görüşmecim ise Cizre de ortak olarak her kesimin otlu peyniri çok sevdiğini belirtmişti. Ben onların daha fazla bileşen bağa sahip olduklarını düşünmekteyim. Cizreli olmaları, ortak bir yazğıya sahip olmaları onları gelecekte ortaklaştıracaktır.

EKLER

Ek 1:

Gundi-1/Ber Dehli

Görüşmeci(A): Kendini biraz tanıtabilir misin?

Mehmet Beg(B): Ben Mehmet Beg. Cizre’de oturuyorum. Cizreli esnafım. Cizre’nin Hebler(Hisar) köyünde 1981 de doğdum. Cudi Dağı’nın eteklerinde bir köy. Orda ilkokulu bitirdim. Köy boşaltmalarıyla Cizre’ye geldik. O günden bugüne. Cizre’de evlendim. 5 çocuk babasıyım. İki kız, üç erkek beş çocuk babasıyım.

A: Meslek?

B: Tuhafiye üzerine esnafılık yapıyorum 10-15 senedir.

A: Nerelerde yaşadın?

B: 15 yıldır Cizre’deyim ama ondan önce 1998 ile 2013 arası İstanbul’a gittim. Bekâr evi vardı orda kaldım. 14-15 yaşında İstanbul’a geldim. 5-6 sene İzmir’de çalıştım. Askere gittim sonra, teskeremi alıp geldim. Cizre’de 2001-2002 civarı evlendim. O günden beri Cizre’deyim.

A: Bajari kelimesini tanımlayabilir misin? Niçin böyle nitelendiriyor bazı Cizreliler?

B: Bajari kelimesi yerli demek aslında. Bir şehrin yerlisi demektir. Şehrin ilk kadim oturan insanlarına, şehrin yerlilerine Bajari diyoruz. Evet, Cizre’de farklı gruplar var. Köyden gelenler var, Koçerler var, dağ köylerinden gelenler var mesela.

A: Bajarilerin buradaki herkesten farklılıkları ya da benzerlikleri var mı? Açıklayabilir misiniz?

B: Bajariler daha çok şehir hayatı yaşadıkları için giyim kuşamı farklı tabi. Yemekleri, adetleri daha farklıdır. Cizre zaten çok kültürlü bir yapıya sahiptir. Dildeki ağız olarak bile aşiretten aşirete değişebilmekte. Mesela bizim köylerin olduğu “Ber Dehli” dediğimiz Şah, Hebler, Gırêçoliya köyleri gibi Cudi’nin eteklerindeki bu köylere “Ber Dehli” köyleri diyoruz. Bunlar farklı bir kültür yaşıyorlar kendi aralarında mesela. Farklı giyiniyorlar. Diğer köylerden az da olsa farklılıklarını görebiliyorsunuz.

A: Bazarilerin gelenek ve görenekleri ne ölçüde bugünlere taşınabildi? Tanık olduğun gelenek ve görenekleri, düğün-cenaze gibi, diğerlerinden farklılıkları var mı Bazarilerin?

B: Var. Cizre’de Bazariler dediğimiz Cizre’nin yerlileri düğünleri, taziyelele tabi  ki köylü ve Ko erlerden farklıdır. şuanda dahi o farklılıkları günümüze kadar taşıyabilmişler. D ğ nlerini farklı yapmaktalar. Aslında Cizre’nin geneline bakarsan herkes kendi kültürünü farklı bir şekilde yaşayabilmektedir. Elbette ufak tefek değişiklikler oluyor ama günümüze kadar getirebilmişler. Düğünleri olsun, giyim kuşamları günümüze kadar getirebilmişler. şal   şepik, hıftan ve fıstanları bizden farklıdır. Yaşlılar farklı giyinir, gençler farklı giyinir. Mesele “Ber Dehli” dediğimiz Cudi’nin köylüleri farklı, Çiyayi dediğimiz Gabar Dağı’nın köylüleri farklı giyinmektedir.

A: Peki bu Bazarileri oluşturan aileler büyük aile mi yoksa çekirdek aileler mi? Bunlar ne işle  ğraşırlar? Ekonomik durumları nasıl?

B: Bazariler dediğimiz aklımıza belki çekirdek aileleri getiriyorlar ama büyük ailelerden oluşmaktalar. Bazariler medeni, keyfine düşkün insanlardır. Yalnız bunlar ailece i  içe yaşarlar. Çoğu  ekirdek aile değildir. Esnaf, memur kesimi...  oğunluğu bunlardandır. Okuyanları var. Çoğu esnaf diyebiliriz. Cizre’deki Bazariler babadan oğula taşıyıcı meslek icra ederler. Bazariler dediğimiz yerlilerde babadan oğula meslek aktarımı devam etmektedir.

A: Peki insanlarla kurdukları ilişkiler nasıl? Bazarilerde de günümüzdeki aileler gibi k   mler olmuyor mu?

B: Oluyor ama çok az. Oluyor yalnız şu şekilde oluyor. Evleri ayrılıyor. Parayı kazanma ve ekonomik birliktelikleri devam ediyor. Kardeşler olarak birbirleriyle içli dışlı yaşıyorlar.

A: Bazarileri Ko erlerden ve Gundilerden ayıran temel far nedir?

B: Giyimleri kuşamları farklı. Yerli olduklarından dolayı daha rahat kendini ifade edebilen, işlerinde daha usta, medeni insanlar. İnsanlarla daha iyi ge inebilirler. Hoş dilli insanlar. Bu şekilde görülüyorlar.

A: Peki aranızda hâlihazırda sorunlar var mı? Sorun yaşıyor musunuz? Bunları halletmek için problemlerin çözümüne yardım eden yaşlılar heyeti gibi bir grup oluşturuyor musunuz?

B: Hafif bazı sorunlar yaşansa da Cizre'nin Botan bölgesinde Koçeri desek, Çiyayi desek, Şılt desek, hepimiz iç içe yaşıyoruz. Mutlaka aramızda birbirimizden bahsediyoruz. Ama meseleyi hayatta çok büyütme istemeyiz. Bu bölgede oluşan bir mesele ya da problem hayatta çok büyütülmez. Urfa, Mardin bölgesindeki aşiretler gibi değil. Büyük bir kan davası veya kavgaya dönüşmez. Eskiden bizim Koçerler arasında vardı ama şuanda büyük bir olay yaşanmamakta. Küçük bir kavga, olay ya da öldürme yaşandığında yaşlılarımız inisiyatif alıyor. Yaşlılar heyeti ya da olayı yaşayanların komşuları vs olaya müdahale edip kontrol altına alır. Büyük sorunlara dönüşmez. Biz aramızda hallederiz. Bajeriler böyledir, Koçerler şöyledir, Gundiler böyledir deriz ama bir araya geldiğimizde birbirimize zarar vermeyiz. Aramızda küçük olaylar oluyor, atışıyoruz ama büyük bir olaya dönüştürmeyiz. Cahil dediğimiz gençler birbiriyle atışsa dahi, büyükler birbiriyle ahabap-dost oldukları için ve akrabalık bağları olduğundan burada geniş ve tehlikeli bir durum oluşmaz, oluşacağını da zannetmem.

A: Birbirinizle akrabalık durumu geçmişe oranla ne durumda, mesela evlenmeler nasıl? Siz çocuğunuzun diğer gruptan biriyle evlenmesine nasıl bakarsınız?

B: Aslında geçmişe oranla büyük bir fark var. Eskiden daha mesafeli duruyorlardı. Bajeriler Bajerilerle evlenirlerdi. Dışarıya kolay kolay kız vermezdi. Ama çok iyi bir ahabaplık, çok iyi tanıdığı aileler dışında evlendirilmezdi. Koçerlerde de iç evlilikler vardı. Cizre'ye göçlerin başlaması ve şehrin büyümesiyle beraber farklı gruplardan evlilikler biraz daha arttı. Örneğin bir Tayi bir Bajari'ye verebiliyor. Ya da bir Bajari; Tayi veya Kiçi'ye verebiliyor. Geçmişte daha çok bizim "Ber Dehli" dediğimiz kesim Bajarilerle akrabalık bağı kurmuşlar. Her aileden Bajeriler ile bir kız alıp verme var. Biz Bajerilerle iç içe yaşıyorduk ama Çiyayi, Koçerler ve Tor bölgesine bakan Alıkanlar gibi aşiretler Bajarilerle daha belirgin sınırlara sahiptiler. Daha mesafelilerdi ama şuanda o sınırlar az da olsa kalktı. Millet şimdi rahatlıkla kızını Tayilere verebiliyor. Önceden mesela Kiçiler ile Tayiler birbirine kız vermezdi. Ama şuanda rahatlıkla Tayiler, Kiçilerin kızlarını alabiliyor.

A: Bu gruplar arasında nasıl bir gelecek tahayyül ediyorsunuz?

B: Aslında kendi düşüncemi ifade edecek olursam bu gruplaşmaların biteceğini düşünüyordum. Bir taraftan da bu gruplaşmaların yararı oluyor. Bazı şeyleri durdurabiliyorlar. Kötü ahlaklı olayları durdurabiliyorlar. Yaşlılar heyeti gibi. Gruplaşmalar bir şeylere müdahale etme açısından iyidir. Kötü tarafı birileri bu durumdan kendine güç devşirebiliyor. ‘Ben falanca aşiretin çocuğuyum’ gibi ifadelerle yaklaşabiliyorlar. Mesela biz onların kontrolü altına girebiliyoruz, çoğunluk oldukları zaman. Bu hoş bir şey değil. Bunlar daha kalabalık gruplar tabi. Maalesef şu zamanın gençlerine bakıyorum. O aşiret isimleri altında daha fazla örgütleniyor. Kendini orda daha güçlü görüp karşısındaki insanı daha küçük görmeye başlıyorlar. Böyle bir durum var ama inşallah bu durumu da aşacağımızı düşünüyorum. İç içe kardeşçe, kadim Cizre’nin insanları olarak Koçeri, Gundisi, Çiyayisi, Yerlisiyle sorunsuz bir şekilde devam ederiz yaşamaya.

A: Koçerler ve Bajariler arasında ne gibi farklılıklar var?

B: Bajari, Koçer ve bizler. Elbetteki aramızda farklılıklar var. Düğün adetleri, yemekleri, taziyelerinde farklılıklar var. Mesela Koçeri’nin taziyesinde duasından tut ziyaretine kadar farklılık var. Mesela bir Bajari’nin taziyesinde on tane ayrı Bajari de gelse her gelen Bajari için bir Fatiha okunur, toplu şekilde. Bir insan taziyeye girer. ‘Fatiha’ der, toplu şekilde okunur. Sonra başka biri gelir. Tekrar ‘Fatiha’ denir ve tekrar toplu şekilde okunur. Sanki biraz daha bireyseldir. Yani on kişi ardı ardına gelse vaaz yapılmasına izin vermezler. Burada ben Bajerilerin bu kültürüne biraz karşıyım. Yüz kişi taziyeye gelse, bir öncü seçip okumazlar, her biri için ayrı ayrı Fatiha okunur. Taziye sonuna kadar o gelir, başkası gelir. Bölünür. Bir konuşma sonuna kadar geçemez. Böyle sürer. Ama Koçeri ve Gundi dediğimiz aşiretlere sahip kesimlerde birbirinden ufak farklılıkları olsa da küçük ya da büyük gruplar halinde, on ya da yüz kişi, önlerinde imam ya da öncü gördükleri kişilerle, gidip imama; ‘Bizim için bir Fatiha okuyun’ derler. Fatiha okunur sonra hoca topluluğa bir vaaz verir. Ben Koçer ve Gundilerin bu temel farklılığının toplum için daha doğru olduğunu düşünüyorum. Bajeriler daha fazla dua okuyor ama sanki diğerleri daha uygun. Benzerlik ise herkes taziyesinde misafirine yemeğini verir, çayını verir. Hemen hemen birbirine yakındır. Sigara da ikram ederler. Hepsi ortak bir misafirperverlik anlayışına sahiptir.

A: Şehrin hangi mahallesinde ne zamandır yaşamaktasın. Sizin(Ber Dehli ve Şah-Hebler) yoğun olarak yaşadığınız mahalleler var mı?

B: Biz köyden geldiğimizden beri sonradan oluşan Nur Mahallesi'nde oturuyoruz. Nur, Cudi, Sur ve Yafes Mahalleleri, Cizre'nin sonradan oluşan mahalleleridir. 90'lı yıllardan sonra oluşmuş mahalleler. Biz daha çok Nur Mahallesi'ne taşındık. Nur Mahallesi'nin içinde de sokak sokak değişen köylüler, akrabalar topluluğu var. Sonradan oluşan bu mahalleler biraz daha karma yapıya sahip olup sokaktan sokağa ufak mahallecikler ve akrabalık bağı etrafında kümelenmiş sokaklar halinde. Mesela biz Heblelilerin çoğu bu mahallede yaşıyoruz. Kızların çoğu bu mahallede oturuyor. Gene Tayilerin çoğu bu mahallede oturuyor. Örneğin dört beş sokak şu köylüler ya da şu ailelerden oluşuyor. Dört altı sokak bizim ailelerden oluşuyor. Çok az olsa da Bajariler, Ber Dehli, Koçer, Çiyayili var mahallede. Cizre'nin eski mahallelerinde Cizre'nin öz yerlileri yaşıyor. Ama bizim mahallede de az da olsa Cizre'nin yerlileri yaşıyor. Kardeşçe, iç içe. Cudi Mahallesi mesela; Kiçi, Tayi ağırlıklı.

A: Siz bir mahallenin içinde farklı farklı oluşturduğunuz gruplarla bir arada nasıl yaşıyorsunuz?

B: Artık ne kadar farklı olduğumuzu ifade etsek de uzun zamandan gelen birliktelik de var. Birbirimizi tanıyoruz. Ya da benim babamı tanıyabiliyorlar. Benim abim mesela onların dedesinin dedesine kadar tanıyabiliyor. Burada birbirine karşı utanma duygusu var. Bu utanma duygusu, yani herkesin birbirini tanıması; birbirlerine karşı yanlış yapmamaya itebiliyor.

A: Aranızda hiç çatışma oluştu mu? Mesela şu sokaktakiler, bu sokaktakiler gibi?

B: Tabi mesela; biz köyden ilk geldiğimizde on iki, on üç yaşlarındaydım. On dört, on beş yaşlarında Cizre'de bir çeteleşme vardı. Bizimde kendimize göre bir çetemiz vardı. Bizim çetemiz diğerlerinden farklıydı. Bizim mahalle nasıl karmaydı. Eski Cizre mahallelerinde Bajarilerin, diğer bölgelerde Tayilerin ayrı, Gundilerin ayrı, belki şehrin genelinde yirmi, otuz çete grubu vardı. M.Salih Hesenê Şeyh'in(Şık) torunu olduğunu söyleyen bir Bajari Mahallesi'nde çete lideri vardı. Ve bu çetelerin ayrı ayrı grupları vardı. Sokaklarda sürekli çekişme, kavga halindeydik. Bizim çetemiz diğerlerinden biraz farklıydı. Tek bir grubun ismini taşımazdı. Biz de Meman vardı, Kiçin vardı, Tayin vardı. Yine Bajariler vardı. Gundisi vardı. Karma bir çeteydi bizimkisi. Biz hangi gruba kavga etsek daha etkili olabiliyor ya da kavgaları durdurmada işe yarayabiliyorduk. Herkes bizden çekinirdi. Çünkü her aşiretten, her

bağdan en güçlü, en iyi adamları almıştık aramıza. Ve biz bir haksızlık ya da zulüm durumunda gidip engel olabiliyorduk. Mesela hatırlıyorum o çeteler, Cizreli öğrencilerden rüşvet alıyorlardı. Biz çete olarak buna engel oluyorduk. Gidip onları engellemeye çalışıyorduk. Bazen de kavga ediyorduk. Ama ölüme sebebiyet verecek şekilde kavgalar olmuyordu. Bir ölümün nereye gidebileceğini, neye sebebiyet verebileceğini genç olsak da farkındaydık.

A: Peki diğer toplulukları kendinize yakın hissediyor musunuz?

B: Biz askında kendi içimize girdiğimizde kendimizi farklı hissediyoruz. Ben kendi ailemi mesela diğerlerinden farklı görebiliyorum. Ama iç içe olduğumuzda bir arada olabiliyoruz. Komple o kültürle iç içe geçemiyoruz. Kendi aramızda farklı farklı kültürler yaşayabiliyoruz. Birbirimize değer veriyoruz, seviyoruz ama iç içe geçip kaynaşmayı düşündüğümüzde herkes kendi yaşantı tarzını düşünüp kendi yaşam biçiminden ödün vermekte ve ya karşısındakinin yaşam biçimine geçmek de zorlanabiliyor. Aslında biz bunun önünü tutmuşuz. Kişisi farklı bir yaşam biçimi, Tayi olanı farklı. Aile biçimi olarak diyorum tabi. Tayiler mesela eğitime, eşlerine ve işle ilgili yaşamsal kararları farklıdır. Kişiler de farklı aile bağı... Tayiler daha muhafazakâr ve çocuklarına bağlıdırlar. Birçok konuda çocuklarını daha sıkı tutarlar. Kişiler biraz daha rahattır. Biz ise muhafazakâr bir yapıya sahip olup çocuklarımızı rahat bırakabiliyoruz. Bajariler, yerli ve medeni dediğimiz için daha özgür, daha serbest diye düşünürsünüz. Ama Koçeri ve Gundiden çok daha muhafazakârdırlar. Bu bir gerçektir. Daha fazla modern giyiniyorlar, daha fazla keyiflerine düşkünler ama kadınlarına karşı daha muhafazakâr olduğunu düşünüyorum. Bana biraz tuhaf geliyor tabî ki. Mesela; dil(ağız) olarak da birbirimizden farklıyız ama bir araya geldiğimizde bunu büyük bir sorun olarak görmüyoruz.

Ek:2

Gundi-2/Çiyayi

Görüşmeci(A): Kendinizi tanıtır mısınız?

Görüşülen kişi(B): İsmim Mustafa, 56 yaşımdayım. Biave Köyündenim. Gabar tarafında bir köy. Çiyayi-Gundiyim. Cizre’de Nur Mahallesinde esnaflık yapmaktayım.

A: Siz mi kendinize Çiyayi dersiniz yoksa başkaları mı?

B: Herkes bize Çiyayi der.

A: Siz Çiyayiler diğer topluluklardan nasıl farklılıklara sahipsiniz?

B: Bizim giyimimiz farklı. Mesela bazılarımı şalvar giyerdi, bazılarımız pantolon. Şapka takardık başımıza. Ayakkabımız siyah lastik ayakkabıydı. Biz kundura giymeزدik mesela. Hayvancılık yapar odun toplardık. Bahar ayında ot biçmeye giderdik. Buğday eker biçerdik. Meyveler ve sebzeler olgunlaştığı zaman Cizre’ye getirip satardık. Koyun ve keçilerimiz vardı. Kendi yoğurdumuzu, peynirimizi, yağımızı yapardık. Biz bu ürünleri şehirden almazdık, kendimiz üretirdik. Cizre’ye geldiğimiz zaman bizi hor görüp bize “Pis Kurmanclar” derlerdi.

A: Cizreliler(Bajariler) mi size böyle diyordu?

B: Evet, evet onlar.

A: Peki bunun üzerine bir soru sorayım. Siz Çiyayilerin, Bajariler ya da Koçerlerden ne gibi farklılıklarınız vardı?

B: Biz köyde yerleşik olanlara Çiyayi derlerdi. Ama malı mülkü olmayan yaylada, dağda gezenlere Koçer derlerdi. Onlar sadece hayvancılık yaparlardı. Kışın Cizre’nin çevresine gelirler, baharın başlangıcından yazın onuna kadar yaylalara ve göçlere başarlardı.

A: Kışın peki bunlar buralarda ne iş yaparlardı?

B: Hayvanları olan hayvanlarını satardı. Mesela bugün de yaylalardan gelen peynirleri yiyoruz. Öyle değil mi? Peynir deyince; “Koçerlerin peyniri” deriz. Zaten Çiyayi dediğimiz insanların doğru dürüst köyü kalmamış şuanda. Köylerin 50-60 tanesi harabeye dönüştürülmüş durumda. Mesela üzümümüzü alırdık o zamanlar. Bir Bajari dükkânının önüne koyardık. Bunun karşılığında bir ücret de verirdik onlara. Koçer de

gelse şehre, Çiyayi de gelse, Şırnak'tan da biri gelse bunlara “Pis Kurmanclar” derdi şehrin yerlileri. Bizim medeniyetimiz onlarınkinden daha iyidir. Bu bölgenin imamları genellikle Çiyayilerden çıkar; okumuş insanlar(Kur'an'ı okuyan). Şimdi sen hangi Çiyayinin evine gitsen birkaç tane okuyan genç var. Mesela bizim ailemizde bir sürü imam var. Bize zaten “Seyit” derler. Köyümüz 40 haneli bir cennet bahçesiydi. Sadece iki tane hane “Seyit” değildi. Onlar da bize sığınmış insanlardı. Biz onlara toprak ve hayvan vermiştik.

A: Peki Koçerler ve Bajarilere göre siz daha dindar insanlar mısınız? Çünkü “Özellikle imamların çoğu biz Çiyayilerden çıkar” dediniz...

B: Tabi. Bajariler sadece keyiflerini, midelerini ve zanaatlarını düşünürlerdi. Ceplerinde 100 TL olsa ya gidip kahvede harcar ya da pikniğe gidip eğlenir. Biz ne yapardık? Biz misafırperver insanlardık. Ben 1987’de Cizre’ye geldim ve bir Bajarinin evine gittim ama beni barındırmadı. Bu dediğim kişi benim annemin babasının amca çocuğuydu. Ben bir torba üzüm de topladım, incirle beraber onların evine gittiğimde götürdüm. Çarşıda meyve satmak için gitmiştim. Akşam da epey açtım. O gece bana yemek vermeyince ben de sabah erkenden hediye olarak götürdüğüm meyveleri gidip çarşıda sattım. Cimriydi o kişi.

Biz Kurmanclar olarak şimdi varlıklı olmamızın bir önemi yok, bizim kalbimiz zengin. İnan bana misafır evimize geldiğine ben o gece sevinçten uyuyamıyorum. Bir de bu kişi benim komşum olsun. O gece misafirim yoksa evde ben rahat bir şekilde yemek yiyemiyorum. İşte bu yönümüzle biz Koçerler ve Bajarilerden farklıyız.

A: Peki Koçerlerle aralarındaki farklılıklara pek değinmedik. Bunlar nelerdir?

B: Medeniyet ve Müslümanlık farkı var. Bazı Koçerleri katmazsak hemen hemen büyük çoğunluğunda Müslümanlık anlayışı yok. Bunlar Müslümanlığı hiçbir yönünü bilmiyorlar. Kelime-i Şehadet bile getiremezler. Ben kendim buna şahit oldum 25 yaşlarında bir genç, burada bizim bir imam var o da şahittir, o Koçer genç Kelime-i Şehadet getiremedi. İşte bizim Koçerlerle aramızdaki fark budur.

A: Peki, şehrin hangi mahallelerinde yaşadınız?

B: Birçok mahallesinde yaşadım. Kale Mahallesi, Şah Mahallesi, Cudi Mahallesi. Şuan Cudi Mahallesinde yaşıyorum.

A: Peki, Çiyayilerin yoğun olarak yaşadığı mahalleler mevcut mu?

B: En çok Cudi Mahallesinde varlar. Nur Mahallesinin bir kısmında da yaşamaktalar.

A: Öbür gruplarla komşuluk ve akrabalık ilişkileriniz nasıl? Birbirinizden kız alıp-verme durumu nasıl?

B: Biz ve Koçerler o kadar birbirimize karışmıyoruz. İç içe geçmiyoruz. Bajarilerle de öyle. Çok fazla ilişkimiz yok. Biz daha çok Çiyayiler olarak kızlarımızı birbirimize veririz. Ve “Ber Dehliler”den kız alıp-vermemiz oldu. Onları da kendimize yakın görüyoruz. Bajarilerle, Koçerler ile kız alıp-verme yok aramızda ama birbirimizi de seviyoruz aslında. Bizim kadınlarımız onların içinde yok, onların kadınları da bizim içimizde yok.

A: Peki aranızdaki komşuluk ilişkileriniz nasıl? Belli yerlerde gruplaşmalar mı var veya karışık biçimde mi?

B: Koçerlerin komşuluğu, Bajarilerin komşuluğundan daha güzel. Ben şimdi şöyle söyleyeyim. Ben Bajarilerin komşuluğunu yaşadım. Onların dükkânlarında işçi olarak çalıştım. Onlar varsa köpekleriyle bölüşürler ekmeğini ama bizimle bölüşmezler. O zamanlar öyleydi tabi. Ayrımcılık yapıyorlardı. Şimdi burada iki tane Bajarilinin dükkânı olsun, 10 tane de Kurmancın dükkânı olsun onlar gider o iki Bajariliden satın alır ama Kurmanctan satın almazlar. Bak ben Tayilerin içinde yaşadım. Kıçanların içinde yaşadım. Çiyayilerin içinde de yaşadım. Bunu Koçerler için söyleyemem. Yapmazlar böyle bir şey. Belki bir kısmı böyle bir ayırım yapabilir ama çoğu yapmaz. Kaç aydır burada dükkân açmışım mesela. Koçerler gelip alışveriş yapıyorlar ama Tayiler yapmıyor. Kendi aşiretinden biri varsa gider ondan alır. Batuyan ve Kıçanların çok az bir kısmında da böyle bir ayrımcılık vardır.

A: Geçmişte aranızda yaşanan olay ya da kavga var mı bu gruplarla?

B: Eskiden vardı ama siyasi gelişim ve oluşumlardan sonra böyle bir şey kalmadı. Geçmişte şöyle olay yaşanırdı. Mesela biz katırımıza ürünlerimizi koyup satmak için şehre gelirdik. Bajariler, bizim gibi kırsaldan gelen bütün kesimleri Kurmanc olarak görürlerdi. Bize tıpkı Batı’da Türklerin Vanlı, Diyarbakırlı ya da Cizreli demeden “Bu Kürt’tür, pis Kürt’tür” demesi gibi, nasıl Siirt’te Araplar kırsaldan gelen Kürtleri sevmezlerdi onlar da yine böyle bir ayrımcılıkla bize bakarlardı. Küçük bir Bajarili çocuğa bir sille vursak 1000 tane Bajarili şehirde bize karşı toplanabilirdi.

“Bu çocuktur” ya da “Bu dışarıdan gelmiş, garibandır” demezlerdi. Ya siyasi bilinçten sonra aramızda bir fark olmadığını düşündüler ya da buna cesaret edemiyorlar. Artık karışık galiba birbirimize.

A: Siz Bajarileri nasıl tanımlıyorsunuz? Yani kimler için böyle bir kelime kullanıyorsunuz?

B: Bizden önce şehirde yaşayanlar için kullanıyoruz. Bu ‘Eski Cizre’ diye adlandırdığımız mahallelerin olduğu kısımda sadece yaşıyorlardı. Biz Kurmanclar şehre indikten sonra Bajarilerin çoğu zaten şehirden çıkıp gittiler.

A: Peki sizin aranızda ne gibi bir benzerlik ya da farklılık var?

B: Babaları ölüm döşeğinde olsa Bajariler düğünlerini yaparlar. Dışarıdan yabancıları kabul etmezler. Teyzesini, halasını, dayısını çağırır ama sen komşususun, seni çağırmaz. Ben onların yanında çalıştım. Bayramda gelip bizi ziyaret etmez, bayramlaşmazlardı, çünkü biz Kurmancık. Bana göre düğünlerinde açık seçik giyiniyorlar ve anlamsızca dans ediyorlar. Ben böyle görüyorum.

A: Peki aranızda sorun çıktığında bir ‘barış gücü, yaşlılar heyeti’ gibi oluşumlar var mı?

B: Tabi elbette var böyle gruplar. Köyde yaşadığımız dönemler bu günlerden daha adildi. Şuanda çok demokratik bir çözüm bulabildiklerini düşünmüyorum bu heyetlerin. Mesela şuanda Kıçanlar ile bir sorun yaşasan adalet terazisi onların tarafından ağır basar. Benim çocuğum haksızsa ben kabul edip üstüne 2-3 tokat çocuğuma atarım. Ama Koçerler ve Bajariler böyle yapmazlar. Onlar olayı büyütürler.

A: Peki geçmişe göre bu gruplarla aranızdaki evlilikler daha mı az daha mı fazla? Çocuğunuz Bajari ya da Koçer biriyle evlenmek istese bunu kabul eder misiniz?

B: Hayır. Bunu ilk günden çocuklarıma söyledim. Biz ve Koçerler birbirimize uygun değiliz. Biz komşuyuz. Birbirimizi seviyoruz ama evlilik anlamında uygun değiliz. Allah istediye bunu bilmiyorum ama öbür türlü kesinlikle izin vermem.

A: Peki Bajariler?

B: Bajarilerden kız alsak onların masrafını kaldıramayız. Düğüne çok fazla masraf ediyorlar. Çok fazla altın alıyorlar. Ama kızımı isterlerse verebilirim.

A: Peki gelecekle ilgili neler düşünüyorsunuz?

B: Yeni gelen insanların bugünden daha iyi yaşayacağını umuyorum. Birbirimizi daha iyi tanıyıp kabulleneceğiz belki. Onların geçmişte yaptıkları haksızlıkları anlayıp toplu olarak kabul etmelerini umuyorum. Birbirimizi kabul ettiğimiz zaman birliğimizin de olacağını düşünüyorum.

Ek:3

Bajari-1

Görüşmeci(A): Kendinizi tanıtabilir misiniz?

Görüşülen kişi(B): 1951 doğumluyum. Savur'da dünyaya geldim. Bir günlük iken Cizre'ye gelmişiz. Babam Savur'da görev yapmaktaydı, adliye memuruydu. İlk ve ortaokulu Cizre'de okudum. İmtihanla olarak sağlık kolejine girdim. O dönem bize hem eğitim hem maaş verirdiler. Çok iyi eğitim ve değere sahiplerdi. Pratik ve teorik olarak çok donanımlı bir eğitim yapısı vardı. İmtihana girmeden üniversiteye geçiş yaptım. Savur'da Aziz Sancar ile birlikte çalışmaktaydık. İlk sağlık memurluğu Savur'a düşüyor. Mardin'de ders farkını vererek tıbbı geçiş yaptım. 10-15 yıl sağlık memurluğu, 30 yıl doktorluk, 9 ay Cizre Belediye Başkanlığı yaptım. Belediye başkanlığından sonra 12 yıl 2 cilt Cizre Tarihi kitabımın yazımı üzerine çalıştım ve emekli oldum.

A: Bajari kelimesini nasıl tanımlarsınız? Niye birtakım Cizrelilere Bajarili deniyor?

B: Bajar kelimesi geçmişin oturaklı şehirleri için kullanılan bir kavramdır. Bajar-i Bağdat, Bajar-i Musul, Bajar-i İstanbul gibi... Kadim ve köklü kentler için kullanılır. Zamanında Cizre geniş etki sahasıyla yarı devletçik statüsündeydi. Osmanlı Döneminden önce, Romalılar Döneminde Cizre 'Zapticene' bölgesinin başkenti olarak görülürdü. Bajar bu anlamda gerçekten kariyeri olan, kültürünü hazmetmiş, oturaklı kent anlamındadır. Tarihi olan, geçmişini olan, bir takım siyasi belirleyiciliği olan yer anlamındadır. Hala Kardü kelimesinin bir yansıması olarak 'Bajarkard' adında bir antik kent Cudi Dağı'na çıktığımızda karşınıza çıkar. Eskiliği, kentliliği ifade eder. İkincisi ise, 'Hırabajar' eskişehir, viranşehir anlamına gelmektedir. Siyasi, ekonomik ve kültürel olarak çevresinden daha farklı bir konuma sahip olan bir yerin meskûnu olarak ifade edilir. Bjarinin dışındaki insan ya göçebedir, ya dışarıdan sonradan gelmiştir ya mensubiyet olarak oraya sonradan gelmiştir ama o kültüre ait değildir. Mesela adam Tokat'tan gelmiş vb. İstanbulluyum diyor. Oysaki İstanbul'un bir nezaketi, toleransı, letafeti var. Bir başka âlemdir İstanbul. Bu şekilde bir ağırlığı vardır Bajari'nin.

A: Bajari'nin Koçer ve Köylülerden farkı nedir?

B: Bir kere öncelikle dil. Kesin bir ağız farklılığı var. Bu dil öz müdür, özel midir, değil. Belki bu dil Türkçeden, Arapçadan ya da Farsçadan çok fazla kelime almış

olabilir ama şive farklılığı var. Buradan Cizre'nin hangi yakasına, yönüne doğru gitsen konuştuğu dildeki ağız farklılığını göreceksin. Bana göre bir diğer farklılık ise kültür hazmıdır. Bir keresinde biri benim kızıma; “Biz birçok mal sahibi olduk, birçok şeyi başardık hayatımızda ama hala sizin seviyenizde kendimizi hissedemiyoruz.” dedi. O asalet ve kültür farkı en az 3 göbekten 7 göbeğe kadar okumuş insan barındırmaktır. Asalet ve kültür olayı parayla oluşabilecek bir şey değil. Mürekkep kokan, kültür kokan ortam gereklidir. Mesela ben Savur'dan Cudi'deki Hebler Köyü'ne gittim görevli olarak. Savur'da ‘Dereveri’ denilen yol kesen insanlar vardı. Cudi'ye geldiğimde çok daha politik, kültürel gelişimi olan insanlarla karşılaştım. Mesela Monte Carlo Radyosunda Arapça şarkılar dinleyen, İran ve Irak'taki Kürtçe radyoları takip eden, siyasi bulguları değerlendirip düşünen insanları görünce Savur'da yaşayan insanlar benim gözümde mağara adamı gibi gözükmeye başladı. Bajar biraz da bunu yansıtan bir olaydır.

A: Bajarilerin gelenek ve görenekleri nasıldır? Bugünlere ne ölçüde taşıyabildiler?

B: Zamanına göre bizim bildiğimiz biraz daha tutucu, içinde biraz daha kapalı, köyde erkek-kız rahat rahat halay çekebilirken burada haremlilik-selamlık, kapalılık, çarşafılık bunlar etkiliyor yani. Yemekleri farklı. Örf-adetleri farklı. Bugün herhangi bir köydeki insan da dolma yapabilir, Kutlik(içli köfte) yapabilir, Sembisek yapabilir ama Cizreli(Bajari) gibi yapamaz.

A: Bajarileri oluşturan aileler nasıl aileler? Geniş aileler mi, küçük aileler mi?

B: Ta Romalılar Döneminden Cizre; Şahbur ile Constantine arasında bir savaş arenasıdır, sınırdır, paylaşılamayan bir kenttir burası. Romalılardan sonra Farslar, Bizansların elinden Araplar alıyor. Ve İslami devletlerden sonra sırayla sayıyorum; Mervaniler, Hemdaniler, Karmatiler, Büveyhiler, Zengiler, Selçukiler, Luiler, Moğallar, Timurlar, İlhanlılar, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Şah İsmail ve Yavuz Sultan Selim. Buraya gelene kadar Cizre yazdıklarımızın sayısı kadar tahrip ediliyor, inşa ediliyor. Eski savaşlar biri bir yere hâkim olduğu zaman o şehrin altını üstüne getiriyordu. Örneğin Ninova şehri alındığı zaman bir harabeye çevrildi. Arkeologlar oraya gittiğinde bu antik kenti çukurluklar halinde buldular. Tıpkı doktorların insan vücudundaki farklılık gösteren urların normal bir şey olmadığını bulduğu gibi Paul Emil Botta da yeryüzündeki bu farklı arazi şekillenmesinin normal olmadığını düşünüp tıpkı bir

doktor gibi bu farklılığın bir antik kente ya da Ninova olabileceğini yorumladı ve şehri gün yüzüne çıkardı. Mesela Truva’da Helen medeniyeti kenti yakıp yıktı. 8000 küsür altını aldılar. Şehir alt üst edildi ve bir daha kendine gelemedi. Şimdi Romalılar döneminden beri Cizre defalarca alt üst ediliyor. En sonu da 1836 Reşit Paşa dönemi arkasından Bedirhan dönemi yıkımları. Dolayısıyla bizim düşüncemize göre Cizre’de asli unsur yoktur. Bu Bajari dediğimiz kişilerin tümü de dışarıdan gelmiştir. Çünkü bir şehir yıkıldığı zaman nüfusun çok büyük çoğunluğu sürgüne gönderilir. Bedirhan’ın ve Ezdinşer’in sürgüne gönderildikleri gibi. Dolayısıyla Bajarilerin çoğu bu sürgüne gönderilenlerin yerlerine yerleştirilen insanlardır. Med İmparatorluğu Döneminden kalma insanlar değildir bunlar.

A: İsterseniz daha sonra Cizre tarihi üzerinden konuşursak, çünkü sizin en hâkim olduğunuz konu bu. Peki, konumuza dönersek; Bajarili aileler nasıl aileler? Bunlarda zaman içinde küçülmeler oldu mu?

B: Eskiden aileler farklı farklı mahallelerde toplu toplu evlerde yaşarlardı. Mesela bizim çocukluğumuzdaki dönemde ‘Şık’ ailesi birbirine kenetli biçimde bir mahalle topluluğu şeklinde bir arada yaşardı. Vesekler, Sönmezler bir yerde bir alanı kaplayacak şekilde, Dursunlar bir yerde, Tüzünler Şeyh Sait Camii etrafında. Sülale sülale belli bir bölgede kümelenerek birbirine yakın şekilde evlerini inşa ederlerdi. Mesela Zerenler Şeyh Kadri Camii etrafındaydılar. Hepsi ordaydı. Başka bir tarafta onlardan birini bulamazdın. Nasıl ki köy ağası bir kadınla evlenip 20 çocuk yapıyor ve arazisi mirasçıları tarafından bölündükçe bölünüyor. Tabii şimdiki devirde okumayla birlikte bilişim çağının kendini dayatması sonucu aileler artık farklı bölgelere yerleşiyor ve daha geniş bir sahaya dağılıyor. Ama hala bazı sülaleler o çekirdek yapısını çırpınarak korumaya çalışıyor. Şıklar, Vesekler, Dursunlar hala öyleler. Mesela Dursunlar da gördüm. Bir apartman yapmışlar. O apartmanda hepsi ayrı dairelerdeler ama beraber yemek yiyorlar. Bir arada durmaya çalışıyorlar. Bir ara ben de kendi ailemdeki kardeşlerimi Nur Mahallesinde bir bina yapıp bir araya getirebildim. Hepimiz ayrı mesleklerden insanlardık. Bu birlikten bereket doğuyor. Mesela 20 tüp yerine bir tüp yanıyor, 20 ışık yerine 1 ışık yanıyor, elektrik-su faturası kardeşler arasında bölünüyor, bu da büyük bir avantaj yaratıyor.

A: Bajarileri diğer topluluklardan ayıran kültürel özellikleri nelerdir?

B: Şimdi bu bir tarihi zorunluluk. Yani köyler boşaltılırken, köydeki insanın sessiz sedasız evinden çıkınca habersiz olarak ne yapar köylü? İneğiyle, tavuğuyla, ördeğiyle, eşiğiyle geldi. Dolayısıyla şehirde hala caddelerde dolaşan inekleri görüyorsunuz. Bu bunun bir sonucudur. Yani geçimi o inektir. O ineği de taşıdığı yere taşımaya aç kalacak. Koyun sürüsünü bu yamaçlarda dolaştıran insan kültürünü de beraberinde getirdi ister istemez. Geçimini de sağlayabilmek için kültürünü de getirdi. Ani olarak şehre yerleşmiş insan; çocuğu okumuyor, yeni çocuğu doğacak. Ortaokul, lise imtihan derken türlü zorlukların içinde kendini bulacak. Şuanda o bandı aşmış durumdayız. Bajari kitlesinden çok daha fazla okuyan doktoru olan, avukatı olan, iş sahibi olan, fabrika sahibi olan insanları var artık bu kırsaldan gelen kesimin. Aradaki bu ekonomik farklılık kırıldı ama kültürel farklılık kırılmadı. Kültür niye kırılmadı? Henüz yeni yetişen insan da o ailenin geçmişten gelen kültürüyle büyüdü. Ancak şimdi yetişebilecek kişi kendi kültürüyle yetiştirirse çocuğu belki biraz daha yakalamış olur. Hala komşumuz evinde koyun besliyor. Ev ahır gibidir. Pireler dolaşıp duruyor. Bu gerçeği görüp itiraf edelim bence.

A: Peki bu toplulukları birbirinden ayırarak konuşmaya devam edersek...

B: Zaten bu anlattıklarımın tümü ayrıdır. Şive dedik ayrımdır. Kültür dedik bir ayrımdır...

A: Onlar birbiri hakkında ne düşünür mesela?

B: Kişi koyunlarını adamın bahçesine getiriyor. Tarumar ediyor köylünün bahçesini ve köylü geliyor. “Allah’tan kork, sen ne yapmışsın böyle? Koçer bir insan diyor ki; “Toprağını buradan götür” diyor adama. “Toprağını buradan götür” diyecek bir ahmak türü var. Sen adamın bahçesini, ekinini, emek verdiği yeri tahrip ediyorsun ve diyorsun “Toprağını buradan götür.” Bu toplulukların değişimi kimi 40 yıl dese de bana göre 100 yıl gibi bir zaman gerektirmektedir.

A: Bu toplulukların birbiriyle akrabalık ilişkileri nasıl? Birbirlerine kız alıp veriyorlar mı?

B: Evet, varlıklı insanlara; ağalar ağlara, şeyhler ağalara, begler seyitlere yani nadir olarak da halk içinden kariyerli, oturaklı, birkaç kuruş emeği olan insana da kız verilebiliyordu. O eski padişahların diğer padişahlara kızını verip sahayı genişletmek ve iktidar gibi buna benzer bir şey vardır. Ağanın biri hizmetkârıyla ava geliyorlar. Avcılar

biraz mübalağa sahibi insanlardır. Orda bir tilki görüyorlar. Mecliste herkes gördüğünü anlatıyor. Ağa da anlatıyor; “ Bir tilki gördüm. Kuyruğu buradan Bağdat’a kadar uzundur” diyor. Dönüyor hizmetkârına; “Öyle değil mi?” diye soruyor. Hizmetkâr; “Ağa valla buradan Bağdat’a kadar değildi ama buradan Musul’a kadar vardı”. “Desene kuyruğu kesikti” diyor ağa bu sefer. Bu mübalağayı inandırıcı mite dönüştürme diyalogu oluyor bence.

A: Bu topluluklar arasında nasıl bir gelecek olacak sizce?

B: Bazarileri, Köylüleri ve Koçerleri düşünmeden önce şunları söyleyeyim. Bu bir özelliktir. Bazarinin şu özelliği hiçbir yerde yoktur. Biri diğerinin anasını, babasını öldürmüştür, düşmandırlar hatta. Yabancı bir memlekette karşılaştıklarında o insanlar kadar kadirşinas birbirlerini ağırlayan başka bir kavim yoktur. O kadar sevecen, o kadar kibar başka bir topluluk yoktur. Bu tür gariplikte karşılaşma yoktur. Bu nasıl olur? Eskiye dönüş olmaz. Bu bilişim, iletişim çağında eskiye dönüş olmaz. Bir ekmekle, 7-10 kişinin aynı odada yatmasıyla yine yaşadığı ortamda o iç içe temas kalmaz. Bir esnaf fiyatı farklı koymayagörsün. O akşam bütün evlerde dillere düşer “Ne vicdansızmış, ne gaddarmış, bunu bu kadar satıyor” diye bu adama kolay kolay kimse alışverişe gitmezdi. Cizre küçük bir nüfusa sahipti. Ben 5000 küsurken hatırlıyorum. Herkes herkesi tanıyordu. Bütün dükkân sahiplerini tek tek sahipleriyle birlikte sayabiliyordu. Tabi toplum küçük ve herkes birbirini tanıyınca düzenbazlık hile olmazdı. Olduğu zaman bile hemen ayyuka çıkardı. Ertesi gün bekçiler onu yakalar götürürdü. Belliydi çünkü. Yani gayet iyi hatırlıyorum. Diyarbakırlı bir arkadaş buradan bir kız kaçırmıştı. 5’lik bir tabancayla ateş ettiler. Yaraladılar adamı. Bütün dünya duydu bunu. Herkes konuştu burada onu. Şimdi gündem öyle bir hızlı değişiyor. Birisi bitip yenisi başladığında eskisi çoktan unutuluyor bile. Kalabalığın, metropolün verdiği bir hava var. Bu insanları menfaat ve para düzeninin hâkim olduğu bir düzen esir alacak. Ve tabii sınır kapısında olması, sınır ticaretinde büyük paraların yatması, belki ileride büyük bir petrol potansiyeli taşımasıdır da. Son zamanlarda Şırnak’ın il olmasından kaynaklı bu nimetlerden faydalanıp Cizre’nin faydalanamaması durumunun verdiği rahatsızlık ortada. Mesela ben arabamın pompasını tamire gitmiştim. Orada biri 450 milyarlık bir jeep alıp arabaya bindi ve gitti. Bu ikinci el bir arabadır. Bunun birinci eli 700 milyar. Artık Amerika’nın o oportünist ve menfaatçi insan tipi burada da yetişiyor. O fedakârlık, merhamet bunlar tabiat gereği yok olacak. Belki dindarlıktan kaynaklı bir miktar devam edecek. İnsan öldürmek ezelden beri yasaktır ama öldürüyorlar. Hırsızlık

ezelden beri yasaktır ama yapılıyor. Yani bunlar ezelden beri yasak ama fayda etmiyor. Hapishaneler boş kalmıyor.

A: Cizre'nin tarihi ile ilgili bizi bilgilendirebilir misiniz? Geçmiş yaşamından mahallelere kadar gelecek şekilde, özetle bir tarihine değinirsek Cizre'nin.

B: Şimdi tarih tabiki bir kavimler geçididir. Dicle Nehri'nin kıyısında yaşamış kadim şehirler gibi tarihi özel bir yere sahip. Bizim şehrimizin özel olarak bir tufan olayı var. Yani başımızda bir Cudi dağı varsa eğer bu tufanı işlemek zorundayız. Yani başımızda Hz. Nuh'u ağırlayan bir cami varsa eğer. MÖ 200. Yüzyılda ölen çok değerli bir Hristiyan papazının Cizre'de Hz. Nuh adına inşa edilmiş bir kilisede gömüldüğü ifade ediliyorsa Cizre, Hz. Nuh, tufan çok önemli bir değer olarak ortaya çıkıyor. Biz bu stabil bilgilere sahip değiliz. Cudi Dağı'nı ifade eden Kur'an-ı Kerim'den başka bu tufanın ispatı ne derece olur diye bir soruyla karşılaşıyoruz. Biz bu kısmı bir yana bırakırsak, Cizre'nin en belirgin dönemi Romalılar ve Farşlılarla başlayan bir dönemdir. Kısa olarak geçelim. Bir de Romalılar ile Persler arasında 2-3 kere el değiştirmiştir. Çünkü sınırdır aralarında. Hatta şu ifadeyi de eski belgeler arasında buldum; 'Cizre Sasani kralı ikinci Şahpur'un ayak bastığı ilk Roma toprağıdır. Ben buna çok sevinmiştim. Diyarbakır'ı alamayınca geri döndüğünde Nusaybin ve Cizre'yi alıyor. Ve bu iki yerle büyük teselli buluyor. Hiç değilse Roma'nın toprağına ayakbastım diyor. Akabinde Roma'nın parçalanması var Batı ve Doğu olarak. 640 yılında Bizans'ın hâkimiyeti burada tamamlanmış oluyor ve İslam devletinin eline geçiyor. İslam devletinin şemsiyesinde halifelik; Emevi ve Abbasi olmak üzere sırayla beylikler ve devletçikler dönemi başlıyor. Sırayla Hemdani, Mervani, Büveyhi, Karmati, Zengi, Selçuki, Luiler ve onlardan sonra Moğollar geliyor. Moğollar geldikten sonra Cizre tarumar ediliyor. Onlardan sonra İlhanlılar dönemi başlıyor Timur da Cizre'yi tahrip ediyor. Karakoyun Uzun Hasan dönemi ve Akkoyunlular dönemi ve Yavuz Sultan dönemine gelene kadar. Bence devletler tarihlerini bu şekilde anlatırlar ama önemle üzerinde durmamız gereken Cizre Beyler tarihi dönemi var. Her ne kadar varlıklarını sürdürmüş olsalar bile bazen tamamen bağımsızlık yakaladıkları dönemler elde etmişlerdir. Cizre Beylerinin dönemi 1395 yani 14. Yüzyılın sonlarından başlar. 1600'lü yıllarda Halit Bin Süleyman ile Finik, Cizre ve Gurgil olmak üzere 3 kola ayrılır. Halit Bin Süleyman'ın oğullarından Mir Abdal Finik'e, Cizre'ye Mir Aziz, Gurgil'e Abdülmecit hükmeder. Zaten uzun yıllar Cizre beyleri dediğimiz Aziziye beyleri Mir Aziz'den türemektedir. Onun çocukları Mir Muhammed, İzzettin, Mir Bedir, Şah Ali

vs. ta bu döneme geliyor. Bu dönemler beylerin hükmettiği ama belli bir imparatorluğun hükmü altında zaman zaman biraz daha serbest, zaman zaman iç işlerinde serbest, zaman zaman dış işlerinde de ufak tefek serbestlikler elde etmiş. 1847 Mir Bedirhan dönemine kadar. Biz bu tarihi aralığı temel aldığımız zaman 500 yıllık Cizre Beyliği sultanı bu topraklarda hüküm sürmüştür. Biz Roma'dan çok bahsettik ama Asur imparatorluğunun Cizre'de çok güçlü etkileri bulunmaktadır. Cizre'nin Babil Köyü'nde Asur çivi yazıları, rölyefleri, bunların tercümeleri de son yıllarda yapıldı.

A: Kitabınızda kullandığınız fotoğraf dikkatimi çekti. Neyi belirtmektedir?

B: Bu bir gelenek. Tufanla ilgili çok fazla eski kaynak inceledim. Belgeleri ve arkeolojik kazıları inceleyerek, geçmiş yapısıyla, bir takım sosyolojik belgeleriyle inceledim. O fotoğrafta kastettiğiniz yer Cudi Dağı'nda her sene panayır yapılan eski İngiliz ve Fransız belgelerinde de var. Fransız seyyahı bu bölgeye Hz. Nuh'un gemisini görmeye gittiğini yazmıştır. Resmi çeken de o kişidir. 1909 yılında gemi tarzında yapılmış bir mescit var ve mescitten önce de 700'lü yıllarda bir kilise varmış orda. Yıldırım çarpmasıyla yıkılmış. Bütün tarihçiler burada ittifak halinde. Daha önce bir kilise var. Bir sinagog mevcutmuş hatta insanlar buradan kalas parçaları alıp ufak parçalar halinde muskaya katarlarmış. Ya da bunları suda eritip şifa niyetine millete içiren geçmiş Yahudi, Hristiyan papazlar ve keşişler olmuş. Moğolların Kubilay Döneminde Henna Nişu'yu Cizre'ye tayin ediyorlar. Daha sonra bir ihanet nedeniyle Cizre'nin kapılarına vücudunun parçaları asılıyor, öldürülerek. Bu resimde yaşanmış bir tarih var demek istiyorum. Gelenekler güçlerini geçmişten alırlar. Her sene temmuz ayının ilk haftasında Müslümanlar, Ezidiler, Yahudiler, Hristiyanlar toplanıp orada bir anma yapıyorlarsa kurtuluşu simgeleyen ateşler yakıyor, kurbanlar kesip bir esenlik içinde tüm farklılıklarıyla bir araya geliyorlarsa bu bir geçmişten gelen geleneği yansıtmaktadır. Kurtuluşu simgeleyen bir semboldür bu fotoğraf aslında.

A: Söylediğinize göre Yahudiler, Ezidiler ve Hristiyanlar o tarihlerde Cizre'de yaşamaktaydılar. Bunlar hangi mahallelerde ne şekilde yaşıyorlardı?

B: Mir Ali, Tor, Keleh olmak üzere 3 temel mahallemiz vardı. Bunlar arasında sürekli kavgalar olurdu. Mir Ali Mahallesi Şah Ali adına isimlendirildiği Şeyh Ahmet Camii var, Cizre Beylerinden Şah Ali zamanında yapılmış. Bazı günler bu mahallelerin gençleri toplanıp “Çema” dediğimiz alana gelip berkenik, kavusik(sapan) dediğimiz aletlerle birbirlerine saldırırlar, birbirlerinin kafalarını kırarlardı. Bakıyordun Mir

Elililer, Kelehleri yenmiş ya da Toriler Mir Alileri yenmiş. Bu kavgalar belirli günlerde olurdu. Mesela o zamanlardan kalma bir tekerleme vardır:”Mir Ali mirin, Tori vezirin, Kelehi sayê pir ın”(Mir Alilier beydir, Toriler vezir, Kelehler kocamış köpek). Kelehler de buna itiraz edip: “Biz veziriz, Toriler kocamış köpektir” derlerdi. Ama burada Mir Elililer her hâlükârda Mir olarak bu tartışmanın içinden çıkarlardı. Böyle bir mahallecilik anlayışı vardı. Senede defalarca kavga çıkardı. Hatta sonra da spor takımlarına da yansdı. Tor Mahallesi takımı, Keleh Mahallesi takımı, Mir Eli Mahallesi takımı olarak her mahalle bir spor kulübü kurdu.

A: Peki bu mahallede yaşayan insanların sosyal, ticari yaşamları nasıldı?

B: Ticari yaşam çok zayıftı yani gelir düzeyi biraz ekim ama geçmiş dönemde çok zengindi. Bunu tarihsel olarak incerseniz geçmişte çok zengindi. Mazı var, tütün var. Hatta Cizre’nin eli çok uzundur. Bizim Hacı Ali Cihangir dedemiz ta Hindistan’a gider kumaş getirirdi. Cizre’ye ilk soba, lambayı getiren odur. Bu onun mührüdür. Osmanlı’ya ilk o getirmiş. Kolera salgınında ailemizin büyük kısmını kaybettik. Rahmetli babam anlatırdı. Birini gömmeye giderdik, başka birinin evde öldüğünü duyardık. Hacı Ali Cihangir’in torunlarından çok az insan kaldı.

A: Siz Mir Ali Mahallesinden misiniz?

B: Biz Tor Mahallesindeniz.

A: Bu mahallelerin uğraştığı belirli iş kolları var mıydı?

B: Kelehlerin daha çok suyla ilgili yüzme, kelek ticareti, taşımacılığı daha çok. Diğer mahalleler ise esnaf ve tüccardı daha çok. Değer ailesi daha çok kumaş işiyle ilgilenirdi mesela şehirde. Şehrin tarım kısmı daha çok Dağ Kapı Mahallesinin çevresindeydi. Ticaret için; pamuk, pekmez, yün bunlar hep Dağ Kapıda toplanırdı. Eski resimlerde gördüğün o kelekçilik işi yapan, onun dümeninde oturan genellikle Kelehi bir insandır. Aralarındaki farklılık dini duygularına bile yansdı. Hebler köyünde bile buna benzer Şeyhler, Seyitler ve Kurmanclar kutuplaşması vardı. Bu şehirde de Kelehler üzerinde Şeyh Seyda ağırlığı vardı. Tor Mahallesindekiler Şeyh Sait ve Şeyh Muhammed Kadri etrafında toplanmışlardı. Yani o bile farklıydı. Tarikat mensubiyeti bile farklıydı. Seçimlerde siyasi bir konumlanma vardı. Vesekler daha çok Tor Mahallesinde ön plana çıkarlardı. Kale Mahallesi daha bölük pörçük durumdaydı.

A: O dönemde Bazariler dışındaki gruplar şehre ne şekilde gelip gitmekteydi?

B: Hayvanları olan; yağını, yoğurdunu, dağdan topladığı otunu, bezelyesini, b r lcesini getirip satıyordu  arşıda. Hebler gibi köylerden de üzüm, nar, ceviz, incir gibi meyveler gelirdi.

A: Peki şehirde nasıl konaklardı?

B: Herkesin şehirde bir tanıdığı vardı. Ona dair bir hediye sepet getirirlerdi. Ya da aynı gün geri dönerlerdi. Yüklerini getirirlerdi. Sabahın k r nde buraya varırlardı. Yani millet gözünü a tığında meyveler hazırды. Esnaf gider kendine alırdı.

A: Peki şehirde söz sahibi miydi bu gruplar?

B: Genelde çatışmalar yaşandı o zamanlar. Ya arazi ya bir menfaat sorunudur ya basit anla mazlıklardır. Birinin hududuna tecavüz gibi sorunlar vardı. Şehirde Bazarilerin hükmü vardı.

A: Bajari kimliğı sizin için önemli mi? Sizi ne şekilde diğ rlerinden ayırmaktadır?

B: Bence bu safhada hayır artık. Yani tabi her iki tarafın da ödün vermesi gereken şeyler var. Kimsenin kimseye bir üstünlüğü söz konusu değıldir. Herkes eşittir. Dinimiz de olduğı gibi nasıl ki bir siyahın beyaza üstünlüğü yoksa bir Bazarinin de herhangi bir gruba üstünlüğü yoktur. Mesela benim dışarıdan bir insanda 7 yıldır alacağım var. Böyle bir durumda bir Gundi ya da Koçer olsa muhtemelen çoktan birbirinin kafasını yarmı lardı. Ama Bajari insanı biraz daha tolerans sahibidir.

Ek:4

Bajari-2

Görüşmeci(A): Sizi tanıyabilir miyiz?

Mesut Ciziri(B): Adım Mesut Ciziri. 1970 yılında Tor mahallesinde dünyaya geldim. Bazı kişiler benim Mir Eli mahallesinde, bazıları Kale mahallesinde doğduğumu söylüyor ancak ben Tor mahallesinde doğdum. Beş çocuk babasıyım. Müzikle geçinmekteyim. Bir eşim var, birçokları gibi ikinci eşim olmadı. Genelde bütün dengbejler iki evlilik yapıyor(gülerek).

A: Bana Bajarileri anlatabilir misin? Onlar nasıl insanlar? Niçin bir takım Cizreliler bu isimle hitap ediyorlar?

B: Bajari köylülere ve diğer kesimlere göre şehirli, daha bilgi ve tecrübe sahibi olduğu için böyle isimlendiriyorlar. Şehirli demektir yani Bajari. Mesela köylerde topu topu yirmi ev vardır. Köyde elektrik yok, şehirde var, okul var, çarşı-pazar var. Köylüler buradan gelip alışverişini yapardı. Köylülere göre daha yetenekli ve daha ilerideydiler. Daha fazla zanaat ve ustalık işlerinde ilerlemişlerdi. Mesela burada bir park var. Ostaniye ismi. Bunun ismi; terziler, kalaycılar, marangoz gibi meslek erbabları, yanlarında çalışan çırakları ustalık mertebesine getirdikleri zaman burada törenle unvan kazanmalarını sağarlardı.

A: Bajariler geleneklerini bu zamana kadar kolay taşıyabildiler mi? Düğün, taziye, bayram gibi etkinliklerde Koçer, Gundi ve Bajari arasında fark var mı?

B: Köylü- Bajari arasında şöyle bir fark görebiliriz. Tecrübe anlamında onlardan daha ilerideyiz. Mesela tabiki şuan şehre gelmiş Batuyan, Kiçi, Tayi (Koçerler)ve köylü topluluklarının burada doğan çocukları için bunu ifade etmiyorum. Onlarda farklı olabilir. Eskiden Cizreliler çok okurdu ama şuan onların çocukları Cizrelilerden daha fazla okuyorlar. Şuan istesen de istemesen de Bajariler onlardan daha akil bir kimliğe sahip. Örf-adet ve gelenekte Cizre etrafında büyük bir etki alanına sahipti. Mesela bizim taziye anlamında Koçer topluluğuyla farklılığımız var. Bizim taziyelerimizde sabahın erken saatlerinde, kahvaltıdan önce mezarlığa ziyarete gidilir, dönünce kahvaltı yapılırdı. Mesela taziye evine kaç yüz insan geliyorsa her biri için ayrıca Fatiha okunur, kalktıkları zaman da tekrar Fatiha okunurdu. Yüzlerce defa Fatiha okunurdu, ardı arkası kesilmezdi. Şimdi biraz daha; bazen toplu halde okunuyor. Eskiden taziye için bir hafta

çadır kurulurdu. Hoca ve etrafındaki dini ritüelleri yerine getiren öğrencileri içmedikleri halde sigara isterlerdi, muhtemelen topladıkları sigaraları satıyorlardı kendilerine. Millet bu durumdan rahatsızdı. Bize söylerlerdi büyüklerimiz ‘mezarlığa din adamlarına sigara götür’ diye. ‘Hayır’ diyemez, götürürdük. Bakardım bir kısmı orada dua okuyor, bir kısmı orada yok. Üç gün düğün, bir gün de şerbet günü olmak üzere düğünlerimiz dört gündü. Çarşambadan başlardı. Cuma destkutan vardı. Cuma günü sadece öz aile, akrabalar ve çok yakın insanlar gelirdi. Kadın-erkek karışıktı. Destreş Cumartesi ise; yabancılar da gelirdi ama kadın-erkek ayrı alanlarda oynardı. Kadınlar evin avlusunda oynarlar erkeklerin tarafına gelmezlerdi. Lingkutan Pazar günü, gelini getirme günüydü. Gelini eskiden atlarla getirirdi ama at bulamayanlar yürüyerek getirirlerdi. Gelinin evinin önüne vardıklarında ‘Narinke’ şarkısını söylerlerdi, gelin de ağlardı.(Narinke hey narin, ey narin... delalê eyy narin...) gelin içeride bir süre kaldığı zaman dışarıda erkekler başka bir şarkıyla; ‘me dereng e(geç oldu bize) me dereng e... bavê bûkê me dereng e(gelin babası geç oldu bize çabuk verin gelinimizi) şîv taştê kereng e’ diye şarkı söylerlerdi. Gelin dışarı çıkıp teslim alınınca ‘me anî bira... hîle bavê bûkê kira (Aldık götürüyoruz gelini... hile yaptık babasına). Damad ise sabah hamama götürülür, oradan düğün yerine getirilirken ‘zava tê ji hemamê... hemamê derket der e... şaşa xwe pêçayî wey gulê danîn ber e... söylenirdi. Ve düğün de sabah sakal tıraşı yapıldı yakınlarıyla. Pazartesi ise damadı pikniğe götürürlerdi. Kadınlar ise erkekler piknikten dönene kadar kendi aralarında halay çekerlerdi. Takı takma işlemi burada gerçekleşirdi.

Piknik yerine herkes bisküvi, meyve getirirdi dağıtmak için. Ayrıca damat ve ailenin erkekleri yöresel yemek getirirdi. Şöyle de anlatabilirim. Zaholu, Halil isimli biri bir gün Cizre’ye geldi. İş vesilesiyle. Bizim misafirimiz olarak nehirde sohbetimize dahil oldu. Nehrin kenarında bir kilimin üzerinde oturmaktaydık. O gün eşyalarımızı topladığımızda, üzerine oturduğumuz kilimi bizden istedi. Biz kilimi ne yapacağını sorduk. Sonuçta kilim kumlu ve kirliydi. O ise; derdinin kilim olmadığını, kilimin üzerinde geçen bu anının bir tarih taşıdığını, onu olduğu gibi almak istediğini belirtti. Bir gün Mesut Ciziri ve şu dostlarla beraber bu şarkıları söyledik, bu kilimin üzerinde ve bu meselelerden bahsettik diyebilmek için kilimi saklamak istediğini belirtti. Ve ekledi; ‘Bir gün Cizre’ye geldim. Kasrik’te bir piknik yapıldığını gördüm. Bu pikniğe bakıp ‘Allahu ekber’ dedim. Bu piknikte gördüğüm özgürlük ve demokrasi anlayışını hiçbir yerde görmediğimi belirtmek istiyorum. Avrupa’da yaşıyorum şuan ama bunu

Avrupa’da bile görmedim. Cizre’de gördüğüm o şeyi hiçbir bölgede görmedim’ dedi. ‘Ne gibi abi?’ diye sordum. Adam cevap verdi; ‘bir yerde gördüm ki bir topluluk sohbet ediyor. Diğer tarafta bir grup toplanmış bahis oynuyor. Baktım öbür yakada ise altı-yedi kişi namaz kılıyor. Suyun kenarında ise bir başka grup rakı-balık keyfi yapıyor. Biri de yamaçtan şarkı söylüyor. Birkaç kişi de suya sektirerek taş atıyor. Aynı alanda bunların hepsini yapılması bana şaşırtıcı geldi ve hepsini kameraya aldım. Nasıl oluyor da namaz, rakı, bahis, sohbet tek bir piknikte olabiliyor. Buradaki demokrasiyi Avrupa’nın bile örnek alması gerektiğini düşünüyorum. Namazını kılmak isteyen kılsın kimse karışmıyor. Rakıyla kafasını dağıtan dağıtsın kimse ilgilenmiyor. Parayla bahis oynayanlar kendi halinde oynasın. Kimse buna karışmıyor. Sohbet edenler etsin, kimse karışmıyor’.

Bu piknik olayı bugün yakın zamanda genel anlamıyla kaldırıldı. Bir de şöyle bir şey vardı. Bu kumar oynayan, namaz kılan, sohbet eden ekip damadın evine kadar şarkı söyleyerek hep beraber giderlerdi. Tabii damadın sırtına vurarak evin içine sokarlarken sarhoş olan ve ya kumarda kaybedenler arasında münakaşa çokça çıkıp kavgaya dönüştüğü için bu âdetin kaldırılmasını doğru buldu insanlar. “Selima Leyla”, “Wê ji wêde” şarkılarını öncü bir kişi söyler ve diğerleri tekrar ederler. Omuzlarına aldıkları damadı evine kadar götürürlerdi. Bu ritüeller gerçekleştirilirken, evin kapısının önünde davul zurna çalmaya başladılar. Mahallenin kadınları ise kara çarşaflar içinde bu erkekleri izlerlerdi. Damadı getiren bu kabileyi film izler gibi izlerlerdi. Damadın annesi, babası en son çocuğunu karşılayarak düğünün bittiğinin işaretini verirdi. Çarşamba günü.

A: Cizre’nin eski mahalleleri hakkında neler söyleyebilirsin?

B: Şehir üç mahalleden oluşmaktaydı. Mir Eli, Tor, Keleh. Tor Mahallesinin yaşayanları zanaatkâr insanlardı. Marangoz, demirci, terzi... Bunların hepsi Tor Mahallesinde mevcuttu. Çocuklarını okula gönderenler, okutmayı seven Mir Ele Mahallesindeydiler. Kaçakçılık, odunculuk yapan, keyif ve âlem düşkün olanlar Keleh Mahallesindendi.

A: Bu insanların sosyal ve ticari yaşamıyla ilgili örnekler verebilir misiniz? Bu mahallelerin birbirinden farklı özellikleri var mıydı?

B: Birbiriyle anlaşamaz, sürekli kavga edip çatışma yaşarlardı. Bu sokaklarda birbirlerini taş ve sopalarla kovalayıp linç ederlerdi. Her gün kavga halindeydiler. Çünkü mahallecilik vardı. Sokak gençleri sürekli mahalle kavgası yapardı ama büyük çaplı değildi. Çocuk ve gençlerin daha çok neden olduğu kavgalardı bunlar.

A: Bu kavgaların içinde hiç büyük çaplı ya da ölümle sonuçlanan kavgalar oldu mu? Bu birbirini sevmeyen mahalleler belediye yönetimini nasıl seçiyorlardı?

B: Genellikle bu üç mahalle kendi içinde hangi adaya karar verirse bütün herkes ona oy verirdi. Kendi adaylarını çıkarsalar bile bazen şöyle bir durum gerçekleşirdi; Tor Mahallesinin adayı çıkınca, Mir Eli mahallesi desteklerdi ama genelde Tor tek başına da bir adayı desteklese seçebilirlerdi, onlar çoğunluktu. Mir Eli ve Keleh Mahallesi birleştiğinde bile Tor Mahallesinin nüfusunu geçemiyordu. Bu mahalleler diğer mahallelerden bazı aileleri kendilerine çekmeye çalışırdı. Keleh Tor Mahallesinden bazı aileleri kendilerine çektiği zaman kendini büyük bir kazanç içinde görebilirdi ya da Tor Mahallesindekiler diğer mahallelerden bir kaç aileyi kendi tarafına çekebilmek için çaba sarf ederdi. İktidar büyük ailelerin kararları doğrultusunda etrafındaki fakir ve güçsüz birçok aileyi de kapsayarak şekillenirdi. Büyük aileler etrafındaki destekçi ailelerin kime oy vermeleri gerektiği yönünde telkinde bulunur ve bu doğrultuda oylar kullanılırdı. Kade Hacı Dursun(Abdulkadir Dursun) Cizre Belediye Başkanıydı o zamanlar. Cizre'nin yerlileri dışındakilere arsa satılmasını istemiyordu. Cizre'nin surlar içinde kalması, kültürünün bozulmaması için toprak satılmaması gerektiğini söylüyordu. Cizrelilerin(Bajarilerin) kendi içindeki bir çatışmada bir şekilde öldürüldü. Bu olaydan sonra şehrin ileri gelen aileleri Paşa(Vesek) ve Hesenê Şeyh aileleri arasında büyük bir belediye başkanlığı rekabeti oluştu. Ne yaptılar? Mesela; Tayileri kendi arazilerine çağırıp yerleşmeleri konusunda ikna ettiler ki şehirde daha fazla söz sahibi olabilmek için. Biri Kıçileri getirirken öbürü başka bir aşireti getirerek kendi yandaşlarını çevrelerinde oluşturdular. Şehirdeki hem nüfusunu hem de olası kavgada gücünü artırabilmek için bunu yaptılar. Nüfus göçü bu olaylarla başladı. Böylece Cizre'de yeni mahalleler oluşmaya, şehir etrafa yayılmaya başladı. Kade Hacı Dursun'un ölümüne kadar da herkes şehrin sur içi kısmında yaşamakta ve nereden kaç hane var, kimler yaşıyor bilinmekteydi. Herkes sur içinde olduğu için birbirini tanımaktaydı. Bu yüzden şuan şehirde kendi akrabalarımızı bile tanıyamamaktayız. Şehir büyüdü, karıştı.

A: Bu mahallelerde başka ne gibi farklılıklar vardı?

B: Eskiden Cizre’de yoğun bir Yahudi nüfusu vardı. Mir Eli Mahallesi’nde onların ismiyle anılan bir bölge mevcuttu. Şehrin zanaatkâr ve tüccarları üzerinde Yahudilerin geçmişten büyük bir etkisi olduğunu düşünüyorum. Ayrıca Hristiyanlar da şehirde mevcuttu. Şehirdeki zanaat kültürünün daha çok Yahudilerden öğrenildiğini düşünüyorum. Şehirdeki birçok tarihi yapıda, mezar taşlarında Yahudilerin sembollerine rastlamak mümkündür.

A: Burada(Tor Mahallesi) mı daha çok varlardı?

B: Evet burası ve Mir Eli Mahallesinde yoğun olarak yaşamaktaydılar. Cizre insanı özellikle Yahudilerden el sanatları ve zanaatı öğrendiler.

A: Daha önce bu üç mahallenin rekabet halinde olduğu dönemde köylüler ve Koçerler köye ne şekilde gelmekteydi?

B: Koçerler çok az şehre gelmekteydiler. Lakin Şahiler odun getirenler, meyve-sebzesini satanlar... Bunların hepsi köylerden gelmekteydi. Şah ve Hebler köylerinin meyvelerinin bölgede büyük bir namı vardı. Bu meyveler getirilirdi şehre.

A: Diğer Koçer, Gundi ve Bajari toplulukları ne zaman çatışma yaşamaya başladılar?

B: Cahil ve okumamaktan sorun çıkar. Şuanda bile ben Cizreli ve Gundi kavgalarına karşıyım. Dün gelmişse şehre, o da benim için bir Cizrelidir. Bu topraklar kimsenin babasının malı değil. Kırk-elli yıldır yerleşmiş, çocuğu olmuş adam Cizrelidir. Kendini belki Cizreli görmüyor olabilir. Sanki bu gelen insanlar ne kadar uzaktan gelmiş ki? Yirmi-otuz kilometre öteden gelmiş olsa ne olur? O insan da bu şehrin insanıdır. Evet, Bajariler belki daha akil insanlardı. Köylüler ise biraz daha az okul okumaktaydı. Evet, görmüş geçirmiş insanlar da vardı. Ama okul okumak, bilgi sahibi olmak yani şehirli kimliği burada bu yönüyle farklı görülebiliyor.

A: Bajari kimliği sizin için önemli mi? Diğerlerinden sizi ne ölçüde ayırabilir?

B: Şuan benim için çok önemli değil. Ben bütün insanları eşit görüyorum. Bütün aşiret yapısı, Gundi, Koçer ve Bajari kimliğiyle bu şehrin bir insanı olarak

görmekteyim. Askerlikte mesela; Koçer, Tayi ve Kiçi aşiretinden insanlara rastladım. Ve beni canlarından bir parça gibi kucakladılar. Çavuştum ve daha çok onlara kol kanat geriordum. Onlar da hala yaşıyorlar ve bana karşı sevgi gösterip kıymet veriyorlar. Biz Bajarilerin etnik değil, kültürel bir farklılığımız var. Mesela ben serbest yaşamayı seviyorum ama senin yaşam biçiminde bu yok. İşte orada ben Koçer sen ise Bajari oluyorsun. Ben rakı içmeyi seviyorum ama sen rakıdan nefret ediyorsun. İki grup da Kürt ve Müslümandır. Ben eğlence ve rakıyı severken sen; ‘Bu kâfirdir!’ diyebiliyorsun. İşte bu kültür çatışmasıdır. Sorun buradan çıkar ortaya. Yoksa Tayileri ya da Köylüleri sevmiyor muyum? Onların içinde de ne kadar güzel insanlar var. Ya da bizim içimizde de kötü var.

A: Eski Cizre mahallelerinde birbirinden kız alıp verme ne durumdaydı? Bunu bir de Koçer, Bajari ekseninde ele alırsak durum nasıldı?

B: Bence kıskançlık vardı. Yoksa kimsenin bağı kimsenin bahçesine karışmamıştı. Kimse kimsenin hakkını yememişti. Mahalle sınırları belli soylu aileler yaratılarak birbirine kışkırtılmaktaydı. Kız alıp verme durumu mahalleler arasında çok nadirdi. Elllerinden geldiğince kendi mahallesinden biriyle evlendirilirdi. Mahalleler arası çatışmalar vardı ve birbirlerinin mahallesine geçmezlerdi pek. Köylü, Koçer ve Bajari olarak bakarsak Cizreliler (Bajariler) dışarıya kızlarını vermezlerdi. Bunun nedeni ise; kızlarını rahat içerisinde yetiştirmişlerdi. O kız köye gidip tarla ekip biçemez ya da Koçerlerin yaşamındaki gibi hayvan bakamaz. Yaşamları arasında farklılık mevcuttu. Bajarilerin kızları köyde süt sağmazdı ya da o yaşam koşuluna uygun değildi ama onlarınki şehir yaşamına uygundu. Onlarınki zorlu yaşamdan güzel bir yaşama geçmekti. O yüzden kızları da seviniyordu. Kadınları hayvancılık yapıp odun toplamaktaydılar. Bizim kadınlarımızın arasında ise birazcık demokrasi ve özgürlük vardı. Biz onlara nazik davranıyorduk. Kızlarımızı böyle yetiştiriyorduk. Kızının nasıl odun toplayıp tandır yapmasını bekleyebilirdik? Bunu görenler bizi ayrımcılıkla suçlamaktaydılar. Oysa kızlarımız uykudan erken uyanmasa; ‘Neden uyanmıyor?’ diyecekler, kızımızı dövseler ertesi gün evlerine döneceklerdi. Onlarınki bize gelin geldiği zaman görüyorlardı ki sabah erken kimse onları uyandırmıyor, biraz elbise varsa onları asıyorlar, sohbet ediyorlar, piknik yapıyorlardı. Tabi bu kızlar ailelerine çok rahat yaşadıklarını söyledikleri için bir cazibe oluşuyordu. Cizre’nin yaşamı Koçer ve Gundi yaşamına göre çok rahattı. Yapamazlardı ve gittikleri zamanda ailesini feryat edip

çağıracaklardı çünkü o zor şartlarda yaşayamazlardı. Şimdi bir kıza sorsan; ‘Sabahın köründe hayvan otlatıp nehrin kenarında çamaşır yıkamak, gün boyu çalışmak mı istersin yoksa sabah kaynananla kaynatana kahvaltı hazırlayıp öğlen keyifle kendine dolma sarmak mı istersin?’ bunu sor bakalım, ne cevap verecekler. Büyük çoğunluğu tabi ki dağa odun toplamaya gitmeyi tercih etmeyecektir.

A: Bajarili kadınların kendine has gelenekleri var mıydı?

B: Çarşamba günü nehrin kenarındaki parkta kadınlar kızlarıyla beraber toplanmaktaydılar. Belki beş-on evi saymazsak şehrin bütün kadınları orada toplanmaktaydı. On beş yaşına yakın bir erkek çocuk dahi oraya yaklaşılamazdı. Tamamıyla kadınlar ve kızlar o parkta toplanırdı. Çarşamba günü idi ve biz bugüne “roja reş”(Kara Çarşamba) derdik. Bunun nedeni ise; bazıları bugün Mem u Zin’in öldüğünü ve böyle bir tören olduğunu ifade ediyor. Fakat o gün piknik yapılıyor. O gün kutsal görünürdü. Kadınlar altınlarıyla ve güzel kıyafetleriyle süslenir oraya giderlerdi. Oğullarına kız beğenip kızlarının süslenip beğenilmesini sağlarlardı. O zamanlar erkeklerin kızları görüp flört etme imkânı yoktu. Bu yüzden kadınlar birbirinin kızlarına bakar, birbiriyle diyalog kurup aradaki dost ve akraba insanları aracı kılıp kimin kızı olduğunu öğrenmeye çalışırdı. Tuhaf olan şu; eve gelip erkeğe; oğullarına ya da abilerine anlattıkları ‘Böyle kalın bilekleri var, kaslı, güçlü’ diye tarif ederlerdi. Tuhaf olan şu ki sanki bunları tarlaya götüreceğiz. Zayıf kızlar içinse; suratlarını ekşitip; ‘Tığ gibiydi, dokunsan kırılacaktı.’ Gibi küçümserlerdi. Şuan zayıf kızlar daha revaçta. Ancak o zaman çamaşır-bulaşık makinesi yoktu ve kaynanalar gelinleri iş görmeleri bakımından değerlendirirdi. Erkeklerin gelini görme imkânı yoktu. Çok az bir kısmı utanç perdesini yıkip gizlice görüyorsa o ayrı. Mendillere isimlerini yazıp kendi kokularını sürüp birbirlerine verirlerdi. Çoğu insan duvağı açınca hayal kırıklığı yaşamaktaydı. Anne, abla beğenebilir ama sende öyle bir etki yaratmıyordu. Anneler sanki kendilerine seçiyorlarmış gibiydiler. Belki adam beğenmeyecek, mecburen kaderine razı oluyorlardı.

Ek:5
Koçer-1

Görüşmeci(A): Sizi tanıyabilir miyiz?

Görüşülen kişi(B): İsmim Abdurrahman. Soyadım Uce. 1970 doğumluyum. Kıçan Aşiretindenim. Hala hayvancılık yapıyorum.

A: Size öncelikle şunu sormak istiyorum; diğer Köylü ve Bajarilerle ilgili ilişkilerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz? Geçmişte şehre ne şekilde gelirdiniz?

B: Biz Koçerdik. Şehre hayvanlarla ya da yürüyerek gelirdik. Biz Behmur Köyü taraflarındaydık. Araba mı vardı sanki o zamanlar. Tabiki de davarlarla inip çıkıyorduk şehre. Biz 20 km Cizre'ye uzaklıkta bulunan Cudi Dağı yakasındaydık.

A: Peki sizler ile Köylü ve Bajariler arasında bir farklılık mevcut muydu?

B: Elbette biz, Köylüler ve Bajariler arasında farklılıklar vardı. Bizi biraz Koçer olduğumuzdan ötürü hor görüyorlardı. Bize görgüsüz insan muamelesi yapıyorlardı. Mesela Batı'da Türklerin Kürtlere 'Kıro' demesi gibi. Bajariler de kendilerince böyle 'Koçerler pistir' diyerek bizi aşağılamaya alışmışlardı. Demek ki bizi öyle biliyorlardı, o kadar tanıyorlardı. Köylülerle aramızda bir problem oluşmuyor, biz de zaman zaman köylerde yaşayabiliyorduk.

A: Şuan hangi mahallede yaşıyorsunuz?

B: 1995'ten beri Cudi Mahallesinde yaşıyoruz. 95'ten beri zaten köyümüz boşaltıldı. Daha öncesinde zaten Koçerdik biz. Meralar yasaklanınca biz köylere indik. Köy boşaltılınca da şehre yerleştik.

A: Peki siz Koçerler ile diğer gruplar arasında geçmişte yaşanmış önemli olaylar var mı?

B: Bajarilerle ciddi olaylarımız yok. Ama biz Koçerlerin birbirimizle uğraştığımız zamanlarımız oldu. Mesela biz Batuyan Koçerleriyle sürekli kavgalı, uğraş halindeydik. Aramızda kavgalar çıkıyordu ama barışıyorduk da. Ama bizim Bajariler ile hiçbir zaman kavgalı bir durumumuz oluşmadı. Malumdur ki iki taraf olarak biz de Bajarilere muhtaçtık, Bajariler de bize muhtaçtı. Birbirimizi idare etmek durumundaydık.

A: Siz Koçerler nasıl yaşadınız?

B: Buradan ayakla Van'a gidip gelebilirdik. Her zaman yer değiştirebilir, çadırımızı farklı bir yere çekebilirdik. Biz Koçerler misafir ağırlamayı seven, bundan mutluluk duyan insanlardık. Mesela Bajariler de misafirperver insanlar ama bizim kadar değil. Mesela sadece bizim soyumuz 200 aileden oluşuyor. Birbirimize bağlı insanlarız. Kadınlarımız “Çemçeme” denilen bir kıyafet giyiyorlar.

A: Peki aranızda herhangi bir sorun oluşsa nasıl çözüyorsunuz?

B: Zaten günümüzde eskisi kadar sorun oluşmuyor. Oluşsa dahi buradaki siyesi oluşumlar bu sorunların çözümü için yardımcı oluyor.

A: Peki diğer gruplarla aranızda akrabalık ilişkileri var mı?

B: Tabiki var. Kız alıp veriyoruz. Eskiden Bajarilere kız vermezdik. O da bizden kaynaklı değil. Onlar almak istemezdi. Sanki bizden tiksiniyorlardı. Onlar da zaten kızlarını bize vermez. 94'te okul açıldı. 95'te okul yakıldı. Biz diğer gruptan insanları okulda tanıdık. Tabi yaylalar yasaklanıp, bizim köyümüz boşaltıldıktan sonra biz buraya kiraya geldik ve okullarda birbirimizi tanıyabildik. Köyümüz 80 haneydi ama okul yoktu. Okul olsaydı biz de okuyacaktık.

A: Peki diğer gruplardan biriyle çocuğunuz evlenmek istese siz onaylar mısınız?

B: Çocuklar birbirini seviyorsa yarın sabah gelsin istesinler.

A: Peki siz Bajariler, Köylüler ve Koçerler olarak nasıl bir gelecek düşünüyorsunuz?

B: Bu arada biz köylülere daha çok “dêmanî” deriz. Hepimiz kardeş gibiyiz zaten. Artık aramızda o sorunlar kalmadı. Hepimiz birlik içindeyiz. Artık bize kimse Bajari, Koçer ya da Köylü demez. Cizre'nin insanları derler.

Ek:6
Koçer-2

Görüşmeci(A): Sizi tanıyabilir miyiz?

Görüşülen Kişi(B): Ben Kıan Koerlerinden bir kadınıam. Bu kadar yeterli.

A: Kıyafetleriniz nasıl kumaşlardan yapıyorsunuz? Bize biraz açabilir misiniz?

B: Biz Kıanlar ince kumaşları seviyoruz.

A: Peki kaç parçadan oluşuyor kıyafetleriniz?

B: Kıyafetlerimiz 2 parçadan oluşuyor. Etek ve fistan olmak üzere. Fistana “fistanê âdeti” diyoruz, geleneksel fistan anlamında. Bir de ‘zergane’ kıyafeti var. Kırmızı, beyaz, siyah, mavi renklerden oluşuyor. Düğünlerde kırmızı, beyaz ya da sarı kıyafetimizi giyeriz. Evdeyse; yeşil, siyah gibi koyu tondaki renkleri kullanıyoruz.

A: Peki kıyafetlerinizde ne tür motifler veya süslemeler var?

B: Belimize bağladığımız eşarplar ya da başımıza bağladığımız eşarpları boncuklarla süslüyoruz. Batuyanların omzuna attığı mezerleri(törük) omzumıza atarız. Bunları çocuk ya da eşya taşımada kullanıyoruz.

A: Bu kıyafet size ne gibi rahatlık sunuyor?

B: Bu kıyafetleri seviyoruz. Bu bizim kültürümüzü taşıyor. Dağlarda da bunu giyiorduk. Kendimizi bildik bileli bunları giyiyoruz. Tabi bu kıyafetler düğünde giyildiğinde bilezik, altın kemer ve altın gerdanlıkla süsleniyor. Burnumuza hızma takıp, altın liraları da gerdanlık olarak boynumuza takabiliyoruz.

A: Peki Bajarili veya Köylü kadınlarla aranızda nasıl farklar var?

B: Aramızda sadece kültürel olarak farklılık var. Adetlerimiz farklı. Herkes kendi usulünce yaşıyor. Mesela biz aşiret yaşamını sürdürürüz. Onlar ise bizim gibi yaşamıyor. Biz Koçer kadınları daha zor koşullarda yaşıyoruz. Onlar bizden daha rahatlar. Bizden daha özgürlerdi.

A: Sizin adetleriniz nasıl?

B: Bizim adetlerimizde erken evlilik var. Kızları erken evlendirme durumu var. Mesela ben çocuk yaşta berdel olarak evlendirildim. Eşimin ailesinde büyütüldüm.

A: Diğer gruplarla aranızda evlilik var mı?

B: Benim kaynımın eşi mesela Bajarili.

A: Koçerlerde kadın ve erkek rolleri nasıldır?

B: Şuan eşitiz, aynı şekilde hayat yükünü taşıyoruz. Ama geçmişte daha farklıydı. Kadın odun toplar, sırtında taşırdı, erkekler çobanlık yapardı. Şuan şehirde Bajarili ve biz Koçerlerin diğerleriyle farkı; kıyafetlerimiz, düğünlerimiz ve konuşma şeklimiz(şive) olarak farklı. Örf ve adetlerimiz farklı ama aynı şekilde yaşıyoruz artık.

Ek:7
Cizre Kırşalında Koçer Kadın

21

Ek:8
Cizre Bajari Geleneksel Kadın Giyimi

22

²¹ Fotoğraf, Foto Gudi / Cizre'den temin edilmiştir.

²² Fotoğraf, Said Dirî'den / Cizre'den temin edilmiştir.

Ek:9

Soldaki arşafıı Bajari Kadını

Sağdaki Pembe Kıyafetli BatuyanAşireti Koçer Kadını

23

²³ Şıvan Zeren, (2019) Cizre.

Ek:10
Cizre Köy Ürünleri Pazarı

24

Ek:11
Cizre, Kadın ve Erkek Yöresel Giyim

25

²⁴ Şıvan Zeren, (2019) Cizre.

²⁵ Ramazan İmrağ'dan temin edilmiştir.

Ek:12
Cizre’de Bayram Kutlamasında Çocuklar

26

Ek:13
Kıçan Aşireti Koçer Kadını

27

²⁶ Ramazan İmrağ'dan temin edilmiştir.

²⁷ Şıvan Zeren, (2019) Cizre.

Ek:14
Çiyayi (Gundi) Kadını

28

Ek:15
Bajarili Bir Kadın

29

²⁸ Şıvan Zeren, (2019) Cizre.

²⁹ Şıvan Zeren, (2019) Cizre.

KAYNAKÇA

- KIZILÇELİK, S. , ERJEM, Y. (1992). "Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü", Konya: Emre Grafik ve Reklam
- Barth, F. ed. (1969), Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organisation of Cultural Difference, London: Allen & Unwin.
- Horowitz, A. (1985). A Primer on Trace Metal-Sediment Chemistry.61. Alexandria: U.S
- Fanon, F. (2001). "Yeryüzünün Lanetlileri". Birinci Baskı. İstanbul: Avesta Yayınevi
- Smith, Anthony D., (2004), Milli Kimlik (Çev., Bahadır Sina Şener), İstanbul: İletişim Yayınları
- May, S. (2000). "Uncommon Languages: The Challenges and Possibilities of Minority Language Rights". Journal of Multilingual and Multicultural Development
- ERIKSEN, T. H. (2002). "Etnisite ve Milliyetçilik". Birinci Baskı. İstanbul: Avesta Yayınları
- BOURSE, M. (2009). "Melezliğe Övgü", (Çev: Işık Ergüden). Birinci Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yay
- KELLNER, Douglas (2001). "Popüler Kültür ve Postmodern Kimliklerin İnşası", Çev: Gülcan Seçkin, Doğu Batı, Sayı:15
- SMITH, B. (2003). Lean And Six Sigma A One Two Punch. Quality Progress, April
- Dunn, R. (1998). Identity Crises. 1st ed. Minneapolis: University of Minnesota Press
- Johnson, J. (2000). "Why Respect Culture?", American Journal of Political Science, Cilt. 44
- Toksöz, G. (2006). "Uluslararası Emek Göçü". İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Cizre Nüfus Müdürlüğü, (2019) Nüfus Sayım Verileri
- Cizre Belediyesi, Tapu Kadastro Bölümü (2019). Mahallelerin Oluşum Aşamaları
- Cizre Kaymakamlığı, Sekreterlik Bölümü (2019). Cizre'nin Mahallelerini Gösteren Güncel Şehir Planı
- Tüzün, M. (2014). "Cizre Tarihi 1-2", Birinci Baskı. İstanbul: Nûbihar Yayınevi
- Menek, A.(2013). "Bediüzzaman Ve Cizre". Birinci Baskı. Ankara: Merak Yayınları
- Şeddad, İ. Ergün, Z. (2014) "Bajar-Edebiyat û Cizîra Botan". Birinci Baskı. İstanbul: Nûbihar Yayınevi
- Kaya, H. (2012). "Doğunun Elçisi'nden Yüce Divan'a Şerafettin Elçi". Birinci Baskı. Ankara: Fanos Yayınları
- Yaşın, A. (2007). "Tarih Kültür Ve Cizre". Birinci Baskı. Ankara: Kuloğlu Matbaacılık
- Yılmaz, N. (2007). "Yakın Tarihin Tanığıyım". Birinci Baskı. Ankara: Algi Basım Yayın
- Lescot, R. (2010). "Memê Alan". İkinci Baskı. İstanbul: Avesta Yayınevi
- Bedirxan, C. (1998). "Were Dotmam". Birinci Baskı. İstanbul: Avesta Yayınevi

- Aksoy, E.B. (2013). "Cizre Örneğinde Etnisite İçi Karşılaşma Biçimleri". Ankara: Hacettepe Doktora Tezi
- GIDDENS, A. (2013). "Sosyoloji". Birinci Baskı. İstanbul: Kırmızı Yayınları
- ARISTOVA, T.F. (2002). "Kürtlerin Maddi Kültürü". Birinci Baskı. İstanbul: Avesta Yayınevi
- Adıvar, A. Arat, R. Ateş, A. Kafesoğlu, İ. Yazıcı, T. (1997). Cezire-i İBN ÖMER. İslam Ansiklopedisi. Cilt 3. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi
- Xanî, E. (2010). "Mem û Zîn". Birinci Basım. İstanbul: Avesta Yayınevi
- Süpandağ, K. (2006). "Büyük Osmanlı Entrikası Hamidiye Alayları". Birinci Basım. İstanbul: Komal Yayınevi
- Fenton, S. (2001). Etnisite Irkçılık, Sınıf ve Kültür. Birinci basım. Ankara: Phoenix Yayınevi
- Somersan, S. (2004), Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Narroll, R. (1964). Ethnic Unit Classification. Current Anthropology, Vol.5, No.4
- Guehenno, J.M. (1995); akt. Ateş, D. (2008). "Doğu-Batı Dergisi". Sayı:44, s 123

İnternet Siteleri:

<https://www.youtube.com/watch?v=UumlVolra-M>

https://www.google.com/search?biw=1280&bih=913&tbm=isch&sa=1&ei=HD_tXJzXKoGt1fAPm7aBsAc&q=603087+nat_geo+ kelek&oq=603087+nat_geo+ kelek&gs_l=img.3...5485.15480..16761...0.0..0.146.1005.0j7.....0....1..gws-wiz-img.....35i39.z_ryMuqdd8A#imgsrc=pAjTq8l4Qnr24M: Kelek fotoğrafı yüklenme tarihi 05.01.2014